

LIGET

2024-7
július

TARTALOMJEGYZÉK [XXXVII. évfolyam 7. szám]

MŰHELYTÁRSAM

Tallár Ferenc [1]	4
Z. Karvalics László [2]	7
Kicsák Lőránt [3]	10
Janecskó Kata [4]	15
Péter Ágnes [5]	17
Vörös István [6]	23
Inczédy Tamás [7]	29
Csury Balázs [8]	33
Kovács Gábor [9]	37
Maczák Rita Orsolya SAJÁT BŐR	40
Kókai János MEGÁLLÁS NÉLKÜL	44
Csury Balázs KONSTANTINÁPOLY	46

Nacsinák Gergely András KALLIGRÁFIA	51
Fecske Csaba A VÍZ	74
Tevesz László A „NYUGATI FÉRFI-ESZMÉNY” TÜNDÖKLÉSE ÉS HANYATLÁSA [2]	76
Kicsák Lőránt HOGY HÚSZ ÉV MÚLVA NE EZ A...	108

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info [kukac] ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Alapító szerkesztők | Levendel Júlia, Horgas Béla
Felelős szerkesztő | Horgas Judit
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó
Tudományos lektorok | Kiss Lajos András, Victor András

Tallár Ferenc

MŰHELYTÁRSAM 1.

2024-07-05 | JEGYZET, MŰHELYTÁRSAM

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„A mi a magyar? kérdésének szívós fennmaradásához tartozik önbeteljesítő jóslatjellege is — a benne rejlő „pusztul a nemzet” szorongása, ami valóban időről időre reális veszéllyé válik: a középkori magyar királyság bukásától Világoson át Trianonig. Ez utóbbi bizonyos értelemben csakugyan negatív beteljesedés —

hatalmas, abszurd kasztráció és csonkítás, olyan külső erők felől, a Nyugat felől, amely épp ezzel a békerendszerrel hoz létre egy hetven évig működő „cordon sanitaire-t”, status quót, amit 1945 csak újra megerősít, s amelynek az összeomlása 89—90-ben status quo antét teremt, egyrészt leleplezi a nyugati politika egyik 20. századi fő szólámát, másrészt ez a lelepleződés nem történik meg igazán a nyugati politikában és öntudatban, hiszen a hetven év előtti konfliktusok s a még régebbiek szívósabbak és maradandóbbak, mint gondolta volna bárki is, és in floribus épen, érintetlenül törnek föl a történelmi-társadalmi tudattalanból, mintha 1914 óta „mi sem történt volna”, a Nyugat pedig képtelen kezelni őket.”

Balassa Péter: *Mi a magyar, ha nem kérdezi folyton-folyvást?*, 1993/3-4.

Balassa Péter bölcs és szép írása persze, alapvetően arról szól, hogy annak „a történetnek és monomániának, ami a *mi a magyar?* kérdése mögött lappang, egyszerűen nincs helye a társadalmi-politikai valóság dimenziójában”. A magyarság testvérmeleg, vérségi, „völkisch” belegyökerezettségén nyugvó különös esszenciája valójában szimptóma. Annak az eltorzult magyar alkatnak a tünete, amely a magyar történelem társadalmi, politikai és kulturális-szellemi valóságában jött létre. A szerkesztők által kiemelt részlet bizonyos értelemben mellékszólám tehát, de fontos, és napjainkban különösen időszerű szólám. Arra hívja fel itt Balassa a figyelmet, hogy Kelet és Nyugat közt ingázó „komp-országunk”, a kurucok és a labancok, a népiek és az urbánusok, a magyar szuverenitás és az Európai Unió hívei közötti folytonos, évszázadok óta dúló háborúzás nem egyszerűen a magyar történelem, hanem a nyugati centrumot és a kelet-európai félperifériát magába foglaló európai történelem terméke. Az „eltorzult magyar alkat” nem a Nyugatra tévedt „volgai lovas” lelki tépelődéseiből fakad. Akarjuk vagy sem, történelmünk „külső erők” játékterében, az ún. Nyugattal együtt alakul. Európai dimenzióban, anélkül azonban, hogy ennek *közös felelőssége* igazán nyilvánvalóvá válna akár a magyar, akár a nyugati politikában és öntudatban. Hogy ez ügyben a Nyugat sem szerepel jobban, nem árt látni és láttatni.

a NER maffiaállama

Itt nem csak Trianonról van szó, persze. De Trianon jó példa, összeurópai példa. Németországban feltehetőleg nem jutott volna hatalomra a

nácizmus szörnyállama, ha a gőgös és rosszindulatú trianoni békediktátum következményei nem dűlják szét a weimari köztársaságot. El lehet gondolkodni azon is, vajon a Jelcin-korszak katasztrófája után még józan politikusnak mutatkozó Putyin Oroszországa a jelenlegi szörnyeteggé vált volna-e, ha Európa – Amerika nyomására – nem adja fel a vele való együttműködés szándékát. És felmerül persze az a kérdés is, vajon felnövekedhetett volna-e Orbán kis szörnyetege, a NER maffiaállama – mely már nem szabadjára engedi, de a Rogánművek propagandagépezetében megtervezi, legyártja és belénk vési a vérségi-faji alapú magyar nacionalizmus fantazmagóriáit –, ha az egyre inkább szenilis öregúrnak tűnő EU egykor mainstream pártjainak lett volna néhány határozott elképzelése túl azon, hogy pozícióikat és az általuk képviselt gazdasági-pénzügyi érdekeket mindenáron megőrzik.

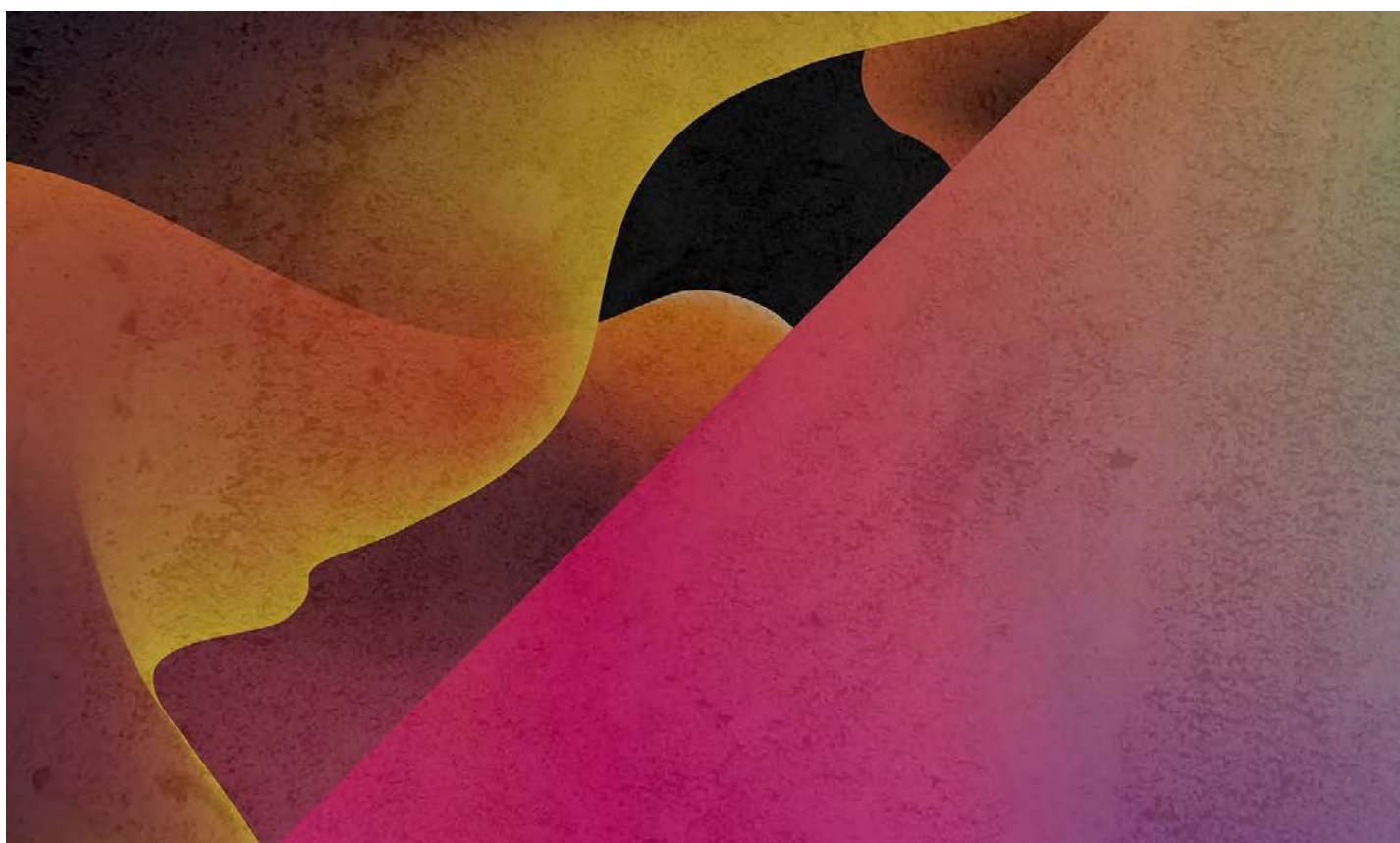
Balassa szerint a „legmagyarabb” mű, Bartók *Cantata profana*ja a felnőtté válásról szól. Balassa mellékszólamát olvasva ezt a *felnőtté válást* csak szembenézésként tudom értelmezni közös valóságunkkal. A „brüsszelezésre” nem válasz az „ejrópázás”. A Nyugatról mint „a világ boldogabbik feléről”, mint „normális világról” való beszéd jobb esetben naivítás, rosszabb esetben politikai manipuláció, netán szolgai mentalitás. Egészében pedig az infantilis szittyá nacionalizmus pontos megfelelője, ellenkező előjellel. Felnőtté akkor leszünk, ha vállalva európaiságunkat, szembenézünk annak az Európai Uniónak minden nyűgével-visszásságával, alkalomadtán bűnös hibáival, mely – megújulva és megerősödve – egyedül *lehetne* képes biztosítani biztonságunkat és egy élni érdemes jövőt.

kép | vecteezy.com

Z. Karvalics László

MŰHELYTÁRSAM 2.

2024-07-06 | AJÁNLÓ, JEGYZET, MŰHELYTÁRSAM

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„A kultúrák fölött őrökődő nemtőnek alighanem Memória a neve: ő a szűrő, mely szabályozza emlékezés és felejtés összjátékát, elkülönítve a megőrzésre érdemes tartalmakat a fölöslegesektől. Ha azonban ő elhagy bennünket, az utolsó, még úgy-ahogy működő szelekciós elv az idő marad; mindössze ez rendezi szekvenciákba a

folyamatosan jelenlévő információt. A mennyiség további növelésének egyetlen módja a felhasznált idő rövidülése, ezért a tudást kényszerűségből előbb ismeretrészekké kell tördelni, aztán információ-darabokra morzsolni, granulátummá őrölni, hogy minél kisebb helyet foglaljon, hogy gazdaságosabban tárolható és könnyebben emészthető legyen. Borges még kozmikus méretű csarnokokba álmodta a maga bábeli könyvtárát – a mai bibliotékáriusok álma, hogy a csarnokok roppant tárhelyét és a művek végtelenségig bogozott labirintusát egyetlen kártyalapnyi helyre zsúfolják, idővel pedig egy tű végtelenített hegyére. A személyesen megélt magány és emlékezet híján pedig miféle út vezet a 'tér látható szélén túl' fekvő barlangba, 'ahol az elvonult lélek saját sorsa nyomára lel'? Keresi-e még valaki az odáig vezető utat? Talán a saját sors is csak afféle avított luxuscikk: ébenfa asztalka sok apró fiókkal vagy gyöngyházzal berakott kínai szelence."

Nacsinák Gergely András: *Az analízis nosztalgiája*, 2013/12

Talán mégis négyen vannak a kultúra fölött örökös nemtők, mint a Berzsenyi által is megénekelt Camoenák, a fekete nyárfák ligetének forrása körül élő nimfa-istennők: Postvorta a Múlté, Antevorta a Jövőé, Egeria a Bölcsességé és Carmenta a Próféciaé (előrejelzéseké). Minden információban, ami, ahogy Lotmantól tudjuk, maga a megszilárdult kultúra, a négy nimfa aktualizálódik, hiszen túlélésünk érdekében a valóság megelőző tükrözésekor a frissen megszerzett érzékszervi benyomásoknak a múlt és a korábbi sikeres cselekvésekből párolt bölcsesség alapján adunk jelentést. És a nimfák nem hagynak cserben minket, hiszen nem a minden, hanem a szükséges információ a mérték. Az pedig, hogy a tárgyiasított emberi tudás folyamatosan és megállíthatatlanul gyarapszik, nincs ok-okozati kapcsolatban azzal, hogy minél többfajta és minél kisebb fizikai hordozóra minél több jelet igyekszünk zsúfolni. Ezt először is azért tesszük, hogy a jelekbe kódolt tudás túlélésének esélyét sok példánnyal növeljük: ha egy napkitörés a mágneses adattárolókon lévő állományokat veszélyeztetné, még mindig ott a sókristály vagy a DNS-alapú memória. Vagy a nyomtatott papír, élő könyvtárakban. Másrészt nem lényegtelen az ár: fontos, hogy minél olcsóbb legyen az egységnyi információra eső tárolásteljesítmény. Ki akarna még egyszer úgy járni, hogy egyetlen kódex pergamenlapjai kedvéért egész juhnyáját kelljen leölni? S ha személyes sorsunkat az információs környezet

fényében keressük, azt látjuk, hogy az értelem keresésének ugyanazokkal a kihívásaival küszködünk, mint minden korábbi korszak gyermeke. Csakhogy soha ekkora esélyünk nem nyílt még arra, hogy legyen saját Történetünk. Hogy ne csak a túlélés legyen a mérce, hanem növekedjen a szabadságfokunk a sorsválasztásban, a felismert lehetőségek és a mozgósítható tudás-erőforrások birtokában. Így ki-ki maga dönti el, miféle bútor is az ő legjobb metaforája. Antik vagy modern? Ha könyvszerető ember, Lingel-polcra licitál-e az online piactéren vagy asztalostól rendel méretre szabott cseresznyefa könyvtárbútort. Ha varrogatni szeret, százfelé kihajtható kabinetszekrénykébe álmodja magát, ha gyűjtő, rafinált üveges vitrinbe. S ha épp ahhoz támad kedve, ezeket nem megvásárolja, hanem kitanulja az asztalosmesterséget, internetes tananyagok segítségével, ellátogat egy jól felszerelt Makerspace vagy FabLab közösségi tereibe, és elkészíti magának. Hiszen ez is egyfajta út- és sorsválasztás, mint annyi minden más.

kép | vecteezy.com

Kicsák Lóránt

MŰHELYTÁRSAM 3.

2024-07-10 | JEGYZET

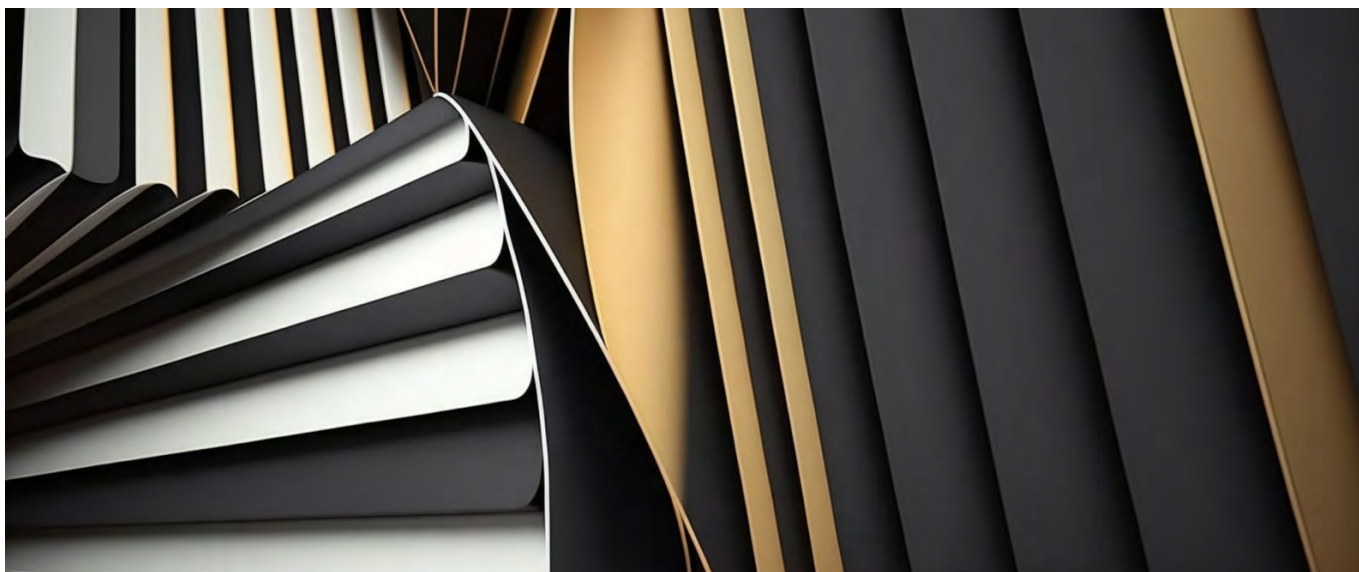

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„... mielőtt egy időre az Egyesült Államokba költöztem, rövid publicisztikában próbáltam felállítani az X-és az Y-világ képletét. Tézisem az volt, hogy a jövő sorskérdéseinek elemzésekor nem a politikai szekértáborok mentén tagozódik az ország, hanem annak megfelelően, hogy kik testesítenek meg az ipari korszakba

visszahúzó működésmódokat, gyakorlatokat és elveket, a Múlt erőiként, és kik azok, akik már az információs korszak embereiként a Jövő öntőformáira emlékeztetően alakítják a maguk és mások sorsát. Ha így tekintünk gazdaságra, politikára, kultúrára, társadalomra, a választóvonal egészen máshová kerül, mint rendesen. A magyar politikai elit azóta is szinte teljes egészében az X-világot képviseli, pártállástól függetlenül, cinikus hatalomtechnikává züllesztve a legnemesebb küldetést és szolgálatot, amit a joggal együtt megszerzett felelősség jelent: megoldásokat adni az ország akut problémáira, és autentikus jövőkép mentén, a minőség-elvet szem előtt tartva, professzionális kormányzati munkával építeni, javítani, használni, segíteni, korszerűsíteni. S mivel az állam az újraelosztás és ennek révén a fejlesztési prioritások kezelésének egészségtelenül túlsúlyos és korrupst szereplője, a mai napig mindenütt fenntartja és erősíti az X-fertőzést, ameddig a hatalma és a keze elér – a felsőoktatástól az egészségügyön át a kultúráig vagy a sportig egyetlen óriási, Ady Endre tollára illő televénnyé duzzasztva a magyar X-lápvilágot.”

Z. Karvalics László: *Egy másik Magyarország felé – az autonómiaszigetek fontosságáról*, 2016/2

Az utalás Adyra megidézi a már többször terméketlennek bizonyult ellentéteket: progresszív vagy maradi, népi vagy urbánus, nemzeti vagy kozmopolita, városi vagy vidéki stb. Ezeket lehetetlen meghaladni, csak teljes mellőzésük, kiiktatásuk a közbeszédből és a gondolkodásból járhat eredménnyel.

Az elmúlt évtizedekben Magyarországon nem a modernizáció maradt el, hanem a magyar társadalom emancipációja. Az emancipáció a felvilágosodásként értett *modernitás* programterve. A modernitás nem azonos a modernizációval, sem az iparosítás, sem az információs modernizáció formájában, bár egy töről fakadnak: az emancipáció az észre épülő morál követelményéből ered, a modernizáció minden formája pedig a kalkuláló, algoritmizáló, instrumentális ész végtelenített működése a természet fölötti uralom megszerzésére a tudás technikai felhasználásával. Az információs korszak emberei, ahogy én értem, a szabadjára engedett algoritmizálást képviselik, és ennek a gondolkodásnak a következménye a technika planetáris uralma, a kibernetikai őrjöngés közepette – ahogy Heidegger fogalmazott.

majd mi megmondjuk

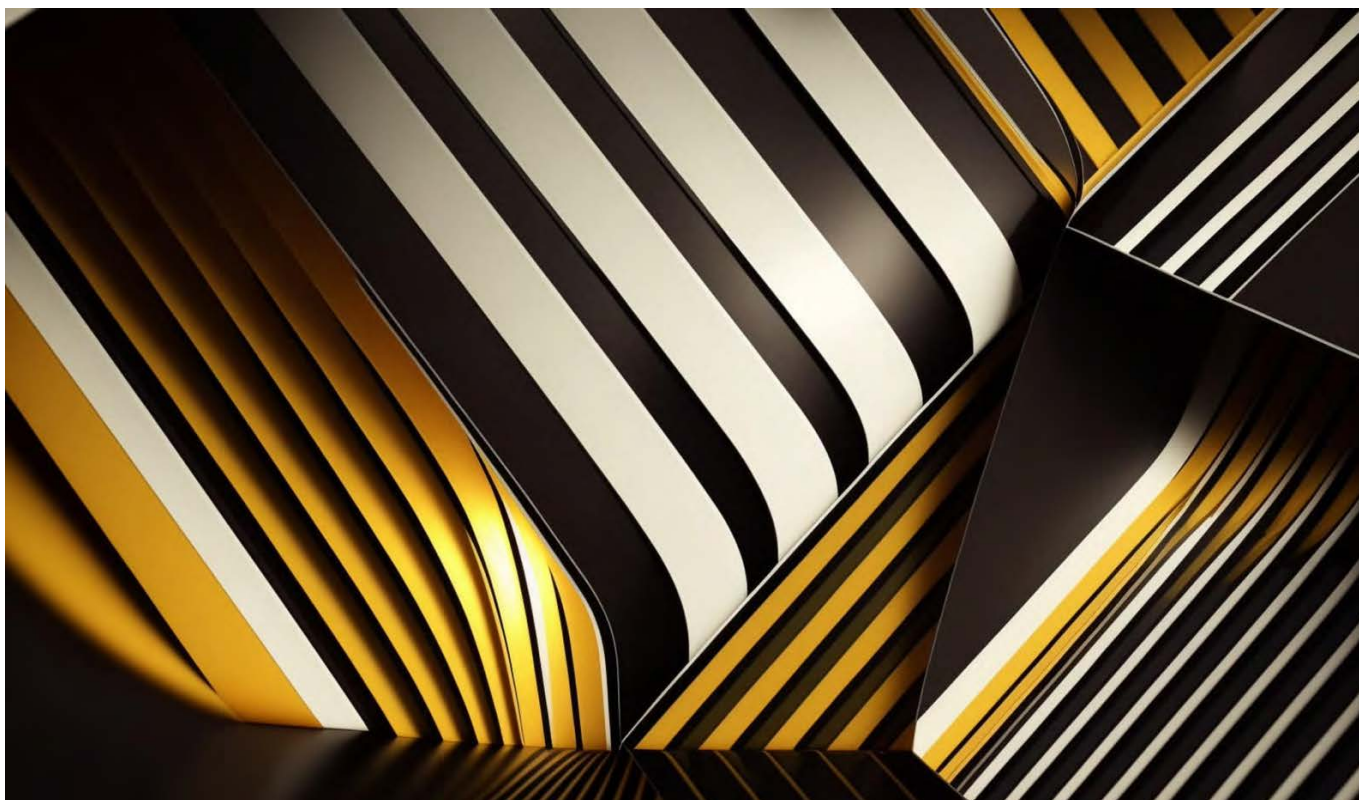
Miközben tehát Magyarország aránylag modernizált és iparosodott ország, a magyar társadalom mérhetetlenül heteronóm, és a szocializációval heteronóm egyéneket előállítva

rendre újratermeli magát. Az emancipáció nemhogy nem történt meg a 20. század végén, de a társadalom és az egyének heteronómiája, rövid kísérlet után, erősödött. A 2010-es évektől pedig a politikai hatalom a heteronómia-vágy kielégítőjeként tünteti fel magát: „majd mi megmondjuk, megoldjuk, majd mi megvédünk, ellátunk, ti csak engedelmeskedjete (= szavazzatok ránk)”. Hogy ezen az információs korszak emberei miben segítenének, azt nem látom. Főleg, ha a jövő öntőformái a big data révén nyert mintázatok, vagyis nem az emberi teremtőtevékenység és cselekvés alkotásai, hanem a gépi átlagolás termékei.

Új önmeghatározásra van szükségünk.

Fel kell szabadítani a társadalmat a rendszerszerű, s valóban csupán a hatalomtechnika és -logika mentén szerveződő, a mindenkor oligarchiába torkolló pártpolitika uralma alól, akár azt a radikális gondolatot is felelevenítve, hogy létezhet társadalmi intézmény (erőszakmonopolizáló és erőforrásprivatizáló) államszervezet nélkül. Vagy legalább az alá-fölérendeltségi viszonyuk megfordítható: lehetséges a társadalmi szerveződésnek *alá*rendelt hatalmi-adminisztratív intézményt létrehozni. Az állampolitikai rendszer ma a társadalmat önmaga fenntartására szolgáló

környezetként *használja*, és a maga környezetével a végletekig kizsigereli. Az autonómiaszigetek ellenállási góccok, a fennállóval szembeni tehetetlenségü(n)ket kinyilvánító elhatárolódások. Így még hálózatba szerveződve sem képviselhetnek valódi alternatív létformát. Az autonómiát redukálhatatlan és meghaladhatatlan ösztársadalmi értéként szükséges felmutatni a példájukon, ami nemcsak valami ellenében, hanem önmagáért bontakozik ki.

Ösztársadalmi értékévé akkor válhat, ha az egyéni autonómiában alapozódik meg. A legkülönbözőbb társadalmi létformák, az együttélés új és szabad formái, csak az autonóm egyénekre támaszkodva válhatnak általános társadalomszervező erővé. Csak az öngondozás feltétlen parancsának engedelmességet kínálja annak lehetőségét, hogy az önmagunk feletti uralom kimunkálásával ellenálljunk minden külső uralmi törekvésnek. Az egyéni autonómia mindenki más egyéni autonómiáját jelenti, a saját személyes szabadságom a másik ember szabadságával kezdődik. A kölcsönös elismerés az első társadalmi kötelék, mely együttéléssé a megelőlegezett bizalomban válik, ami a közös tevékenységben nyer megerősítést. A társas viszonyt megképző szervező elv tehát az autonóm egyének esetében részvétel a közös tevékenységben. Közös tevékenységek és kezdeményezések szükségesek ahhoz, hogy

új normákat tudjunk érvényesíteni és intézményesíteni. Ki kell tennünk magunkat olyan helyzeteknek, szembe kell néznünk olyan kihívásokkal, amelyek közös cselekvést igényelnek, hogy közös tapasztalattá lehessen a cselekvőképességünk hatékonysága és a felelősségünk vállalása, és ez a tapasztalat közös értéké szilárduljon.

kép | vecteezy.com

Janecskó Kata

MŰHELYTÁRSAM 4.

2024-07-11 | JEGYZET

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„A mítosztörténetek mind büntörténetek. A skandináv mítoszok, a sagák hazai kutatója, fordítója, Bernáth István említi az irodalomtörténeti legendát, hogy a legtömörebben így foglalható össze a saga-irodalom lényege: „parasztok gyilkolódnak”. De ez nemcsak a 10–11. századi izlandi szövegekre igaz, hanem a több

ezer éve mesélt görög mítoszokra is: akinek nevét, sorsát, alakját és természetét ezerévek óta őrzi az európai emlékezet, az agresszív és erőszakos, családon belüli erőszaktevő, életet kioltó, szexuális traumát okozó, tolvaj, rabló és hazudozó, csapdát állító és önpusztító. Azaz: szerelmes, háborúskodó, hatalmaskodó. Ha elfogadjuk Kerényi tézisét, hogy a mítosztörténetekben az élet „időtlen ősnormái” jelennek meg, a mitológiai hősök által elkövetett bűntetteket a bűnelkövetés és az áldozattá válás időtlen sémáinak, archetípusainak tekinthetjük, amelyek segítségével talán közelebb juthatunk a bűnelkövető és az áldozattá váló ember leírásához, mint bármelyik, mégoly módszeres tudományos leírás révén.”

Bíró Judit: *Az üldözés klasszikus hagyománya*, 2018/7

gyilkolódnak

A ma mítoszpótlékai: a valódi bűnügyek. Ősi erő ellen ágál az, aki rosszalja és nem érti, miért fogyasztják világszerte milliók az úgynevezett true crime tartalmakat. A viszolyogtató részletek lényegtelen díszletei között ma is a sagák parasztjai gyilkolódnak. A bűnelkövetés és az áldozattá válás időtlen sémái, az archetípusok – valójában nem a vér, hanem ezeknek a játéka ragadja meg a mítosztalan világban a képzeletet.

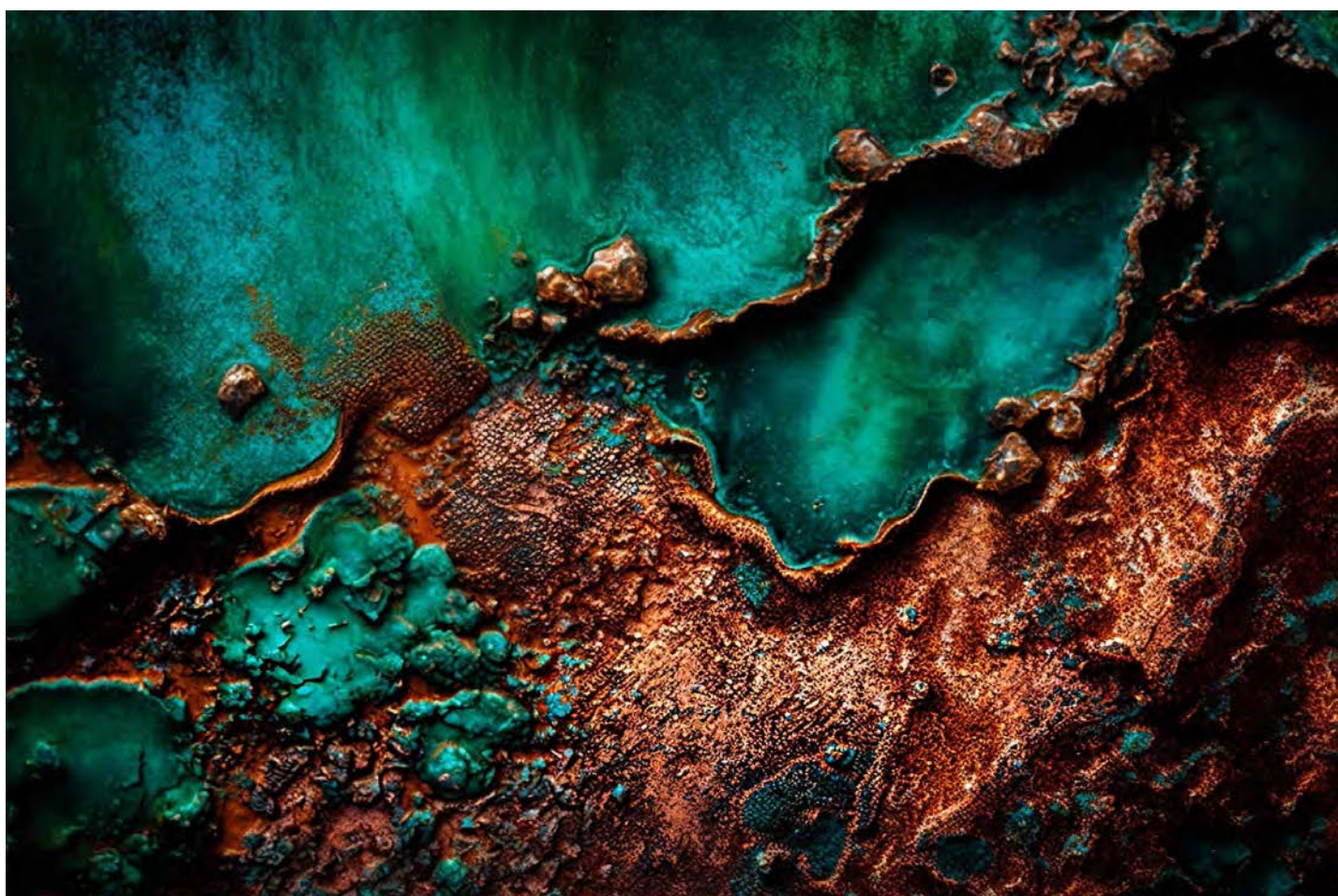
Zeusz ma Harvey Weinstein. Elfelejtett vagy sosem ismert mítoszok helyett hallgatjuk és továbbmeséljük a Bándy Katák, Jeffrey Epsteinek, Viszkis Rablók történeteit, közösséget teremtünk magunknak, és közben közelebb jutunk a bűnelkövető és az áldozattá váló ember leírásához, mint bármelyik, mégoly módszeres tudományos leírás révén.

kép | vecteezy.com

Péter Ágnes

MŰHELYTÁRSAM 5.

2024-07-15 | ESSZÉ, MŰHELYTÁRSAM

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„A nagy személyiségek kultusza nem magyar sajátosság. Európa-szerte megfigyelhető, különösen a 18. század végétől, hogy minden ország, minden nép kultuszt teremt történelmi, irodalmi vagy tudós nagyjai körül. Elzarándokol

nyugvóhelyére, megrendezi ünnepeit, kialakítja az emlékezés szertartásait, lelki igényeket önt formákba. Amint Dávidházi Péter *'Isten másodszületője' – A magyar Shakespeare-kultusz természetrajza* című művében (1989) kifejti, a kultusz fontos társadalmi megnyilvánulás, társadalmi szükséglet. Az emléket gondozó igyekezetből fejlődnek ki 'mind a kultusz, mind a kultúra tevékenységi formái'. A kultusz értéket hordoz és értéket teremt. A Jókai-idézet telibetaláló: 'Shakespeare elismerése egy darab civilizáció. Valami neme a kultusznak, ami a kultúrát tanúsítja.' De vannak vulgáris formái, különös furcsaságai és taszító torzulásai. 'A fejtetőn a lék... a kifűrészelt csontgerezd... három ujjal belé lehet nyúlni... melynek helyén az agyvelőt kiszedték... – hangzott a hamvak feltalálásáról beszámoló előadásban. – Ürege most is tele van még azokkal a rövid darabkákra vagdalt s már összeszáradt keleti, finom balzsam füvekkel, melyekkel az agyvelő kiszedése után az orvosok megtöltötték (egy csipetnyit el is hoztam ereklyéül ezen füvekből).' (S vajon a többi, hol naturalisztikus részletességgel, hol költői ömlengéssel előadott jelenet, ahogy önmagát a koponyával ábrázolja Thaly, nem valami halvány Hamlet-emlék lecsapódás nála?)

Hogyan ölt torz formát a kultusz? Hogyan válik furcsa pótcselekvéssé? Bizonyos, hogy a folyamat egy sereg váltón csattog át, de az első kisiklás mindig a tiltás. Ha egy társadalom nem beszélheti meg szabadon tegnapiját, ha nem tudhatja, mi történt vele, ha nem kaphat múltjáról pontos információkat, ha elzárják előle a valóságot, behúzódik lelki katakombáiba és maga teremt magának jól, rosszul történelmi rítust, szertartást, emlékezetet. Vagy elfogadja gyanútlanul a hamisat, amit nyújtanak neki." R. Várkonyi Ágnes: *Kultusz és katarzis*, 1997/1

A múlt alakjai körül kialakult kultuszok természetével kapcsolatban nem annyira a kultuszteremtés társadalmi funkciója érdekel, inkább az egyéni önmeghatározásban játszott szerepe. Például ahogy az angol romantikában az uralkodó társadalmi, művészeti értékrend érvényesülése következtében marginalizált költő, Keats az uralkodó Shakespeare-kultuszhoz folyamodik, hogy az óriás előd kultikus megidézése segítségével kialakítsa önnön művészi karakterét és közösségét a hagyományok megújítására vállalkozó művésztársaival, vagyis „történelmi rítust, szertartást, emlékezetet” teremt önmagának.

Abban, ahogy Keats alig három év alatt, 1816-tól 1819 szeptemberében betegsége súlya alatt bekövetkezett elhallgatása között a nyugat-európai líra legnagyobbjai közé tudott emelkedni, és a kései verseiben olyan igazságokról beszélt, amelyek „túl vannak megismerésünk határain – és elfog bennünket a horror sacri,” ahogy Szerb Antal *kultikus* Keats-portréjában írja, nagy szerepe volt mély és termékeny Shakespeare-élményének.

Önpusztító alkotói igyekezet

Hogy költői tehetségét mérlegre tegye, 1817 áprilisában elvonult Londonból a Wight-szigetre, ahol hamarosan a nyomasztó magány és az önpusztító

alkotói igyekezet szinte elviselhetetlenné vált. Egyik ifjú költőtársától, J. H. Reynoldstól így kért lelki segítséget: „Tudod, mit? 23-án született Shakespeare. Milyen pompás volna, ha aznap George-éktől [fivérei] és tőled is kapnék levelet. Ha írsz, írd mindig néhány szót Shakespeare-nek valamelyik passzusáról, mely újraolvasva is megdöbbsz... Nekem napok óta folyton ez jár a fejemben a *Learből*: Hogy zúg a tenger, tán nem hallod-e?” Pár héttel később írta *A tenger* című szonettét.

Shakespeare kultikusá növelt alakjának természetéről kissé átgondoltabban először egy rövid színházi kritikában nyilatkozott. 1816 decemberében látta a Drury Lane színház III. Richárd előadását, a címszerepben Edmund Keannel. A színházi élmény, a színész művészi teljesítménye és természetesen maga a darab s értelmezése egy sor olyan gondolatot indított el benne, amely már megelőlegezi későbbi esztétikai felismeréseit, önmeghatározásait és az *annus mirabilis* (1818. szeptembertől 1819 szeptembere) verseit.

Edmund Kean 1814-ben lépett fel először Londonban és valósággal lázban tartotta a közönséget. Testi valójában jelentéktelen figura volt, alacsony, képlékeny arcú férfi, aki – a közelállók jól tudták – a színházon kívül féktelen ivócimborákkal, alja nőkkel vette körül magát, de a színpadon átlényegült, s úgy jelent meg a nézők előtt mint a megtestesült művészi teremtőerő. Az utókor szemében valóságos színházi legenda lett belőle, a szerepjátszás zsenialitása és mulandósága, a színészi hivatás diadala és illékonyága (I. Tarján Tamás, Színház, 2001. április) közötti feszültséget, a magamutogató ripacs és a szereppel testi-lelki azonosulásra képes művész közötti hajszálvékony határvonal törékenységét szimbolizálja Alexandre Dumas, Jean-Paul Sartre színdarabjaiban, majd a moziban, illetve TV-filmeken, ahol Anthony Hopkins, majd Ben Kingsley formálta meg alakját, nálunk Haumann Péter és Gálffi László játszotta emlékezetesen.

érzéki és eszmei szépség

Kean ösztönös zsenialitásával addig soha nem látott lelki mélységeket tudott felmutatni Shakespeare-szerepeiben.

Dinamikus, ideges, a szereppel tökéletesen azonosuló előadómódja aláásta az akkor uralkodó deklamáló, pátoszos és statikus játéktípust. Szerepformálása a legnagyobb hatást Keatsre az érzéki és eszmei szépség szimultán megjelenítésével tette: „Az eszmei szépség ragyog előttünk, miközben a beláthatatlan mélységekről valló nyelvnek még a betűi is, még az ékezetek is mint a szépség hieroglifái tűnnek elénk szabadkőműves sejtelem időn túlmutató misztikus jeleiként. Annak, aki ismeri a shakespeare-i hieroglifák titkát, vagyis jól ismeri az eszmei tartalmát azoknak a soroknak, melyeknek Kean olyan érzéki, sugárzó ragyogást ad, az a benyomása, hogy a színész nyelve megrabolta Hübla méheit, s összes mézüket elragadta tőlük. Ez adja hangjának gáttalan áradását. Hallatán úgy érezzük, a múltra és a jövőre gondol, holott a jelenről beszél.”

Keats ezekben a napokban fejezte be az ars poeticáját megfogalmazó *Álom és Költészet* című versét, amelyben egy antik görög szobrot megidéző képben foglalta össze véleményét a költészet lényegéről: *'Tis might half-slumbering on its own right arm'* – Erő, mely jobb karjára dőlve szendereg. A művészet forrása valahol az álm és az ébrenlét közötti állapotban található. Érzéki élményt és intellektuális sejtelmet közöl egyszerre: „a költő szeme földről az égre, égről földre villan”. Múlt, jelen s jövő szimultán van jelen látomásaiban, megmutatja a Létet a létezőben, a másképp aligha megragadható kapcsolatot a Szép és Igaz között, ahogy majd az *Óda egy görög vázához* című versében fogja talányosan állítani.

kép | vecteezy.com

Vörös István

MŰHELYTÁRSAM 6.

2024-07-19 | MŰHELYTÁRSAM, VERS

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„Találkozhattak és beszélgethettek volna. Mindketten szenvedélyesen: Camus talán ironikusabban, tartózkodóan, Wittgenstein gyötrődve, hogy pontos kifejezéseket találjon, bár az angolsága jobb volt, hiszen Cambridge-ben angol nyelven tanított. Camus szívesebben olvasott angolul, mint beszélt, de egyikük sem tudta a másik

anyanyelvét eléggé egy igazi eszmeceseréhez. Komolyak lettek volna, már-már ünnepeyesek. A legszerencsésebb pillanat a találkozóra 1947 júniusa: A pestis – a francia értelmiség elismerése mellett – még pénzt is hozott, és a regény szerzője már megjárta az Egyesült Államokat: ez bizonyára jót tett angol nyelvtudásának, bár előadásait franciául tartotta, tolmács segítségével. Wittgenstein még mindig filozófiaprofesszor; 1948-ban vonul vissza, hogy teljesen az alkotásnak élhessen. Majdnem egy generáció választja el őket; Wittgenstein Camus apja lehetett volna, mert 1913-ban, amikor Camus született, már betöltötte a huszonnégyet. A háttérük élesen különbözött: Camus szegény algériai munkáscsalád gyereke, egyévesen félárva, apja az I. világháborúban elesett; Wittgenstein a bécsi zsidó üzleti arisztokrácia leszármazottja; apja, az erős akaratú és kitűnő üzleti érzékű híres Karl Wittgenstein, népes családjának a Monarchia egyik legszebb palotáját vásárolja meg, ahol a házi koncerteken Mahler is szerepel. De 1947-re ezek a különbségek eltűntek. Camus sikeres regény- és drámaíró, nagy visszhangot kiváltó filozófiai esszék szerzője, Wittgenstein az analitikus filozófia széles körben ismert figurája a *Tractatus Logico-Philosophicus* (1921) révén (későbbi írásaiból semmit sem jelentetett meg életében). Közös téma, hasonló szokások is akadnak: mindkettőjük szerette Augustinust és Dosztojevszkijt, olvasták Nietzschét, bár Camus sokkal többet – gondolataikat szerették jegyzetfüzetekbe, noteszokba írni. Kávéházban lennének (melyikben?), Camus feketén kéri a kávé – vagy megkívánja Meursault tejeskávéját? –, de egy csomag cigarettát mindenképpen elszív mellé; Wittgenstein bizonyára ragaszkodik kedvenc, Bécsben megszokott *café mélangé*-ához. Azután mindketten moziba akarnak menni, de Wittgenstein egy új westernt nézne, Camus valószínűleg egy Fernandel-filmet.”

Kállay Géza: *Mondhatunk-e többet?*, 2014/6

1 Wittgenstein

(Szonett)

MEREVEN NÉZEK EGY PONTOT

*„Mi a különbség a között a két folyamat között, amikor az inspirációt, illetve amikor egy szabályt kell követnünk?” (Ludwig Wittgenstein: *Filozófiai vizsgálódások* 232. Neumer Katalin fordítása)*

Az inspiráció szabadság,
s rabság a szabálykövetés?
Vagy fordítva van inkább –
épp ez az igazi felismerés?

Az inspiráció a rabság?
A szabálykövetés felszabadít?
Hogyan gondolkodunk manapság,
mikor a kész vélemény alakít

ki szinte minden álláspontot?
Eleve tudnunk kell, mi jó,
az ösztönünkkel vannak gondok,

jobb, ha őneki fel is mondok,
és mereven nézek egy pontot.
Nem mozdulni megoldható?

2 Camus

(Villanella)

HA MEG TUDJUK ÍTÉLNI

*„Csak egyetlen igazán komoly filozófiai kérdés van: az öngyilkosság. Ha meg tudjuk ítélni, hogy érdemes-e leélni az életet, akkor választ is adunk a filozófia alapkérdésére.” (Albert Camus: *Sziszüphosz mítosza. Abszurd gondolatmenet.* Vargyas Zoltán fordítása)*

Ha meg tudjuk ítélni, hogy
érdemes-e leélni,
lényegében ez a titok,

gondolkodást irányítok
– maradt reszli sok ezer évnyi –,
ha meg tudjuk ítélni, hogy

amikor az érvből kifogy,
mire fogja felcserélni,
lényegében ez a titok,

onnantól a lét értelme nyitott.
Az öngyilkosság elbeszéli.
Ha meg tudjuk ítélni, hogy

mi tévedés, mi igaz ott,
az önvizsgálat is megéri.
Lényegében ez a titok,

de nem fogad be, csak kidob.
A gondolatot felemészti,
ha meg tudjuk ítélni, hogy
lényegében ez a titok.

3 Wittgenstein és Camus

(Pantum)

FEKETEKÁVÉ VAGY MELANZS

„Camus feketén kéri a kávé – vagy megkívánja Meursault tejeskávéjét? –, de egy csomag cigarettát mindenképpen elszív mellé; Wittgenstein bizonyára ragaszkodik kedvenc, Bécsben megszokott cafe mélangé-ához.” (Kállay Géza: Mondhatunk-e

többet? Liget, 2014/6)

Mikor a kész vélemény alakít
ki szinte minden álláspontot,
az önvizsgálat is megéri.

A helyzetemen persze rontok,

ki szinte minden álláspontot
megért, és rögtön jónak is tart.
A helyzetemen persze rontok,
célá züllött a tegnapi start.

Megért, és rögtön jónak is tart
a magam kitalálta isten.
Célá züllött a tegnapi start,
nem kell, hogy versenyzőt kerítsen.

A magam kitalálta isten
nem fogad el teremtményének.
Nem kell, hogy versenyzőt kerítsen,
vagy rajongót e szenvedélynek,

nem fogad el teremtményének,
a közöny feketéjét issza,
nagy rajongót e szenvedélynek
képzél az elméleti síkra.

A közöny feketéjét issza.
Inkább édes kávéval traktál?
Képzél az elméleti síkra
pár ismétlődést. Ez a fraktál.

Inkább édes kávéval traktál,
logikába belekever

pár ismétlődést. Ez a fraktál.
A lét így előttünk hever.

Logikába belekever
mindent, de aztán ő se érti.
A lét így előttünk hever,
az önvizsgálat is megéri.

kép | vecteezy.com

Inczedy Tamás

MŰHELYTÁRSAM 7.

2024-07-20 | JEGYZET, MŰHELYTÁRSAM

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„A kerítés esetenként 'aktív agressziót' gerjeszt. Gondoljunk csak arra, hogy a nagyon gazdag USA és a nagyon szegény Mexikó határán mi történik! A lehetetlen helyzetből kitörni kívánó mexikói számára nincs más megoldás, mint az USA-ba szökés – sokan meg is próbálják. A gazdag USA azonban védi a 'birtokát', a határra bizonyos helyeken

magas kerítést épít, és megerősíti a fegyveres járőrt, amely az éjszakai reflektorok fényében megpróbálja elkapni az átszökést megkísérlőket. (Az egész helyzet kísértetiesen hasonlít a koncentrációs táborokra, csak hogy itt az 'alacsonyabb rendűek' nem bezárva vannak, hanem kizárva.) Rémálmaimban megképzik, hogy ugyan mi történik, ha egyszer a reményüket vesztett mexikóiak nem százával, hanem a szó szoros értelmében milliósámra indulnak meg északi határaik felé. Vissza fogják őket tartani az amerikaiak a saját gazdagságuk (birtokuk) védelmében? S ha igen, hogyan?

Ez a kérdés persze nemcsak az USA-ra vonatkozik, hanem az egész gazdag világra (benne ránk is!). Lehetséges-e, hogy a szegény világ – tudatára ébredve szegénységének, és főleg annak, hogy szegénysége összefügg a világ kisebbik részének gazdagságával – egyszer csak 'fellázad' és igazságos elosztást követel? Vagy függő helyzete ezt lehetetlenné teszi? S ha fellázad, akkor a gazdag világ miféle 'vasfüggönnyel' fogja megvédeni magát, pontosabban saját gazdagságát? Fegyverrel vagy árammal átjárt drótkerítéssel?"

Victor András: *Erkölc és ökológia*, 1993/2.

A *Jézus Krisztus szupersztár* című rockoperában az önmarcangoló, puritán Júdás Mária Magdolna szemére veti, hogy mirhát vásárolt és a megfáradt Jézust kényezteti a szegények segítése helyett.

A mirha egyébként hűsítő balzsam, amolyan masszázsolaj-féle, és Mária Magdolna épp nagyban kenegeti vele Jézust, aki nyugodtan reagál Júdás vádló szavaira, hogy szegények mindig is lesznek, s aki segíteni akar másokon, annak magára is vigyáznia kell. Vagyis szuper(sztár) vagy, ha igyekszel a krisztusi utat követni, de legszebb tetteid kontraproduktívvá válnak, ha Jézusnál is jézusabb próbálsz lenni.

Gazdag és szegény közt nem csupán kerítés gerjeszthet „aktív agressziót”, hanem vélhetően az ellenkezője is, vagyis a kerítés hiánya.

Talán egyszerre kellene kompromisszum és kommunikáció. Egyenként vizsgálni eseteket, kivételeket képezni, aztán a kivételek kivételeit, és mindeközben és leginkább prevencióba invesztálni, ami nem magasabb kerítést jelent, hanem megpróbálni elviselhetőbbé tenni az életet a kerítésen kívül. Ilyen kezdeményezések ma is léteznek, elképzelhető, hogy ezek költségvetését sokszorosára érdemes (kell) növelni.

Mindez kétségkívül időigényes, nehézkes, erőfeszítéseket igénylő folyamat, és a siker így sem garantált. Ha olykor elkerülhetőek társadalmi krízisek, néha az aktív agresszió, arra gondolok, hogy mégsem hiába másztunk le a fáról. Van, akinek ez megéri és van, akinek nem. A szenvedő felet nem mindig kérdezik meg.

passzív agresszió

Érdekes, hogy ahol íratlan szabályok garantálják a legszegényebbek számára, hogy önkéntes parkolóőri szolgálatot teljesítsenek, ott valójában a tehetősebbek értéktárgyait ugyanazok az emberek védik némi

aprópénzért, akik máskülönben kiszorított, illetve méltatlan helyzetükben ellopják vagy megrongálnák azokat. Az ilyesfajta automatizmust lehet kárhóztatni, egy félmegoldás konzerválásának tekinteni, mindkét fél passzív agresszióval vádolhatja a másikat, de az effajta szokásrendszer – jobb híján – mégis sikeres kompromisszum.

Az erőviszonyok persze nem kiegyensúlyozottak. De mindenki érzi, hogy van elmozdulási lehetőség – ahogy az ország Lukács Lacija énekli „a gyenge csak addig az, amíg le nem győzi az erősebbet”.

Ez (halvány) reménysugár a hátrányos helyzetben lévők számára, mégis óvatosságra int. A jobb helyzetben lévők erkölcsi igénye kellene, hogy hajtóerő legyen, ám ennek hiányában is érdemes volna felismerniük: jól felfogott érdekük önmaguk önkéntes korlátozása és a gyöngébb segítése.

Képzeljünk el, hogy holnap valamilyen természeti kataklizma után Észak-Amerika hőmérséklete mínusz harminc fok alá zuhan. Fordított migrációs hullám indul el, az Egyesült Államok büszke népe csapot-papot hátrahagyva tódul Mexikó felé, őrjöngve bontják saját kerítésüket. És ha mínusz hetven fok lenne? Sutba vágva a diplomácia, immár a túlélés reményében legelöl az amerikai hadsereg töri az utat?

Vajon mit szólnának ehhez a mexikóiak?

kép | vecteezy.com

Csury Balázs

MŰHELYTÁRSAM 8.

2024-07-25 | JEGYZET, MŰHELYTÁRSAM

Új rovatunkban arra kértük szerzőinket, hogy a Liget műhelyében korábban született egy-egy írás rövid részletére mai tudásuk-világérzésük szerint reflektáljanak.

„A modern kor propaganda vezérelte tömegtársadalmainak rémképén a szónokként ágáló demagógok a leglátványosabb motívumok. A szörnyű leegyszerűsítéseknek azonban vannak kevésbé rikító, de legalább ennyire veszélyes formái is. John Michael Greer The Archdruid Report nevű blogján közzétett A pénz metafizikája című írásában

fontos összefüggésre hívja fel a figyelmet. Ha a különféle vagyonok összemérésére szolgáló pénz, mely mindent egyetlen mennyiségi skálán tesz kifejezhetővé, szemléletünk alapjává lesz, az a minőségi különbségek elroncsolásával olyan súlyos információvesztést okoz, amely szükségképp az általa irányított társadalmi rend pusztulását okozza.

Oldjuk fel némi vízben ezt a koncentrátumot! A pénz kibocsátását ellenőrző fináncsőke a monopóliumok korában végképp az ipari tőke fölé kerekedett. A maga absztrakt közegében nagyságrendekkel gyorsabban mozgott, mint a hatalmába kerített fizikai gazdaság. A két világ látványos eltávolodásának köszönhető a mai helyzet: a pénztőke abszurdításba hajló teljes önkénye, melyet még most sem illik észrevenni. A kapitalizmus közgazdaságtanából éppúgy hiányzik a gazdaság (a felelős gazdálkodáshoz szükséges tágabb tudás), mint a köz (a közérdek kérdése) – marad tehát: a tan, korunk, a kétezres évek ideológus „szakértőinek” szent és sérthetetlen teológiája. Van itt minden: ájtatos deklamálás, borivók vizet prédikálása, szent hittől tüzes szónoklatok és kiközösítés. De legyen valaki monetarista vagy keynesiánus, a közgazdaságtan késhegyre menő vitáiban soha nem tudja meggyőzni a másikat végső soron bizonyíthatatlan állításairól, mert maga a vita is csupán a szavakat és fogalmakat fegyverként forgató érdekek egymásnak dőndülése a mennyiségi gondolkodás csataterén.”

Ács József: *Szörnyű leegyszerűsítők*, 2011/2

„POLGÁR: Nincs más dolgom: üldögélek, és számolom a pénzem.

PARASZT: Ki adott kendnek annyi pénzt, kedves úr, hogy csak itt üldögél és számolgatja?

*POLGÁR: Miért kérdezed, hogy ki adott nekem pénzt, parasztocska? De ha már kérded, megmondom én. Jön egy paraszt, és kér, hogy adjak neki kölcsön tíz vagy húsz forintot. Megkérdem, van-e neki jó legelője vagy termőföldje. Azt feleli erre: 'Van ám, uram, legelőm és szántóm is, a kettő megér vagy száz forintot.' Erre én azt mondom: 'No, hát zálogosítsd el nekem a földedet, és adok kölcsön húsz forintot, s te adsz nekem évi kamatot.' (...) Ha aztán egyszer nem tud fizetni, elveszem a földjét, és elkergetem a parasztot; így megszerzem a birtokot, és visszaszerzem a pénzem.
(...)*

PARASZT: De hiszen ez a kamat nem más, mint uzsora!

(...)

POLGÁR: Miket beszélsz összevissza? Hát ha nem szerzek hasznot a kölcsönzött pénzből, mivel szaporítsam a vagyonomat, he?”

Erdődy János idézi a *Bocskorosok hadinépében* ezt a pamfletet. Az 1520-as években íródott *Von der Gült* főszereplője a német földműves, akit felháborít a birodalmi városokban zajló üzérkedés. Ma leginkább a pénz absztrahálódásának nevezhetnénk a jelenséget. Valójában az Ács József által leírt, abszurd önkényel országoló finánctőke első lépései ezek. Csecsemőkora volt a sienai és firenzei bankházak évszázada, beszélni az Újvilág felfedezése után tanult meg. Egy évtized telik el a röplap kiadása után, és Brugge-ben felállítják az első tőzsdét, még hét, és megalakul az első multi, a Kelet-indiai Társaság. Megtörténik, amit a német paraszt 1520-ban még elképzelni sem tudott: a pénz nemcsak a fizikai munkától válik el, de kiszabadul a fizikai téréből is. A tőzsdei forgalomban megjelennek az értékpapírok, amik már csak szimbólumai a készpénznek, hogy hamarosan a pénz nagy része papíron se létezzen, csupán virtuálisan, a szimbólum szimbólumaként. Absztrakciót, fiktív tény a hatalom alkothat, és a hatalom a finánckapitalizmusé. A hatalmas fikciók teológiát kívánnak, a teológia teológus szakembereket, és a világ hitvita zajával telik meg.

kép | vecteezy.com

Kovács Gábor

MŰHELYTÁRSAM 9.

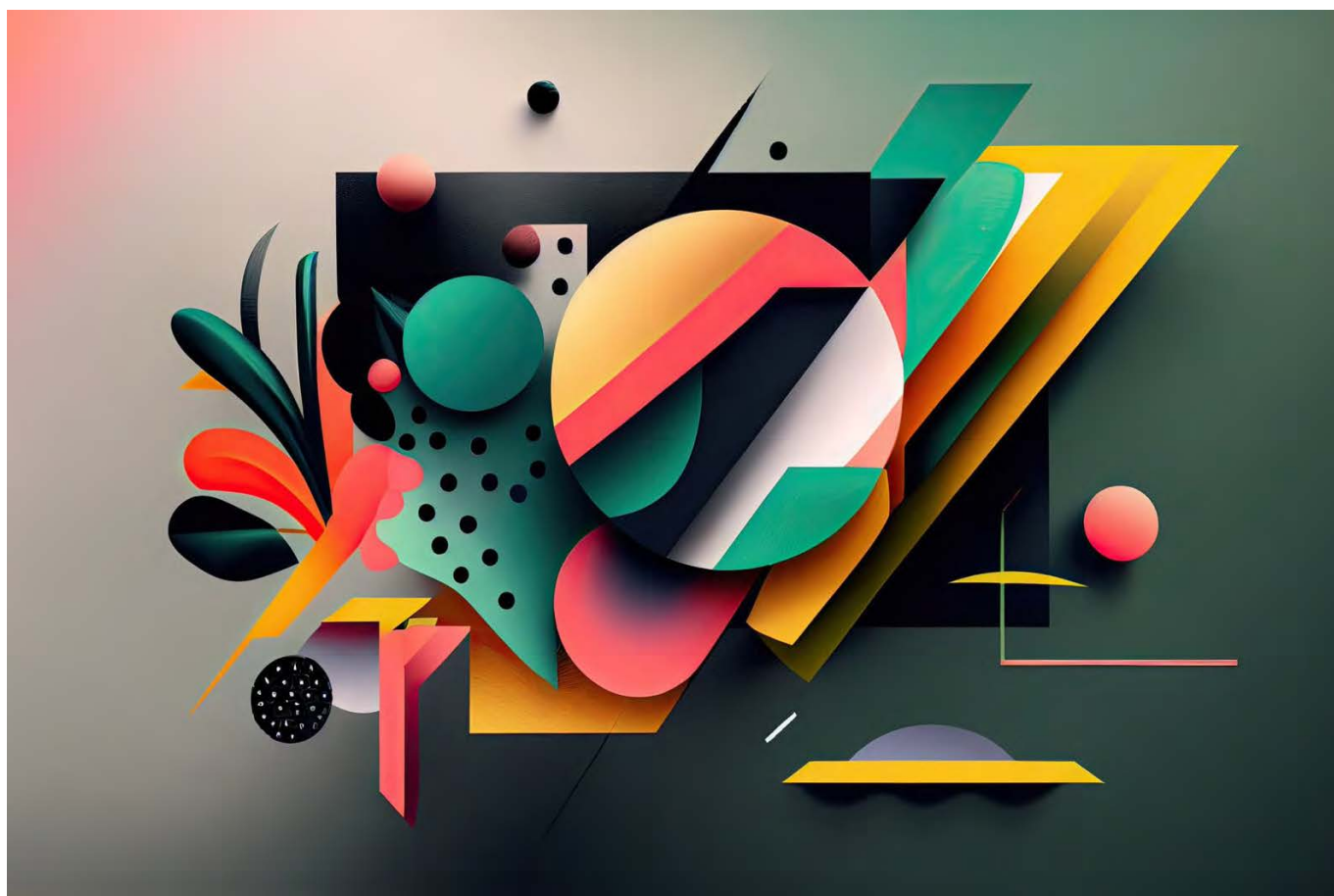
2024-07-29 | JEGYZET, MŰHELYTÁRSAM

„A kozmikus időbe helyezkedés vagy a kozmikus idő távlatának felmérése az emberek többségétől teljesen idegen. Az ember feladata, hogy önmagát belehelyezze legalább az egyéni idő folyamatába és viszonylag egységes képet alkosson saját magáról. Az egészséges, akinek emlékei vannak. Akinek nincs tudomása saját múltjáról, nincsenek emlékei, annak jelene sincs, nem önálló személyiség. És ha az egyénnek nincs legalább hozzávetőleges elképzelése a jövőről, csupán elüti az időt, tervei, céljai és emberhez méltó jelene sincsen.

Korunk egyik nagy tévedése a kizökent idő kultusza. Az örökké fiatal vagy fiatalos felnőtt, aki nem fogadja el az idő múlását, egy idő után a görcsös tagadás foglyává válik, gyakran inkább nevetség, mint tisztelet a sorsa. A fiatalság hajszolása idővel a haladás gátjává válik és megtagadja a megérés és megértés kegyelmét. Ilyenkor elszáll az egyén felett az idő, holott az idő sodrával kellene együtt haladnia.”

Cselik Ágnes: *Az idő tagadhatatlan személyessége*, 2018/11

Az idő, az örök rejtély. Úgy hiszem, tudom mi az, ám amikor megkérdezik, nyomban kiderül, hogy ez csupán illúzió – mondja az ókor végének nagy filozófusa, Aurelius Augustinus, ismertebb nevén Szent Ágoston. Valami alapvetően megváltozott a modern ember időhöz való viszonyában, pontosabban abban a módban, ahogyan megéli az időt. A megélt idő társadalmi konstrukció. A huszadik század emberének kellett először a változással szembesülnie. Két híres könyv tanúskodik erről. Az egyik a század szépirodalmának alapműve: Marcel Proust: *Az eltűnt idő nyomában*. A regényfolyam első kötete 1913-ban jelent meg. A másik a század filozófiájáé: Martin Heidegger: *Lét és idő*, 1927. Proust könyve az első világháború előestéjén született,

míg Heideggeré egy bő évtizeddel utána. A Nagy Háború – így maradt meg a történelmi emlékezetben a kataklizma, ami jóvátehetetlenül széthasította az idő szövetét. Összefércelni többé már nem lehet. A baj megesett. Míg az 1789-es francia forradalom az archaikus, a körbe forgó időt rombolta le, addig a világtörténelem első totális háborúja a progresszió lineáris idejének gyilkosa volt.

az elidőzés képessége

Walter Benjamin híres történetfilozófiai képe a történelem angyaláról, amely a jövőnek hátat fordítva rohan előre az időben, s szemét a maga mögött hagyott múltra szegezve romokat,

pusztulást, hullákat lát csupán, a nagy időtörés utáni korszak emberének alapélményét formálta érzékletes képpé. Bele vagyunk vetve a pillanatba, elszakítva múlttól és jövőtől. Az időhöz való viszonyunk radikális megváltozásának jele a gyorsulás, a változások tempójának megállíthatatlannak tetsző fokozódása. Vita van arról, hogy ez oka vagy csak tünete a változásnak, de hát ez mindegy is. Kiveszőfélben van az *elidőzés* képessége – és hát sajnos, a lehetősége is. Pörögj, szerezz új meg új élményeket, ne állj le soha! Ez a hiperglobális kései modernitás életfilozófiájának első számú maximája!

A baj persze éppen az, hogy valójában nincsen itt szó semmiféle életfilozófiáról: ahhoz meg kéne állni, szemügyre véve magamat a mögöttem levő múlt és az előttem álló jövő perspektívájából. Az élményhajszolás nem enged teret az idő megtapasztalásának: az időfolyam egymást követő összefüggéstelen pillanatokra esik szét — az értelemteliség tapasztalata ritkán adatik meg korunk emberének. A Covid-járvány idején úgy tűnt, lehetőség kínálkozik egy civilizációs pályakorrekcióra. Aztán az illúzió hamar továtűnt – rossz álm emléke maradt csupán, amelyet száműzünk a társadalmi és egyéni tudatalattiba. Úgy fest, az emberiség – persze ilyen nevű politikai és morális szubjektum nem létezik – némiképpen hasonlít a Bourbonokhoz. Róluk azt mondták a napóleoni időket követő restauráció idején, hogy semmit sem tanultak és semmit sem felejtettek. Nos, korunk embere – aki a heideggeri *Akárkiből* (das Man) időközben selfie-idiótává lényegült át – semmit sem tanul, ám mindent elfelejt.

kép | vecteezy.com

Maczák Orsolya Rita

SAJÁT BŐR

2024-07-01 | NOVELLA

Bármivel el lehet kezdeni. És folytatni is bármivel lehet. A lezárásról nem is beszélve, mert akkor az előzmények is bármivé válnak. Akár egész idő alatt hazudtam, akár mindvégig igazat mondtam, most, tisztos távolból tanulságot vonhatok belőle, úgy lehet tenni, mintha a remélés és a rettegés csak mellékes, utólag nem is annyira fontos részei lennének az egésznek. Ami pedig maga a tanulság.

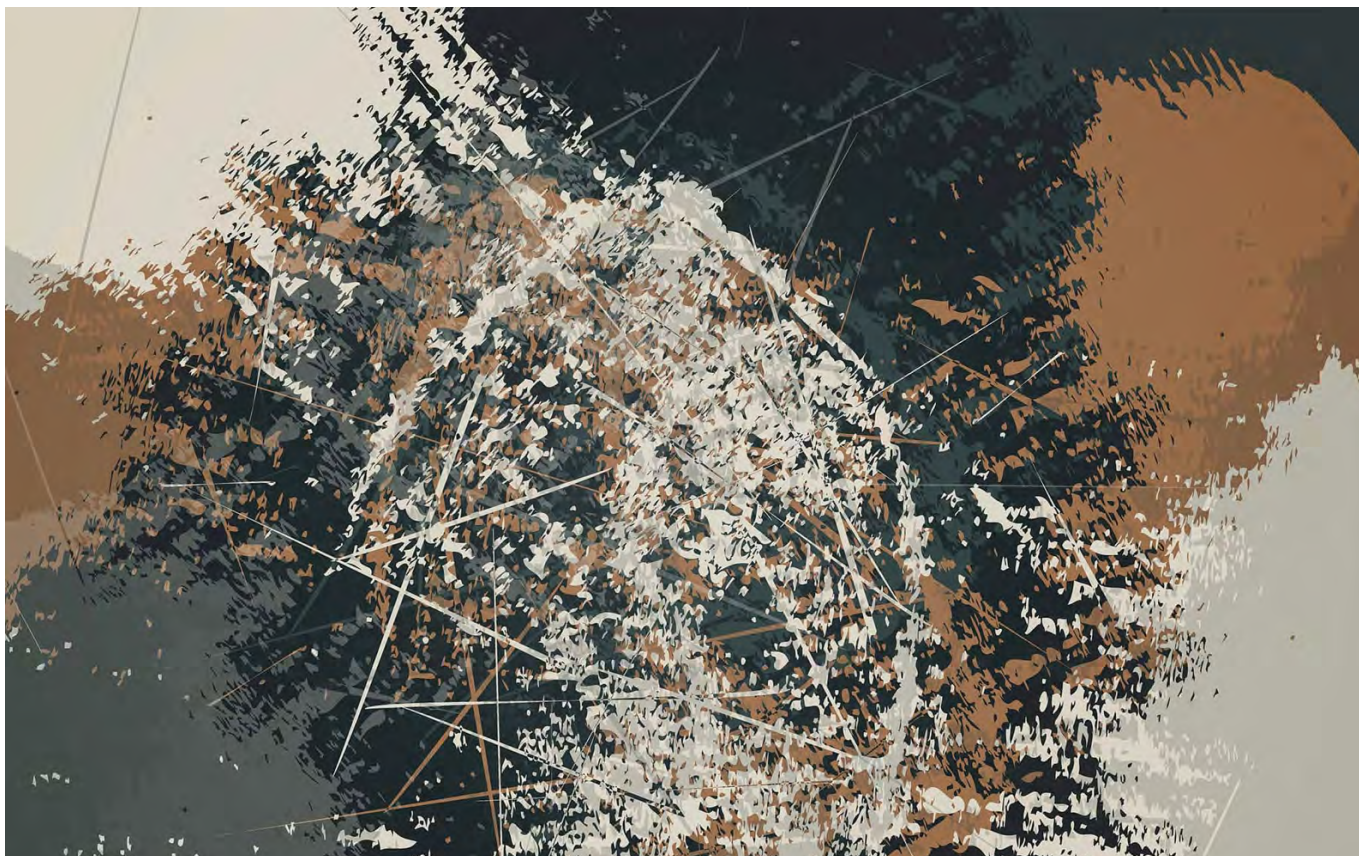
Izzad a tenyerem, ahogy hallom a lépcsőn felfele jönni anyámat, ezért ökölbe szorítom, hiába, hogy attól csak jobban izzad. Nem számít, így legalább érzem, hogy az ujjaim egyetlen pontban, a tenyeremben véget érnek, nem lógnak a semmibe gyámoltalanul, így hihető, hogy egy egész vagyok, magamból indulok ki, és magamban is érek véget. Tehát nemcsak jogom van hülyén kinézni, de a kinézéssel vagyok egyenlő, nem lehet leválasztani róla. Állok a szoba közepén, leborotvált szemöldökkel.

Anyám belép, mintegy mellékesen körbe futtatja a szemét az ablakban üdögélő szobanövényeken, aztán rám is mintegy mellékesen néz, éppen csak arra járó tekintettel, mintha a virágok locsolása és a lánya ellenőrzése egy szinten, a napi feladatok listáján egymás alatt lennének, sorrendjük aszerint változva, hogy melyik volt közelebb az ajtóhoz, amikor belépett.

te szent isten

Most azonban nem fordul vissza, hogy kis palackjából a napi adagokat kiporciózza, figyelemmel kísérve, ahogy a föld elnyeli a tápoldatos vizet, hogy örömmel nyugtázza, érintésével bátorítsa a legújabb hajtásokat, nem, most megremeg kezében a palack, és azt mondja, te szent isten. Fennakad a szeme, meg kell kapaszkodnia, ilyen nincs, ez nem lehet, észre se veszi, hogy a kannából a parkettámra lötytyint egy keveset.

Én meg hiába készültem fel minden eshetőségre, minden reakcióra megfelelő szöveggel. Mások hibája, kémia baleset, véletlen volt, megcsúszott a kezem, beteg vagyok, így ébredtem fel, a hajam is hullik, de még nem feltűnően, örüljön, amíg itt vagyok, és nem máshol, teszem azt, a földben. Vagy eleve az, hogy mindegy is, mert a lényeg, hogy visszánő. Vagy ennyivel is okosabb lettem, mi a tanulság? Mondom, hiába, mert ettől a reakciótól elapad minden érv, beharapom a szám, és nézem részvétlen, ahogy sír, magához szorítja, hasára simul a vízzel telt edény. Kimegyek. Én megyek el. Tapsolok az úton, nevetek, a barátnőm nem szól egy szót sem, mikor ajtót nyit: frufrut vág, függöny le.

A következő hetekben furcsa, érzékeny marad a leborotvált részen a bőr, a hiányzó szemöldök helyén biciklizéskor jobban érzem a szelet, tesin meg átfolyik a hiányon az izzadság, bele a sós víz a szemembe egyenesen. Nincs gardedám, és én se törölöm le, hadd csípjen, hadd tapasztaljak én is a saját bőrömön ezegyszer. Az égető érzés nyomán megfeledkezem magamról, nem ülök ki cooper futás elején, amikor megjelenik a hónom alatt az első sötétebb folt, nem. Most futok, vörösödik a fejem, lüktet a fülem, az agyam, sípol a tüdőm, a mellkasomra tapad a bizsergően nedves póló. Nincs mit az arcizmoknak mozgatnia, minden figyelem a lábnak, a törzsnek, a karoknak jut. Meg folyik az izzadság a szemembe.

Szemöldök nélkül létezem. Látni persze, ahogy fokozatosan nő vissza, borosta borítja a szem feletti csont ormát. De már késő, elengedem a kapaszkodót a buszon, hátulról nekiesek az idegeneknek, nem csinálom meg a technika leckét, rágót ragasztok a pad alsó felére, kis híján felrobbantom a kémia szertárt, intőt kapok káromkodásért. A hiányzó szőrszálak a szemem felett, mint apró póklábak, úgy törnek felszínre, igyekeznek visszaadni a fejemnek a megszokott, érzelmeket hibátlanul tükröző, és esztétikai szempontból is megnyugtató, szimmetrikus formát.

égek karikák

De eddigre a károk visszafordíthatatlanok. Éjszaka járok futni, nem nézek körbe, amikor átkelek az úttesten, nem viszonozom a pofátlan kérdéseket feltevő tekinteteket.

Anyám minden este a hasát öelve sír, szeme alatt égek karikák gyűlnek napról napra, fájdalmában elfelejti megöntözni, máskor meg éppen túllocsolja a növényeket. Nem, hogy új hajtások, de régiek is bebarnulnak, elszáradnak. Egy iskolai kaland következtében, ami még a jelentősebbek közé se sorolható, fegyelmi tárgyalásra megyek, majd elszívom az első doboz cigarettámat, ami után évekig láncdohányos leszek.

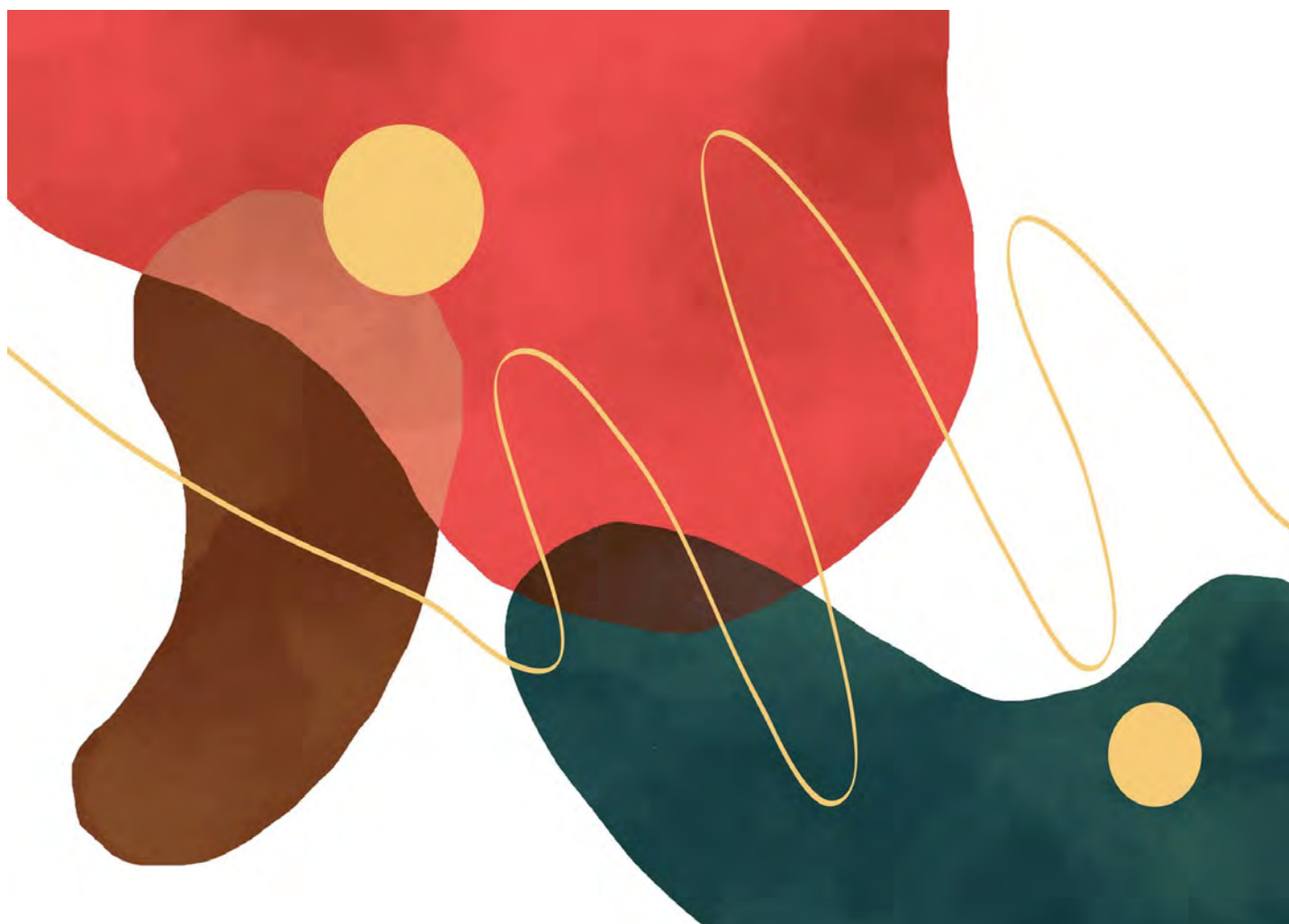
A tanulástól viszont senki sem foszthat meg, ebből a szempontból teljesen szabad vagyok, ha úgy tetszik, időrend helyett alfabetikus, tematikus logikai rendszerekbe szedem a múltamat, és bárki mondhatja, hogy nőj már fel, és nézz szembe a valósággal, nekem ugyanolyan jogom van fel nem nőni, és szembe nem nézni, mint ezt hívni felnőttégnak vagy valóságnak. Mindez rendben van így. Amióta senki sem kérdez, kozmetikushoz járok, festi, sűríti, ívesre szedi a szemöldökömet, ami erőt sugárzó, ahol kell, és csodálkozást mutat, ahol az erő fenyegető lenne. Újra a mimikám követem az érzelmeimmel, a visszapillantóból olvasom le, hogyan is vagyok ma. A dohányzásról is leszoktam, és rendszeresen locsolom a növényeket. Csak anyám hiányzik nagyon.

kép | vecteezy.com

Kókai János

MEGÁLLÁS NÉLKÜL

2024-07-13 | VERS

Keresztül-kasul sétálok a városban.
Lépésszámlálóm figyelem,
hogy elég kalória ég-e el,
hogy ne hízzak túl magamon.
Ruháim így is lecserélődnek:

múltam darabjait vagdosom,
mint lázadó tini,
ki pengével karcol ábrákat önkezére,
hogy a figyelem sebtapasztát megszerezze.
Tapasztalatom persze egyre több,
mégis ugyanazokba a kátyúkba lépek,
hiába tudom kívülről az utcák nevét,
ahol elvesztettem gondolataim szüzességét,
ahol először tanultam meg gyűlölni –
magam
sem tudom merre tartok,
csak tartom az iramot,
égetnem kell,
mert növekvő hasam egyre erősebben gravitál.
Talán megvetve ágyat
feküdnöm kellene,
de még mindig hajt valami,
akár kiöregedett biciklistát,
aki pedálokról és küllőkről álmodik,
miközben falain a Tour de France érmei
vakítanak csukott szemébe.

kép | vecteezy.com

Csury Balázs

KONSTANTINÁPOLY

2024-07-07 | NOVELLA

Konstantinápoly lakossága tízezer férfi, tizenegyezer nő, a felséges Baszileusz és a szolgálatában álló mintegy háromezer eunuch. A férfiak és nők négyötöde az Európához közelebb fekvő belvárosban lakik. Az ázsiai parton él pár ezer genovai, de őket a Baszileusz nem számítja népéhez. A belvárost három oldalról, a tengerpartok felől a nemesi családok palotái veszik körül. Itt élnek a Baszilissza tükreinek tartói, szelencéinek nyitói, kádjainak súrolói, a Baszileusz budoárjának hivatalnokai, lovainak és zenetermeinek gondozói, mind saját otthoni udvartartásaikkal körülvéve. Kúriáikat udvari pompával rendezték be, falaik márványa mára lyukacsos az Aranyszarv vizének

sójától. A szent eunuchoknak, az udvari ceremóniák szakmunkásainak fele ezekben az utcákban lakik, másik felük pincehelyiségekben szétszórva a Baszileusz palotájában. A palotának a négy évszakra négy külön trónterme van, tizenkét fürdőháza a hónapok, húsz öltözője a római órák, háromszázhatvanöt hivatali és lakószobája az év napjainak száma után. A nyári trónteremben tartják az aranyoroszlánokat, a mechanikusan éneklő és repdeső ezüstmadarakat. Itt fogadják a barbár kapitányok követeit, akik az oroszlánok előtt ijedtükben földre vetik magukat. A tavaszi trónterembe szánták a porcelán vízilovak csoportját, melyet a Bazilissza öntött a kínai király által küldött recept szerint, a receptet negyven kopasz cseléd hozta Kínából, ők honvágyukban mind elpusztultak a felséges Baszileusz uralkodásának első évében.

akcentussal beszélt görögül

A palotából fedett út vezet a sportcsarnok, a Hippodrom felé, melyen, mint promenádon sétál a halál fel és alá. Itt volt valaha medvetáncoltató a

Bazilissza és itt volt valaha pantomimes a felséges Baszileusz, mielőtt elődje, a kedélyes Alexiosz jókedvében egy hétre tábornokká nevezte ki. Tábornokságának egy hetét a felséges Baszileusz hadvezéri összeesküvés szervezésére használta fel és a hét végén letaszította Alexioszt trónjáról. A felséges Baszileusz albán parasztoktól származik, és a mai napig gúnyolják a Hippodromban, mert emlékeznek, milyen akcentussal beszélt görögül, mielőtt a palota eunuchjai fogszabályzót görbítettek a számára. A Hippodrom pályája alatt vannak a karbantartó brigádok szobái, ők takarítják a pályát a versenykocsik balesetei, a kék és zöld klubok csatározásai után. Máig legnagyobb munkájuk mégis a tavaszi kenyér-lázadás leverése utáni takarítás volt, a kegyes Baszileusz három felkelt városnegyed népét ölette le a nézőtéren. Aznap a homok és a márvány egyaránt vörösnek látszott a kenyérsereg véréből.

A palota és a Hippodrom háromszöget nyit az óvárosban, a háromszög tenger felőli csúcsa a Sophia-templom mögött elterülő strand. Ez korábban kizárólag a pátriárkának és papjainak használatában állt, amíg a Bazilissza bebocsátást nem kért egy nyáron, hogy csendéleteihez kagylókat gyűjtsön. Itt találkozott a Bazilissza és a pátriárka egy júniusi napon, a Bazilissza egy gyöngyös fürdőruhán kívül nem viselt

mást, vállán villogtak a medvecsíkok, azokból a napokból, amikor a táncoltatott vadak néha türelmüket elvesztve a Bazilissza felé kaptak karmaikkal. Ezen a forró napon a Bazilissza találós kérdést tett fel a pátriárkának, hogy megtudja, tagja-e az ariánus eretnecségnek, mely akkoriban a városban szedte áldozatait. A pátriárka azt hitte, okosan válaszolt, amikor elismételte a legutóbbi római zsinaton lefektetett hitelveket, de nem tudta, hogy a Bazilissza titokban a Róma-ellenes monofizita eretnecség híve. A pátriárka válaszát hallva a Bazilissza börtönbe vettette a főpapot. A pátriárka egy egész évet töltött a palota zárkájában, úgy, ahogy elfogták, fürdőköpenyben.

A pátriárka régi strandjának szélén, a Hippodrom közelében fekvő partszakaszt a köznép is látogathatja. Régen a játékok után a felséges Baszileusz és a Bazilissza ide jöttek fürdeni. A felséges Baszileusz lemosta magáról a pantomimesek fehér sminkjét és hagyta magát aranybarnára sülni a napon, akár földműves ősei. A strandokat az udvari eunuchok nem látogatják, egyrészt mert nem akarják elhízott és sápadt testüket a napon megmutatni, másrészt mert félnek a nép megvetésétől, mely mindenhová kíséri őket. Az eunuchok a tengerparti negyed privát fürdőházait használják, ott csak ők látják egymást, senki sem gúnyolja ki festett körmüket és szedett szemöldöküket. A palota pincéiben szétszórt és a kúrianegyedben élő

eunuchok között az év legtöbb napján elkeseredett háború dúl, de húsvétok és karácsonyok öröme a palotabeliek meglátogatják a kintieket. Beülnek vacsorázni valamelyik előkelő vendéglőbe és rengeteg bort isznak. Amikor lerészegednek, az egész várost betölti sírásuk, ahogyan egymás után idézik fel megcsonkításuk történetét, hangosan gyászolva férfiasságukat.

Az eunuchokat a felséges Baszileusz is mélységesen megvetette trónra lépését megelőzően és azután. Az általuk görbített fogszabályzót még elfogadta, de az udvari szertartások és az eunuchok által üzemeltetett udvari konyha termékei ellen örökké lázadozott. Mégis, a Baszileusz tudja, hogy az eunuchok nélkül nem tudja kormányozni az államot. A Baszileusz ezért megtartja az eunuchokat, az eunuchok megtartják őt, így kölcsönös taszításban és szemrehányásban élnek együtt.

Konstantinápolyból egy út vezet ki: Remus sugárútja, mely a Baszileusz diadalmeneteinek hagyományos útvonala.

kép | [wikimedia.org](https://commons.wikimedia.org/)

Nacsinák Gergely András

KALLIGRÁFIA

2024-07-18 | NOVELLA

Vannak könyvberek és nemkönyv-emberek, ez tiszta sor. A közvélekedéssel ellentétben a könyvbereket nem az különbözteti meg a nemkönyv-emberektől, hogy az utóbbiak ne szeretnék vagy ne szoktak volna olvasni, *nota bene* akár könyvet is, ha arról van szó. De nem arról van szó. Hanem arról, hogy a nemkönyv-emberek rendszerint tudják, mi a teendő. A könyvember pedig eltűnődik róla.

szavakon át

A könyvember átka és kiváltsága ez a tűnődés, amely olyan, mint egy folyó túlsó partján élni – egy folyóén, amely elválasztja őt a többiektől, megóvja és nevetségessé teszi. A tűnődés számára folyó, egyetlen élhető parttal, ezért bajos átkelni rajta. A nemkönyvemberek azért tudják mindig, minden körülmények között, hogy mi a teendő, mert az innenső part lakói, mert az ő térképeiken a folyóknak két rendes partja van, a magyarázatokat és megoldásokat pedig ott keresik, ahol a probléma felbukkan – a világban. A könyvember hajlamos feltúrni a lelkét a probléma és a megoldás forrását kutatva, és sejtése szerint a lélekhez a szavakon át visz az út. Mi több, elképzelhetőnek tartja, hogy a lélek szavakból áll.

És ki a megmondhatója, nem így van-e csakugyan.

Városunk népe a könyv embereit – magától értetődő hiányosságaikkal együtt – nemhogy lenézné, kifejezetten megbecsüli. Ezt a megbecsülést csak szemérmesen, különösebb hűhó nélkül juttatja kifejezésre: békében hagyja őket. Írni nem bűn, olvasni nem erény, de hálát adhatunk az égnek, hogy vannak, akik mindkét művelet nyűgét elvégzik helyettünk – imígyen vélekedik polgáraink többsége, és hogyan is lehetne ezért neheztelni rájuk. Csak éppen azzal a józan megkötéssel éltek, hogy a könyvtermelők lehetőleg ne legyenek kettőnél többen: egy prózaíró és egy költő untig elég egy ekkora városnak, mondogatták, két betűvetőt még eltartunk valahogy, csak nehogy boldog-boldogtalannak kedve szottyanyjon írószkodni. A városatyák, jelezve, hogy semminemű elvi kifogásuk nincs az irodalom ellen, nagyrabecsülésük jeléül még emléktáblát is elhelyeztek az Aranyborjú Szálloda bejáratánál, ahol egykor állítólag Babits töltött el átutazóban pár napot és éjszakát, ájtatosan abajgatva a szobalányokat.

A városi költő és prózaíró szerény, de megbízható havi apanázsra számíthatott. Cserébe nem vártak el tőlük remekműveket, sőt, egyáltalán és lehetőleg semmiféle művet – előbb-utóbb úgyis előhozakodnak effélékkel –, megelégedtek azzal, hogy voltak: méltányolhatóan, iktathatóan és főleg láthatóan. Mert azt viszont kikötötték, hogy munkaidejük bizonyos hányadát nyilvánosság előtt töltsék, hogy a polgárok meggyőződhesenek saját szemükkal: a művész-lét sem fenékiig tejfel, az alkotók tüsténkednek, és ebből előbb-utóbb lesz valami, talán országos ismertség, talán irodalmi díj, talán nekrológ, és akkor városunk az atlaszok mellett irodalmi lexikonok lapjain is említésre kerül.

tökéletes irodalmi inkognitó

Nem is olyan rég azonban e patikamérlegen kimért egyensúly felborulni látszott. Nem a Lírikus megjelenésével. A Lírikus őszintén szólva nem sok vizet zavart, mármint ami a finanszírozást illeti, mert bár magát költőként tartotta nyilván, mégsem kilincselte sehol: sem nyomdákban, sem a városi hírlap szerkesztőségében, vagy ami rosszabb, fővárosi lapoknál a megjelenés érdekében. Valami különös okból nem törekedett hivatalossá válni. Költői

tevékenysége főként abból állt, hogy kézzel írott verseket hagyott maga mögött itt-ott, amerre járt, ahogy a madarak hullajtják el hébe-hóba a tollukat. A papírcetlik, árkusok, hanyagul kitépett füzetlapok láttán az avatatlanok nem is sejtették, hogy költeményekről van szó. A Lírikus nem is törekedett erre. Szemlátomást az tette boldoggá, ha ő maga sem ismerte föl verseiben a verset. Ha érzése szerint sikerült megközelítenie ezt a tökéletes irodalmi inkognitót, amelynek lényege – mint kifejtette –, hogy maguk a szavak is meglepődjenek azon, hogy hol vannak és mit csinálnak épp, akkor büszkén dugta az orra alá remekművét boldog-boldogtalannak. A legváratlanabb pillanatokban csapott le, mint állítólag az ihlet.

Tegyük fel, hogy a lapszerkesztő gyanútlanul sütkérezik a kávézó teraszán, tar koponyája körül cigarettafüst dereng, akár egy elmaszatolt glória; szeme félig lehunyva a szitáló őszi napsütésben – látnivaló, hogy szervezetéből most itatja fel az utolsó tegnapi betűket is a puha tejeskávé, vagy most marja ki onnan egy méregerős fekete. E megközelítőleg szent pillanatban, ki tudja, melyik sarok mögül, egyszer csak felbukkan a Lírikus, és egy halszálkás betűkkel telekapart lapot tart a szerkesztő orra elé.

– Mondd, hogy érthetetlen! – kéri esdekelve.

A szerkesztő kinyitja fél szemét, és átfutja a sorokat.

– Érthetetlen – bólint megadón.

A Lírikus erre felélénkül.

– Mondd, hogy pocsék is! – kérleli tovább remegve.

A szerkesztő sóhajtva kinyitja a másik szemét is, még egyszer elolvassa, biccent.

– Pocsék, csakugyan.

A költő valósággal repes.

– Akkor közlöd? – kérdezi mohón.

– Semmiképpen.

A Lírikussal madarat lehet fogatni: sasszézva távozik, az asztalon felejtve művét, amellyel a felszolgáló gondosan kibéleli majd a szemétkosarat.

Ebből is látszik, hogy a Lírikus léte vagy nemléte, alkotása vagy annak elmaradása érdemben nincs befolyással a közmegebecsülésnek és közfinanszírozásnak örvendő irodalmi tevékenységre városunkban. Művei – ha egyáltalán szem elé kerülnek – jelmondatnak, idézetnek egyaránt alkalmatlanok, tanulságot nem lehet levonni belőlük, elérékenyülni rajtuk még annyira sem.

Nem, az átmeneti zavart a kalligráfia művészete váltotta ki.

Megjelent a lapban egy szűkszavú hirdetés:

„Minden péntek hétkor este kalligráfia. Altér 8. szám alatt.”

Ennyi, semmi több. De ebben a két mondatban több dolog is szemet szúrhat annak, aki ismeri városunkat. Kezdjük azzal, hogy az Altér-elnevezés, bár közszájon forog, semmiképp sem hivatalos. A Főtér oldalánál nyíló másik, kisebb teret szokás így emlegetni, amelynek becsületes neve Halvásár tér. Itt szoktak ugyanis kirakodni a halászok, akik a Folyóról hozzák fel sikamlós, bizarr portékájukat. A fényes, meg-megvonaglító testek haldokló tükrökként villognak a reggeli napfényben, kerek, behunyhatatlan szemek merednek az égre. A halvásár rendszerint hamar véget ér: csak a kóbor macskák nyalakodnak ott napestig, tappancsukra pikkelyek tapadnak. Akárhogy is, egyetlen magára valamit adó helybeli sem emlegetné hivatalos fórumon – mint amilyen egy újság hasábján – másképpen ezt a terecskét, mint hivatalos nevén. A másik a szórend. Itt véletlen szedési hibára lehetne gyanakodni. Csakhogy a véletlenekről városunk nincs nagy véleménnyel. A hirdetés hétfőn jelent meg először a lapban, aztán kedden és szerdán (változatlan formában) ismét. Eddigre már minden újságolvasónak szemet szúrt, elsősorban azoknak, akik azt sem tudták, mi fán terem a kalligráfia.

mozgásban tartja

Szombat délelőtt a két hivatalost, a költőt és a prózaírót, szokatlanul együtt lehetett látni egy főtériszertalánál ülve: előttük egy-egy moka pohár, az illat után ítélve konyakkal cinkelt feketével. A prózaíró keresztbe tett lábának lábfeje mintha önálló életet élne, rázkódik, remeg, mozgásban tartja az egész testet. A költő sztoikus nyugalommal legelteti szemét a teret szegélyező gesztenyefák virágbokrétaikkal díszes koronáján – alighanem a megfelelő hasonlatot keresi. Kandeláberek? Elcsépelte. Ekkor bukkan fel a maga hebrencs módján, az egyik utca torkolatában a Lírikus: a prózaíró lesüti szemét, de a költő veszettül integet.

– Hátha mond valami használhatót – jegyzi meg a prózaírónak magyarázatképpen.

Hellyel kínálja a szeppent Lírikust: biztatja, rendeljen bátran, amit tetszik, volna itt egy szakmai jellegű kérdés, mely nem tűr halasztást.

- Hozhatok valamit? – érdeklődik a pincérként tevékenykedő suhanc, aki piros fülével máris az asztalnál terem.
- Eszpresszót, óvatlan mozdulatnyi tejjel – bólint a Lírikus.

A költő türelmetlen pillantást vet a prózaíróra, aki nagyot sóhajtva belekezd.

- Mint már a kollégának is mondtam, különös élményben volt részem a minap. Hogy különös, az hagyján, kifejezetten nyugtalanító. Hozzá tartozik, hogy nagyobb lélegzetű munkán dolgozom mostanában, ez maradjon köztünk. Egy képzeletbeli város történetét dolgozom fel. Társadalomkritika, némi szatirikus él, szigorúan az életből merítve. Mindegy. Apróra elterveztem mindent: a regény szerkezetét, a fő- és mellékszálakat, jellemrajzokat, a város részletes térképéig bezáróan. Törekedtem, hogy a szatíra nagyítólencséjén keresztül a lényegét adjam. Lineáris, mégis polifonikus történetvezetéssel. Miután minden összeállt, belekezdtem. És mit tagadjam, jól haladt a munka, a napi penzum, a módszeres építkezés. Mígnem feltűnt, lakik ebben a városban valaki, akit nem én helyeztem oda. Egy nő: boltozatos kapualjból lépett ki az utcára. Alig villanásnyi időre láttam csak a szemem sarkából, mielőtt elnyelte volna a forgalom. Meglepett a dolog, de művészi éberségem pillanatnyi lankadásának tudtam be. Mivel nem tartozott a tárgyhoz, hamar meg is feledkeztem róla. Csak különös öltözködése maradt meg az emlékezetemben: mintha afféle pokrócot, vagy horgolt nagykendőt kanyarított volna a vállára. Mályvaszínűt. Soha életemben eszembe nem jutott volna leírni azt, hogy mályvaszín.

Az író – illetve momentán elbeszélő – szemlátomást magába roskadt. Megérkezett a Lírikus presszókávéja; a csészealj határozott koppanása az asztallapon valamelyest felrázta.

– Egyszóval, ha különösnek találtam is a villanásnyi közjátékot, hamar napirendre tértem fölötte. Csakhogy a hívatlan vendég ismételten felbukkant: hol egy kirakat előtt, amelyben alakja megkettőzve tükröződött, hol a fasor távolabbi végén, hol egy villanásra a vonatablakban. Hol itt, hol ott, de egyre többször, és részemről a legkisebb szándékosság nélkül. Anélkül, hogy tudtam volna, ki ő, és mit keres ott. Ki képzelte oda a városomba? Igyekeztem rá se hederíteni, de kotnyeleskedése mind jobban bosszantott. Igaz, nem csinált semmi különöset, mondhatni diszkréten került, de azt vettem észre, hogy pusztán jelenléte is kikezdi a történet folyamatát. Maga az elbeszélés nyilvánvalóan közömbös volt számára, nem csatlakozott sem a történet fő-, sem valamely mellékszálához. Egyáltalán: semmi köze nem volt a cselekményhez, semmiféle dolga nem volt ott! Mégis úgy tűnt, otthonosan mozog a városban; mintha a városhoz tartozna. Érthetetlen volt az egész.

gyónás után a lelkiismeret

Az író azon kapta magát, hogy ujjával záporosóként dobol az asztalon: megmarkolta hát a kávéspoharat, nyugalmat erőltetve magára. Pontosabban

a nyugalom látszatát. A költő továbbra is a gesztenyefákat fixírozta – puha lándzsahegyek? –, ő már hallotta a történetet, várta a folytatást. Úgy látszik, a pincérfiú is így volt ezzel, mert másodszor is nekilátott végigtörölni a szomszédos asztalokat. Közben a Lírikus érdeklődve pillantgatott hol egyikre, hol másakra, hol a hívatlan harmadikra. Nyilván nemigen értette, mi dolga itt, hasonlóan a történetbeli nőhöz. Csészéje immár üres. Mint gyónás után a lelkiismeret: hófehér alján egyetlen sötétbarna petty árulkodik az iménti élvezetről. Az író a pincérre sandítva visszafogottabb hangon folytatja.

– Az egészben az volt a legrosszabb, hogy az elmúlt években hozzászóltam: ha másnak nem is, de az írásnak ura vagyok. A történeteket kényem-kedvem szerint kanyaríthatom, a szavak úgyszólván kezes bárányok. Ez a bizonyosság most megrendült, még hozzá alapjaiban. A hívatlan jövevény alakja egyre több kérdést vetett fel, de furcsamód attól, hogy tépelődtem, tűnődtem, attól, hogy foglalkoztatott, még nem találkoztam vele gyakrabban a megírt utcákon. Hajszára, mint egy valódi nőszemély. De ha nem én képzelem őt ide, akkor kicsoda? – tettem fel magamnak a kérdést. Honnan fújta ide a szél, és miért éppen az én regényem lapjaira? Semmiféle szerepre nem törekedett, szemlátomást élte a maga privát és számomra ismeretlen életét. Igyekeztem ignorálni a jelenséget, betudva annak, hogy tudatalattim valamiért ostoba játékot űz velem. De hiába igyekeztem elhessegetni, és mindenestül az adott fejezet gondolatmenetére koncentrálni, ő félreérthetetlenül ott volt – lézengett az oldalakon, úgy járt ki-be a történetben, mintha éppenséggel az övé volna. Gyerekes csapdákat eszeltem ki. Az egyik mellékmondatban egy feltűnően faragott, de festmény nélküli keretet helyeztem el egy régiségbolt falára. Minden különösebb indok nélkül. Amikor főhősöm legközelebb betévedt a boltba, konstatálnia kellett, hogy a keretnek hűlt helye, az ócskás tájékoztatása szerint előző délután „megvette a kisasszony”. Bosszantott, de a határidő szorításában nem volt érkezésem boncolgatni a jelenség mi- vagy kilétét. Ám ahogy a város leírása haladt előre, ahogy mind több és

több részlete bontakozott ki, mintha ő is állandóbb és tisztábban kivethető formát öltött volna. Kipróbáltam: az egyik fejezet elején minden invenciómat latba vetve szebbé írtam át a várost, mint amilyenek eredetileg szántam – és lehet, hogy öncsalás az egész, de amikor legközelebb felbukkant, mintha az ő, nem minden egzotikumot nélkülöző szépsége is jobban kibontakozott volna. Ha a város kopottabb, szürkébb külterületeit írtam, az ő megjelenése is szolidabb lett. Az volt az érzésem, hogy ha akarnám, meg is szólíthatnám, akár elcseverészhetnék – de ettől már igazán megrettentem, túlhajszolt idegrendszerem vészjelzésének tudtam be. Pedig talán csak elbátortalanodtam, hiszen az életben is képtelen vagyok cseverészni.

A költő e ponton megsemmisítő oldalpillantást vetett a pincérre, akinek kezében, már a látszatra sem adva, ernyedten himbálózott a porrongy. Miután az égő füllel és szapora léptekkel eltűnt az üvegajtó mögött, az író folytatta.

– Ott tartottam tehát, hogy bár csak úgymond írói látóterem peremén, és ott is csak pillanatokra, de a hölgyemény következetesen megjelent, és felbukkanásai egy idő után már nem is feszélyeztek. Megszoktam, hogy a szavak között, az én szavaim között sertepertél. Ha hosszabb ideig nem jelentkezett, úgyszólván hiányzott. Mi több,

az volt az érzésem, hogy tünetőleg távol marad, ha történetem nem a tetszése szerinti irányba tart. Ha elmulasztottam valamit. Ha ellaposodott, megfeneklett a mese. Ilyenkor igyekeztem kieszelni valami mást. Egy-egy ponton jeleket hagytam. Kérdőjeleket. Rendhagyóra írt helyeken, a történet feltűnő fordulóiban, szembeszökő terein. Vagy azt csináltam – bár ez keményebb dió volt, és minden leleményességemet latba kellett vetnem hozzá –, hogy arcának ellesett, inkább megsejtett vonásait titkos kódokkal beleírtam az épületekbe, homlokzatokra, szökőkutakba, parkok ösvényei közé... felismerhetetlenül, mégis, azt reméltem, felismerhetőn. Mindez viszont roppant időigényes volt, és elvonta a figyelmemet a munka dandárjától. Észrevettem, hogy már jobbra azért foglalkozom a várossal, hogy őt viszontlássam benne. A történet mellékessé vált, fonala is kezdett kicsúszni a kezem közül, úgy tűnt, egyre kiszámíthatatlanabb fordulatokat, egyre frappánsabb leírásokat követel, és távollétével adja tudtomra: többet várt tőlem. Ez volt az a pont, ahol minden szempontból és vitán felül kimerültem. Véget kellene vetni ennek, tépelődtem, mégpedig mihamarabb. A sokadik éjjelen, amikor nem jött álom a szememre, kikászálódtam az ágyból, és hideg fejjel, mint aki előre eltervezett gyilkosságra készül, leültem írni. Elbeszéléssé fegyelmeztem a mesét, visszatereltem a rendes kerékvágásba. Realista atmoszférával oltottam be, szociográfusi megjegyzésekkel stabilizáltam, következetes történetvezetéssel szedtem ráncba. Többet nem is mutatkozott. Maradt ugyan a helyén némi hiátus, szinte észrevétlen, mint a falakon végigfutó repedés, de igazából semmi különös; a megszokás észrevétlenül kigletteli az ilyesmit.

– Csakhogy – sürgette a költő, akit valószínűleg bosszantott, hogy a virágzó gesztenyefákra még mindig semmi használható nem jut eszébe. Pedig már büszkeségét: makulátlan hegyes végű töltőtollát is a keze ügyébe készítette, mivel tapasztalata szerint az ihlet gyakran a toll révén jelentkezik. Most ez sem hatott.

– Csakhogy? – kérdezett vissza az író bosszúsan. – Milyen csakhogy? Semmiféle csakhogy nem volt, minden visszazökkent a normális kerékvágásba, tudattalanom megelégelte az incselkedést, úgy látszik, megjuhászodott. Az elkészült fejezeteket időben leadtam. Olvashattad. A hívatlan látogatóra tett célzásokat kigyomláltam. Jó, nem mindenhol; egy-egy észrevétlen, másoknak semmitmondó jelnek, utalásnak

megkegyelmeztem, talán emlékeztetőként a magam számára, talán – alighanem – nosztalgiából. Semmi nem is zavarta meg a nyugalmat egészen múlt keddig, amikor az újságban megakadt a szemem azon a sután fogalmazott apróhirdetésen. Nincs mit csodálkozni rajta: itt mifelénk, ahol általában nem bővelkedünk újdonságokban, és ahová a különféle művészeti áramlatok is csak megkésve érkeznek, ha ugyan nagy ívben el nem kerülnek bennünket, egy ilyesféle határterület, mint épp a kalligráfia, minden betűvető érdeklődésére számot tarthat. Kollégámmal – biccentett a költő felé – kapva kaptunk az alkalmon, mi sem természetesebb, péntek este hét előtt tíz perccel elsőként jelentünk meg az Alt... a Halvásár tér nyolcas számú ház előtt.

– Így igaz – bólintott a költő. – Bár igaz az is, hogy ha tanult kollégám nem beszél rá, magamtól nemigen jutott volna eszembe a péntek estét ilyesmire áldozni... Így utólag viszont kimondott szerencse, hogy nem másképpen alakult.

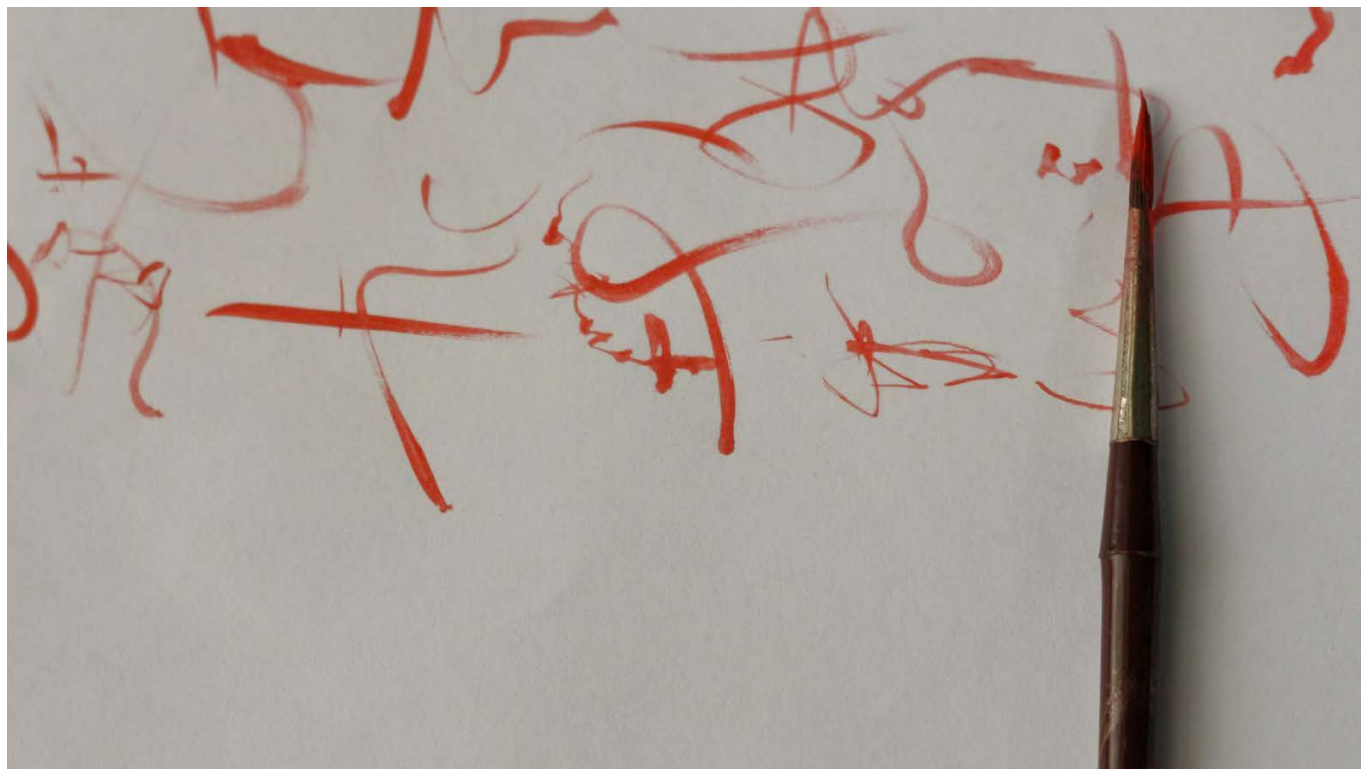
– Még valamit az uraknak? – kérdezte majdhogynem esengve a pincérfiú, aki ismét az ajtónál lebzsel. Fehér felöltőjét hivatalosra igazgatva igyekezett kíváncsiságát szakmaisággal leplezni.

– Köszönjük, megvólnánk – hártotta el a költő.

– Fejezd be végre, lássuk, mi lesz a barátunk véleménye.

– Azon vagyok – mondta kissé indignáltan az író, és ujjai ismét vitustáncba kezdtek az asztalon. – Szóval odamentünk a megadott címre. Meglepett, hogy rajtunk kívül csak egyvalaki érkezett, egy hórihorgas fiatalember, ő is a tér távolabbi végén téblábolt szégyenlősen, mint aki nem is ide vár. Igaz, városunk lakói általában dicséretesen tartózkodnak az újdonságoktól. Pontban hét órakor bezörgöttünk. Az ajtóban egy idősebb, kis méretű, citrom-forma távol-keleti úr jelent meg, én sosem tudom megállapítani, kínai vagy japán, vagy más környékbéli szerzet. Az apróhirdetés döccenői ezzel magyarázatot nyertek. Szertartásos mozdulattal beljebb tessékelt mind a hármunkat. A lakást, gondolom, bérlő, mert a berendezése pontosan olyan volt, mint városunk bármely más földszinti zugáé: vendéglátónkon kívül csak néhány aranyszállal hímzett selyempárna képviselte az egzotikumot, ezeken, ha jól láttam,

felhővé változó sárkányok vagy sárkánnyá változó felhők birkóztak bíborszínű egeken. Tanácstalanul báméskodhattunk, mert a keleti eredetű úr kedvesen, és nem is annyira tört magyarsággal szabadkozott, hogy a kalligráfiai „műhely” nem itt, hanem a szomszédos helyiségben lesz, ahol úgymond „jobb az estefény”. Azt is megkérdezte, óhajtunk-e teát. Nem óhajtottunk.

Akkor átmentünk a szomszédos szobába, ahonnét tágas belső udvarra nyílt kilátás, és csakugyan jobb volt az estefény, mert a cseréptetők felett jókora darab égbolt sárgállott. Középen, kerek asztalon mindenféle ecsetek, tollszárok, tintatartók és metszett üvegcsék sorakoztak, mindegyikben más és más színű, folyékony éjszaka. Lenyűgöző volt az a magabiztos rend, már-már kedvem szottyant a kalligráfiához, amikor valami furcsaságon akadt meg a szemem. Az átellenben lévő falon egy képkeret függött: mégpedig egy üres képkeret. Mondanom sem kell, megszedültem. Aranyozása megkopott, a rózsabimbók, indák és levelek szövevényén át- meg átütött a fa erezete. – Szépség, ugye? – büszkélkedett a házigazda. – Hamisság kopik, igazság sima. Lányom találta. Foglalunk helyet!

Nem kellett kétszer mondania. Fordult velem egyet a szoba, és a széken találtam magam. Folytasd inkább te, kérlek – intett ernyedten a költőnek.

Az megadón szakadt el a lomb-hasonlat megoldhatatlannak tűnő problémájától, és a Lírikushoz fordult.

– Én persze nemigen értettem, miért futott ki a vér a kolléga arcából. Az ezt követő párbeszéd is csak utólag nyert, úgy-ahogy értelmet. Nem emlékszem pontosan a részletekre. Miért üres a képkeret, hebegte a kolléga, mire a kínai vagy japán illető valami olyasmit felelt, hogy a felhőket szokta bekeretezni vele. Ha jól értettem, felakasztja az ablakba, és ha felhő úszik át rajta, ecsetjével leírja az abban lakó sárkányt. Vagy valami ilyesmi. Eléggé zavaros volt, bár esetleg költői is. Azután a kolléga megkérdezte, hogy hol a lánya és mivel foglalkozik. Írással, válaszolta erre a citromszerű úr, miközben ő is az asztalhoz telepedett, és egy ív merített papirost vett maga elé. Kezdjük akkor, mondta, ha már felhőkről volt szó, és rajzolni és magyarázni kezdett valamit. Észleltem, hogy a kolléga szaporán szedi a levegőt, és mint aki kísértetet lát, meredt a képkeretre. Kissé talán udvariatlanul szakította félbe vendéglátónk magyarázatát, pedig, ha jól sejtem, akkor melegedett volna bele. Megkérdezte, szabad-e tudni, mit ír a lánya. A keleti úr szemlátomást nem vette rossz néven, mert széles mosollyal felelte: a lányom történeteket ír. Történeteket, egy képzeletbeli városról, abban egy képzeletbeli íróról, aki... Ekkor a kolléga sietve fölállt, exkuzálta magát, és futva távozott. Én és a hórihorgas érdeklődő maradtunk, kínos is lett volna eljönni, és egy óra leforgása alatt sikerült egy borzfülszőr ecsettel helyre kis írásjelet összehozni az öregúr útmutatásai alapján. Jún a neve, vagy micsoda. Azt mondta, így hívják a lányát is. Ezzel a kalligráfia-óra véget ért.

Csend telepedett az asztalra és az asztal köré. A költő visszafordult a fáihoz, nem békélve meg a vereséggel. A virágok, mint tejszínhab-sipkák? Borzasztó, hát hogy kerülne a fákra tejszínhab. Az író mozdulatlanul ült, keze, lábfeje nyugalomban, pohara üres, csak a konyak illata bélelte ki mindkettejüket.

– Az igazán borzasztó nem is ez – nyögte ki végül. – Hanem az az éjszaka volt, ami ez után következett. Véletlen egybeesés, mondhatnánk. De az ott a falon az én képkeretem volt. Az enyém. Az én saját képzeletem szüleménye. Legalábbis tegnap estig azt hittem. Most meg abban sem lehetek biztos, hogy én magam nem valaki más képzetének a szüleménye vagyok.

– Na de hol a lány? – szólalt meg bátortalanul egy hang a hátuk mögött.

A suhanc volt.

– Az egyetlen helyénvaló kérdés! – rikkantott a Lírikus. Ezzel egyszersmind elejét vette, hogy leteremtsék a szerencsétlent, miért üti bele az orrát mások dolgába.

– Igen, hol a lány? – ismételte, most már nekibátorodva a pincér. – Ha ezt tudjuk, mindent tudunk! Ha csakugyan van, és csakugyan ír, akkor... – ezen a ponton azonban az író és a költő hajszájra egyforma, lesújtó pillantása belé is fojtotta a szót. Zavartan meghajolt, és sietve visszavonult az üvegajtó fedezékébe.

– Mi elsősorban a lírikus kolléga véleményére volnánk kíváncsiak, ha lehet – fordult a költő harmadik társukhoz, minden szót egyenként megnyomva, mint a patentokat. – Mit szól mindehhez?

A Lírikus hátradőlt a székén.

– Nem is tudom... – szólt merengve. – Van ebben a történetben valami szép, diszkrét szimmetria...

– Sokra megyek vele – jegyezte meg savanyúan az író.

– Úgy értem... azért a valóságban az ilyesmi nem mindennapos.

– Ennyi? – fintorodott el a költő.

Az író viszont felkapta a fejét.

– Csak nem arra próbál utalni, csak nem azt akarja sugallni, hogy...

– A viláért sem! – szabadkozott amaz. – Épp csak elméláztam. De jobb lesz, ha szedem a sátorfámat... Nemigen szolgálhatom meg a belém vetett bizalmat... Én már csak ilyen vagyok... És köszönöm a kávé! Amúgy észrevette már – fordult a költőhöz búcsúzásképp –, hogy a gesztenyefák virágai olyanok, mintha apró viharfelhők tornyosulnának a tavasz zúgó, zöld egén?

A költő csak akkor csukta be a száját, amikor a Lírikus alakját már elnyelték a sikátorok. Az író mormolása térítette magához.

– Azt hiszem, az utolsó csepp az volt tegnap este a pohárban, amikor a karszék támláján megláttam azt a hanyagul odavetett, mályvaszínű kendőt.

mindentől egyformán messzire

Délben a többszörösen elhessegetett felszolgáló munkaideje is lejárt. Délután csinos, fitos orrú, és kevésbé szájatíti leányzó váltotta őt, akibe titkon szerelmes volt. Nem végzetesen, csak

úgy. Most azonban nem törődött a fitos orrocskával, a szeplős vállal, alig várta, hogy tizenkettőt üssön a nagy, repedtfazékra hangolódott harang. Sietve megvált szűk zubbonyától, és legjobb barátjának keresésére indult, akire azonnal ráismert a tétova, nyakigláb fiatalember alakjában. Tudta róla, hogy odavan a Távols-Keletért. Polcán ott sorakozott Baktay összes fellelhető műve, Landor szókimondó útleírása és a Körösi-féle nagyszótár. Hosszú expedíciós útvonalakat eszelt ki részletekbe menően, az Indus-völgybe, a Pamír hegyláncai közé, Angkor őserdeibe. A pincér, aki a maga részéről sejtette, hogy életét nagy valószínűséggel tizenkét kávéházi asztal archipelágóján bolyongva tölti majd, gyakran ugratta is, mondván, túl könnyű célt tűzött ki maga elé, hiszen szülővárosuk mindentől egyformán messzire esik, ezért menjen bárhová, máris távoli tájakat látogat. Szombat lévén sejtette, hogy barátjának kivételesen nem a könyvtárban, hanem a folyóparton akad a nyomára. Nem is kellett csalódnia: az illető ott volt, hosszú lábát kinyújtóztatva heverészett a meredek partoldalon, a habzó eget bámulva: a májusi felhők parádés felvonulását. Megindult feléje a rézsűn, és azon morfondírozott, vajon mi sült ki ebből.

Az íróról mindenki tudta, hol lakik, elvégre köztisztviselőként állt. A költőről is. Elvégre szintén. A Lírikus címét azonban alig-alig sejtette valaki, hisz jobbadán ügyet sem vetettek rá, meg amúgy sem tartózkodott sokat odahaza. Inkább az utcák tartozéka volt, mintsem egy házé.

A fiatal embereknek nem kevés utánajárásukba került felkutatni. Két tévesnek bizonyult címről is elhajtották őket. Ez egy ilyen nap, vont vállat az, amelyik pincéreként dolgozott. Alkonyattájt azonban rátaláltak a körfolyosós házra, a ház legfelső emeletén pedig, stílusosan a tető alá beszorított manzárdban a Lírikus lakhelyére. Mi több, őt magát is otthon találták. Micsoda kellemes meglepetés, derült fel a Lírikus arca, amikor ajtót nyitott. Mi járatban? – és már terelgette is őket befelé, külön bejáratú lakberendezési apokalipszisének kellős közepére. Ha jól sejttem, folytatódik a kalligrafikus történet, dörzsölte a kezét, és kényelembe helyezte magát valaminek a tetején, ami ettől kezdve széknak minősült. Két látogatója, jóval lomhább képzelőerővel megáldva, darab ideig keresgélte, hol telepedhetne le.

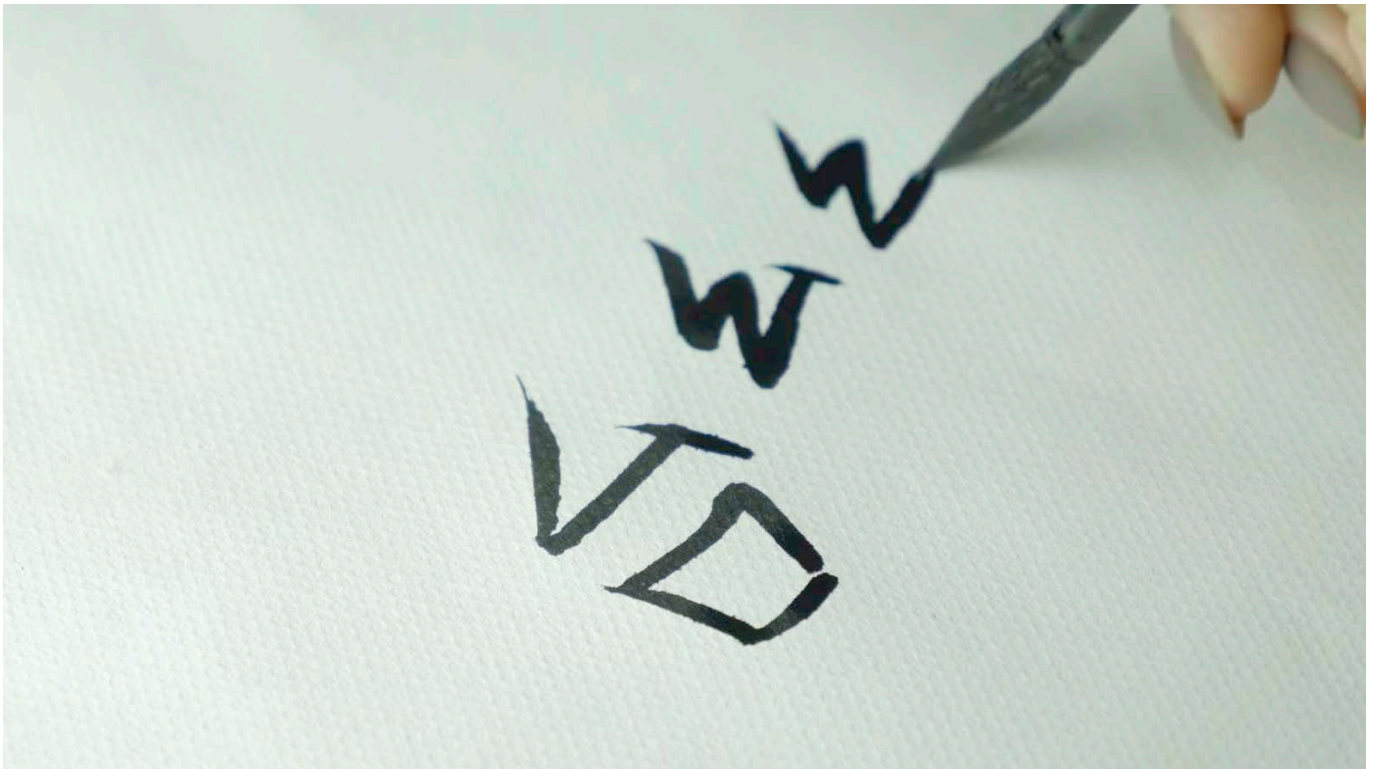

- Csak nem megtaláltatok a nőt? – szegezte nekik a kérdést, mihelyt megállapodtak valahol.
- Talán... – kockáztatta meg a pincérfiú, zsebkendővel törölgetve verítékező homlokát.
- Mindenesetre megtaláltam a tegnapi óra harmadik résztvevőjét. Ő az – mutatott, egészen fölöslegesen, a nyakiglábra. – Ő el tudja mondani, amire az író urak nem emlékeztek. Például, hogy mit jelent a kínai jel, amit megrajzoltak. Vagy hogy mit mondott az öreg kínai a kalligráfiáról.
- Értem – válaszolta a Lírikus, mert csakugyan értette. – Éspedig?
- Arról beszélt – köszörülte meg torkát a langaléta –, hogy a kalligráfiai módszer lényege az elszabadulás.
- Felszabadulás – helyesbített a pincér.
- Nem, nem; így mondta, hogy elszabadulás. A betű elszabadulása a szótól, a szó elszabadulása a jelentéstől. De úgy, hogy közben megtartja magában mindazt, amit jelentett, jelenthet vagy jelenteni fog. Tehát nem üresedik ki. És azt is mondta még, hogy a kalligráfia azoknak való, akik a szó szerelmesei.
- Hogy mondtad? – kapta fel fejét a Lírikus.
- A kalligráfia azoknak a művészete, akik szerelmesek a szavakba – ismételte meg a fiatalember sűrűket pislogva. – Azt mondta, van egy régi legenda a kalligráfia keletkezéséről.
- És el is mesélte? – érdeklődött a Lírikus felcsillanó szemmel.
- Persze. Úgy szól, hogy élt egykor, a nemtudommilyen dinasztia nemtudomhanyadik császáranak idejében egy költő. Mindenki olyan elismeréssel adózott művészetének, hogy híre a sokfülű császári udvarig is eljutott. Az uralkodó persze maga mellett akarta tudni a híres költőt, ezért talpig jádéba-selyembe öltöztetett küldöttséget menesztett hozzá, hogy az udvarba invitálja. A költő kezdetben szabódott, de amikor

az udvaroncok megmutatták élesre köszörült jáde-késeiket, csak ráállt a dologra. De, ahogy az már lenni szokott, volt egy bökkenő, valami, aminek a híre már nem jutott el a felséges fülekig. Az ugyanis, hogy a költő egyetlenegy dologra nem volt kapható: arra, hogy leírja verseit. Csak elszavalta mindet. De csupán egyszer. Versei pedig olyan éteri szépségűek voltak, és olyan szokatlanok, hogy elhangzásuk után bárhogy igyekezett a hallgatóság, senkinek sem sikerült pontosan visszaidéznie a sorokat, a szavak egymásutánját. A költő nem árult zsákbamacskát, vagy mi van arrafelé, a fővárosba érkezése után mindezt kerek-perec közölte az uralkodóval. A császár erre összevonta felséges szemöldökét, a kíséret pedig ismét diszkréten mutogatta az élesre fent jáde-tőröket. De a költő ezúttal tántoríthatatlan maradt. A császár meg tanácstalan. Most ölesse meg ezt a csodabogarat? Vágassa ki a nyelvét? Mire megy vele? Amikor ilyen csodabogara egész biztosan senkinek sincsen. Úgy döntött hát, olyat tesz, amit nem szokott. És kérdezett.

– Miért?

Az udvartartás egy emberként rezzent össze. Nyilvános kihallgatás során, az Ezer Harang Termében még soha nem hangzott el ez a kérdés.

A költő elmondta. Azért nem írja le a szavakat, mert nem viszi rá a lélek. A szavaknak szárnyuk van, mint a fellegsárkányoknak; a papírhoz kötve csak lenyesegetné szárnyaikat. Ezen felül pedig – tette hozzá – ő szerelmes a szavakba, mégpedig vakon és mindhalálíg. Számára a szavak ugyanolyan valóságos, ha nem valóságosabb létezők, mint a körülötte sertepertelő, trécselő, tréfálkozó, szitkozódó emberek. A szavak olyanok, mint a szép nők. Ahogy őket sem veri láncra vagy csonkítja meg, úgy a szavakkal sem hajlandó ilyesmire.

Ekkor egy kopaszra borotvált eunuch odahajolt hozzá, és a fülébe súgta, hogy a császárnak ellenben szokása mindez; ám az uralkodó türelmetlenül arrébb hessentette, amely mozdulat az eunuch karrierjének, és alkalmasint az életének végét is jelezte.

– Hát jó, legyen – egyezett bele mindenki megrökönyödésére a Négy Égtáj Ura. – Ha csakugyan olyan költő vagy, mint amilyen a híred, napkeltéig bizonyára megleled a módját úgy leírni a költeményeidet, hogy nem írod le a szavakat. Adj szárnyat az írásnak! – fejezte be, majd intett, ezúttal a másik kezével, és a csarnokban, mintegy varázsütésre, egyszerre aludt ki valamennyi lampion, látni engedve, hogy odakint, az oszlopok erdején túl épp most hunynak ki a nappal utolsó fényei. A többit nem nehéz kitalálni. A költő életben maradt, reggelre pedig megszületett a kalligráfia.

– Kolosszális! – rikkantotta a Lírikus, és a térdét csapkodta. – Egyenesen fenomenális! Nincs is ilyen legenda! Te találtad ki vagy csakugyan az a vén szélhámos rögtönözte?

A kelet jövőendő vándorának arcán megrekedt döbbenet többet mondott akármilyen szónál.

– Jól van, öcskös, nem kell úgy meregetni a szemed. Fiatal vagy még. Csak azért gondoltam, mert istenuccse, tehetséges mesélő vagy. Még az is megfordult a fejemben, hátha te meséled ezt az egészet. De mindegy is. Mondott még bármi egyebet az a sarlatán?

– De... miért hiszi, hogy sarlatán? – heveskedett a pincérfiú. – A barátom szerint gyönyörűen ír, vagy fest, vagy mit csinál!

– Azt nem is kétlem. Nyilván a legjobbak közül való. Csak hát minek mesés legendának eladni saját élettörténetét? Mitizálni, azt könnyű. A kis hamis. Most mit bámultok? Szerintetek ki képes rá, hogy bekeretezzen egy felhőt?

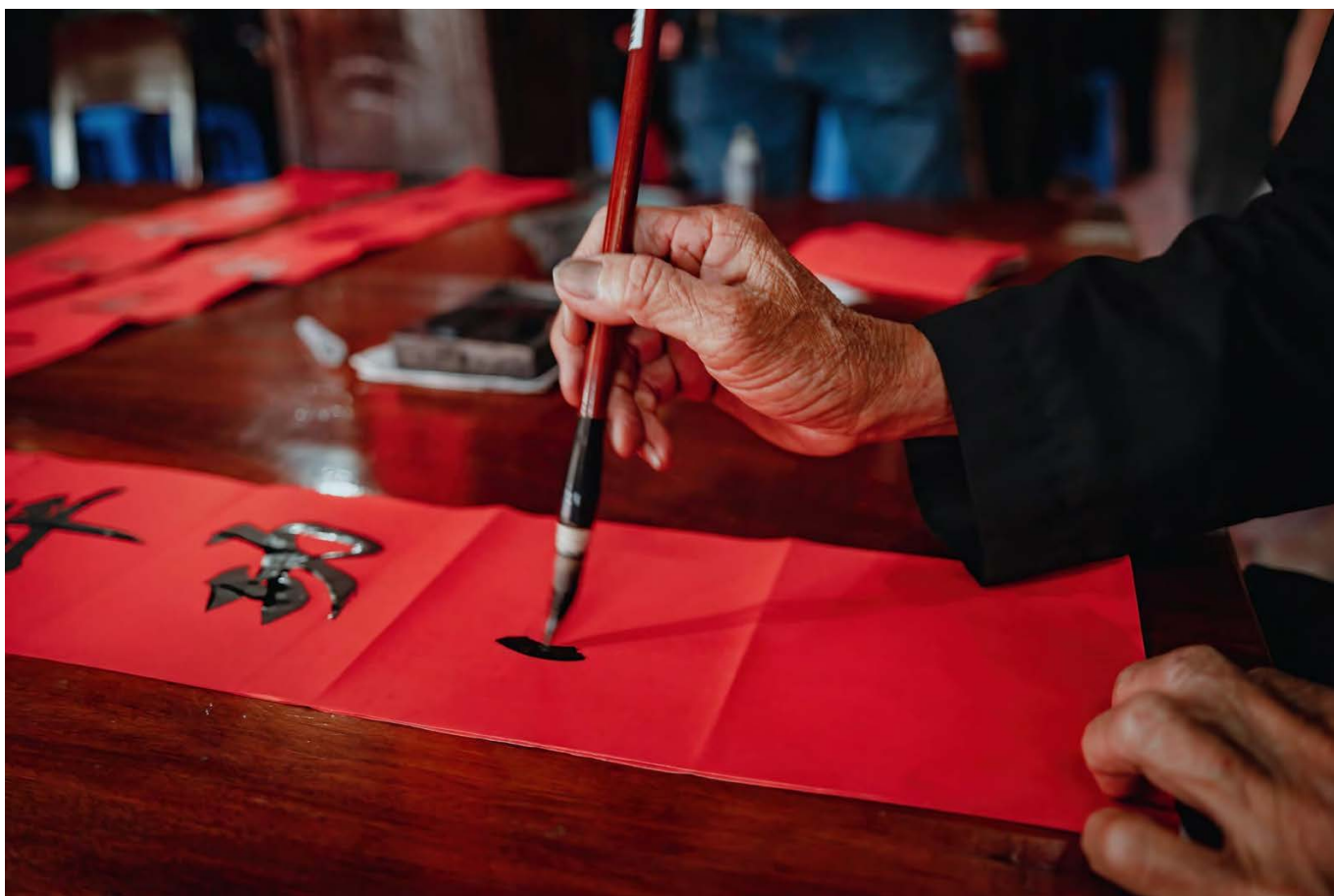
A Lírikus eztán rövid úton kitessékelte manzárdjából a két végképp összezavarodott ifjút azzal, hogy mihamarabb, lehetőleg még aznap este keressék föl az író a lakhelyén. Előzőleg, ha törik, ha szakad, szerezzék meg a költőtől, bárhogy és akármi áron azt az „egész jól sikerült” kalligráfiát, a Jún jelét. Nyilván nem lesz tökéletes, de egyelőre megteszi. Adják oda az írónak, és próbálják neki elmagyarázni: ez jelenti az egyetlen esélyt, hogy viszontlássa, akit keres; az egyetlen esélyt, hogy az továbbírja őt. Nem lesz könnyű, de hátha. Vannak ilyen, egymástól függő vonalak. És mihamarabb térjen vissza a munkájához, nem félve a szeszélyes vonalaktól. És hagyja a pokolba a tanulságokat.

ez igazán író

Így esett, hogy városunkban nem sokkal a fent leírt események után új író kellett találni, hivatásos betűvetőt, akit a köz megbecsülésben részeltethet és piedesztálra emelhet. Az előző hivatalos ugyanis maga mondott fel arra

hivatkozva, hogy másfajta kihívások várnak rá, s nem garantálhatja, hogy teljesíteni tudná a rá rótt feladatot. Felmondása szerencsére nem jelentett különösebb zökkenőt, hisz mindig, mindenhol teremnek könyvemberek: ezek közül pedig mindig akad bizonyos százalék, aki úgy érzi, nemcsak fogyasztani, de termelni is tudna betűket. A kalligráfiai műhelymunka további érdeklődők hiányában abbamaradt. Fel sem tűnt senkinek. Az Író – mármint a korábit – továbbra is gyakran lehetett látni a város különböző pontjain, ám a korábbiaktól eltérően íróeszközök nélkül. Padokon üldögélt hosszan, vagy a szökőkút síkos kávján, vagy a templom előtti téren. Vagy csak álldogált emitt és amott egy negyedórácskát, arcán bocsánatkérő félmosoly és feszült figyelem. Hébe-hóba megtekintette az új író, aki ott ült – talán tiszteletből – az ő korábbi asztalánál, mint aki épp rohamra készül a nyelv ellen: eszközei pedánsan sorakoztak előtte – a tűhegyes grafitceruza, a kék különféle árnyalataiban játszó

golyós- és töltőtollak, továbbá egy tetemes, bőrkötéses ihletfüzet; délelőttönként ínycsiklandó villásreggeli romjai mellett a máris úgyszólván védjegyévé vált, fehér habturbánt viselő tejeskávé. Könnyű vászonzakó, hanyagul a szék támlájára vetve, ha hűvösre fordulna az idő. Csukott könyv, mindig másik, címlappal fölfelé arra az esetre, ha késlekedni kegyeskedne a múzsa. A városlakók elégedetten szemrevételezték – ez igen, ez igazán író. Mi tagadás, talán még írőbb is, mint az előző. Ugyanakkor akceptálták az egyenességet, amellyel az visszavonult, amikor érzése szerint már nem tudott a közösség szolgálatára lenni.

Ami az előző Írórt illeti, ambivalens érzésekkel figyelte újdonsült utódját. Méltányolta az igyekezetet, ugyanakkor nem volt biztos benne, hogy cserélne vele – legalábbis így mondta a Lírikusnak, akivel néhanap eldiskuráltak. Bokros teendői mellett nem is érne rá ilyen felhajtásra. Miféle bokros teendők? – kérdezte utóbb megütközve a Lírikustól a költő, aki továbbra is eredményesen költött. A Lírikus vállat vont. Mégis, miféle teendők? – érdeklődött a pincérfiú is, akit furdalt némileg a lelkiismeret, mert sejtette, hogy kotnyeleskedésének, pontosabban annak az éjszakai látogatásnak,

amikor kidörömbölték a gatyára vetkőzött író a lakásából, közvetlen köze van a pálforduláshoz. A Lírikusnak megesett a szíve az elkámpicsorodott suhancon, és pár mondatban megpróbálta vázolni neki a helyzetet. Beszél a tűnődésről, mint egyetlen parttal rendelkező folyóról, ahonnét bajos a visszatérés, meg a könyvemberek sajátos probléma-megoldásáról. Nem állíthatjuk, hogy maradéktalanul sikerült megvilágítania a helyzetet – amennyiben ez lett volna a cél. Mindenesetre lábra kapott a szóbeszéd a városban, hogy az Író, aki nem írt többé, fejben felépített egy másik várost, egy még ennél is színesebbet, és oda vonult vissza. Ez a város is szavakból áll – mint tulajdonképpen minden város –, de ezeket a szavakat nem egyedül találja ki, hanem valakivel együtt. Látni is, hogy amikor a boltban vásárol, vagy kimért léptekkel ballag a promenádon, ő valójában ama másik városban tartózkodik, és ide csak valami kötelességtudatból jár be, mint afféle munkahelyre. Viszont meg kell hagyni, soha az elmebaj legcsekélyebb jelét sem mutatta, előzékeny volt mindenkivel, precíz és végtelenül gondos. Nem hibázhat, mondta, mert lépteinek hajszálpontosan egy bizonyos kínai jelet kell felrajzolniuk a város térképére nap nap után, akár egy üzenetet, tévedhetetlenül és elegánsan.

kép | vecteezy.com

Fecske Csaba

A VÍZ

2024-07-21 | VERS

megfeszült a Genezáret-tó vize
és a parton ácsorgó fiatal férfi elindult rajta
sikerült elérnie a távolodó bárkát amelyen
társai tartózkodtak és nagy igyekezettel
eveztek a túlsó part felé amikor meglátták őt
az evezők hirtelen kicsúsztak az evezősök
kezeiből azt hitték kísértetet látnak de ő
rájuk szólt ne féljete és azok nem is féltek

aztán helyet szorítottak neki és eveztek tovább
serényen a láthatatlan Golgota felé
a víz pedig mit sem tudva keresztől árulásról
mint aki jól végezte dolgát
elégedetten nyaldosta a partokat

kép | vecteezy.com

Tevesz László

A „NYUGATI FÉRFI-ESZMÉNY” TÜNDÖKLÉSE ÉS HANYATLÁSA 2.

2024-07-16 | ESSZÉ

Udvaroncok, kalandorok, gentlemanek

A 16. századi Nyugat-Európában jelentős társadalmi-politikai változások zajlottak. A lovagi harcmódor hanyatlásával nem csupán a hadművészet korszerűsödött, hanem a kormányzati struktúrák is a modern állam kialakulása felé mozdultak. Az egyre nagyobb létszámú zsoldosseregek és a komoly hadmérnöki szaktudás szerint felépített monumentális erődítmények vagyontokat emésztettek fel. Az új idők új

hadművészete szervezettebb adóztatási rendszert, szakszerűbb kormányzati és igazságszolgáltatási apparátust, jól képzett hivatalnoki és bírói kart követelt. A fővárosokban és a vidéki központokban felduzzadt az állam szolgálatában álló, egyetemet végzett tisztviselők rétege.

izgalmas életminta

Az új társadalmi kaszt egyre nagyobb vagyona és presztízssre tett szert; leglojálisabb tagjai földbirtokot és nemesi címet nyertek az uralkodótól. A „hivatali nemesség” fokozatosan

beolvadt a nemesség rendjébe; a született nemesség tagjai pedig egyre többet adtak a tanulásra, hogy a zsíros állami hivatalokért folyó versengésben ne kerüljenek hátrányba. E társadalmi változásokról a humanista tollforgatók is kifejtették véleményüket: a „penna és kard” kettőssége jegyében a műveltséget egy sorba emelték a harci vitézséggel. Morális iránymutatásuk nyomán a nemesség új felfogása terjedt el: az iskolázott, művelt, jól nevelt, „érdemei szerinti nemesség” eszménye. A 16. századi „kulturális forradalom” az uralkodó és udvara szerepét is jelentősen átformálta. A kora újkori udvar olyan nyüzsgő központtá vált, amely a karrierre vágyó nemesek és a mobilis társadalmi elemek – zsoldosvezérek, polgárok, művészek – számára vonzó, izgalmas életmintát kínált. A katonáskodó lovagkirály és bátor vitézeinek alakja egyre inkább elhalványult. Helyüket a hivatalnokaival együtt kormányzó uralkodó és az uralkodó kegyeit kereső udvaronc figurája foglalta el. Burgundia hanyatlása után az észak-itáliai reneszánsz fejedelmi udvarok emelkedtek a divat és a kultúra új fellegváraivá, és az udvaronc eszménye is egy talján tollforgató, Baldassare Castiglione írása nyomán vált egész Európában népszerűvé.

Az észak-itáliai minta nyomán a „mindenoldalúan harmonikusan fejlett” udvari nemesember lett az új férfiideál, amely a középkori lovageszmény és az antik erénytan humanista szintézisére épült. A régi harci erények beleszövődtek az új értékrendbe: a fegyverforgatás és a testi ügyesség továbbra is fontos tényező maradt; a nemesi neveltetésben megőrizte hagyományos jelentőségét a lovaglás, az úszás, a vívás és a vadászat. A középkori ideák közül ugyancsak megtartotta központi szerepét a nők feltétlen tisztelete és az udvarlás művészete. Mindezek mellé a humanista-reneszánsz műveltséghez olyan erényeket társított, mint a fesztelen könnyedség, a józan ítélőképesség, a kellem, az udvariasság, a jó modor és a jártasság különféle művészetekben. Az udvaronc legyen szellemes beszélgetőpartner, vegyen részt a különféle játékokban, szórakozásokban, s ha módja van, váljék műkedvelő alkotó emberré, aki verset ír, hangszeren játszik, táncol, énekel, fest. A 16. századi udvar már nem annyira a harcos vitézek hősi világáé, inkább az előkelő társasági életé – finom modorral, divatos öltözéssel, jó ízléssel, kifinomult viselkedéskultúrával. A bátor, nagyszabású vitézi tettekkel kérések lassanként kikopott a divatból, ahogy az 1605-ben megjelenő *Don Quijote* is világosan jelzi. Az

udvaronc fő követelménye, hogy könnyedén, szellemesen érvényesüljön a társaságban, sokoldalú műveltségével és elbűvölő személyiségével magára vonja az uralkodó figyelmét.

döntéshozói központ

A 16. század másik fontos változása, hogy az uralkodó központi udvara – legyen szó királyságról vagy hercegségről – egyre inkább elhalványította a vidéki főnemesi udvarok fényét,

s magnetikus kulturális vonzereje mellett a politikai élet legfontosabb színterévé vált. A középkori partikularitások felszámolásával, a drága pénzen fenntartott zsoldoseregek növekvő szerepével és a kormányzati apparátus felduzzadásával a kormányzati hatalom mindjobban az uralkodó környezetében összpontosult, az udvar pedig adminisztratív, információs és döntéshozói központtá fejlődött, a centralizált kormányzati rendszer kulturális keretévé vált. Innentől az udvar nem csupán az uralkodó tényleges hatalmát, hanem a személyétől elvonatkoztatott államhatalmat is reprezentálta.

A kora újkori állam valójában sehol nem járt új intézményrendszer kiépítésével, sokkal inkább a meglévő kormányzati szervek megújításáról, megerősítéséről, illetve kiegészítéséről beszélhetünk. A központi hatalom informális hálózatokban szerveződött meg. A kormányhoz lojális tisztségviselőkből, nagy befolyású, ravasz politikusokból, a király bizalmába férkőző kegyencekből, törleszkedő udvaroncokból, koncleső hivatalnokokból és monopóliumokat élvező arisztokratákból álló szűk klientúra működtette a rendszert. Udvar és állam ilyen értelemben a 16–17. századi Európában szorosan összeforrott.

Az európai kulturális központ szerepéért folytatott kora újkori vetélkedésből megint csak Franciaország került ki győztesen. A 16–17. században sorra alapított királyi akadémiák az állami költségvetésből fedezték a reneszánsz-barokk eszmény jegyében felfogott művészetek fejlesztését, a költészet, a zene, a tánc, a matematika, a festészet, a nyelvek és a testgyakorlás területén. A francia államhatalom megerősítésén szorgoskodó államférfiak – Richelieu, Mazarin és Colbert – nagy erőket mozgattak meg a francia nyelvű magaskultúra kibontakoztatása érdekében. A kor tudósai, művészei és udvaroncai között természetes volt az átjárás; mind a francia királyi propaganda szolgálatában álltak. XIV. Lajos versailles-i udvara – a Napistenként tisztelt Apolló „temploma” – a francia állam és a vele szétszálazhatatlanul összeszövődő Napkirály hatalmát szimbolizálta, s pompájával minden európai nemzet szellemi elitjére óriási vonzerőt gyakorolt.

mély megvetés

A francia királyi udvar fényét csak a 18. századi párizsi társasági élet tudta beárnyékolni. A gomba módra szaporodó szalonok és kávéházak előkelő közönsége, a nemesekből, gazdag polgárokból, hivatalnokokból, értelmiségiekből és tudósokból kikristályosodó francia felsőosztály az udvarból eredő

arisztokratikus kultúra hordozójaként vált a nyugati civilizáció 18. századi meghatározójává. E társadalmi réteg politikai értelemben egyre inkább szembefordult a fennálló rend konzerválására törekedő francia királyi hatalommal, az udvari élet arisztokratizmusát azonban nem vetkőzte le. Csodálatos alkotásokat hozott létre az irodalomban, a filozófiában és a zenében; megteremtette a polgári műveltség szellemi közegét; miközben mély megvetéssel tekintett a vidéki Franciaország „faragatlanságára” és „bárdolatlan tájnyelvére”, amely a hivatalos Ile-de-France-i nyelvjárástól olyannyira elütő, sokféle dialektusban őrizte a vidéki életforma regionális különbségeit. Különösen a breton és a provanszál vidéki nemesség állt a fővárosi elit kritikáinak kereszttüzeiben, már csak azért is, mert a francia felvilágosodás fő vonala a rendi partikularitásokkal szemben a racionálisan megszervezett állami szakigazgatást részesítette előnyben. Azaz a társadalmi igazságosság megvalósítását és a civilizáció folyamatának kiteljesítését a központosított államtól várta. Voltaire, Holbach, Helvetius, Diderot egyaránt a közjót szolgáló „törvényes despotizmus” híve volt, csakúgy, mint a párizsi fiziokraták.

Az etatizmus megátalkodott ellenfelét, a vidéki nemesi szabadság korszerű szószólóját, Montesquieu-t szabadon idézve: Franciaországban az állam, Angliában a társadalmi önszerveződés volt a civilizáció legfőbb rugója. Jóllehet a kora újkori fejlemények itt is nevetségessé tették a régi vágású lovag alakját, a lovagi kultúra öröksége elevenebben élt, mint a kontinensen. Talán nem túlzás azt állítani, hogy a brit-angolszás társadalomfejlődés egyik fontos mozgatója *lovagiasság* és *kalandorság* dinamikus kölcsönhatásában rejlik. A lovagi értékrend minden történeti korszakban igyekezett civilizált keretek közé terelni a férfiak becsvágyát és versenyszellemét; a társadalmi rend peremére merészkedő öntörvényű kalandorok pedig mindig új felhajtóerőt adtak a szigetország felemelkedésének, egyszersmind a normaszegő férfiasság atavisztikus erejével ellensúlyozták a civilizált világ visszásságait: a bürokratizmust, a kontraszelekciót, a középszerűséget.

Az európai lovagság „keleti” kalandja összességében szégyenteljes kudarc volt, az Újvilág felfedezése azonban „nyugaton” újfajta társadalmi szelepet nyitott a nyughatatlan vérű elemek számára. „Westward, ho!”, azaz „fel nyugatra! – ez volt az angol tengerészek jelszava, később az amerikai pioníroké.

A korai gyarmatosítás 16–17. századi korszakában vált Anglia a „tengerek királynőjévé”, majd Nagy-Britannia a világ legkiterjedtebb birodalmává. E felemelkedés társadalom- és kultúrtörténeti hátterében fontos tényező volt az úgynevezett protestáns etika, de a kora újkori angol-brit történelem főszereplője nem a békében szorgoskodó, istenfélő polgár volt, hanem a veszélyekkel dacoló, gátlástalan self-made man.

Amíg a spanyol és a portugál kormány aprólékosan előírt szabályok szerint, bürokratikus úton irányította a közép- és dél-amerikai gyarmataival folytatott kereskedelmet, addig Anglia – Shakespeare szavaival élve – „szilaj, nyers, vakmerő önkéntesekre” bízta a spanyol-portugál világorralom megtörésének feladatát:

felfedezőkre, gyarmatosítókra, rabszolga-kereskedőkre, csempészekre és kalózkokra. Törvényen kívüliek, alacsony sorból származó elszánt szerencsevadászok és kalandortermészetű nemesemberek találták meg a hivatásukat abban, hogy saját becsvágyuk kielégítése mellett protestáns hitük és hazájuk dicsőségét is szolgálják.

hallgatólagos beleegyezés

Az első angol expedíciót Sir John Hawkins vezette 1562-ben. Unokaöccse, a hajósinasi sorból kiemelkedő Sir Francis Drake kezdetben a királynő tudta nélkül,

első sikerei után az uralkodónő hallgatólagos beleegyezésével, végül Erzsébet hivatalos támogatásával szervezte meg a spanyolokat megrövidítő kalózakcióit. A „királynő kalóza” fényes karrierje során elfoglalt számos kincsszállító gályát és stratégiai fontosságú spanyol kikötőt; 1577 és 1580 között a dél-amerikai spanyol partokat végigrabolva megkerülte a Földet; oroszlánrészt vállalt a „győzhetetlen spanyol armada” 1588-as megsemmisítésében. Nem csoda, ha a „hét tenger ördöge” az angol ifjak bálványa lett, Erzsébettől pedig elnyerte a lovagi címet.

A 16. századi angol „aranykor” „szűz királynője” nem csupán az alacsony sorból felkapaszkodó tengerészkapitányokat támogatta, hanem az előkelő rendbe született sármos kalandorokat is. Cumberland grófja, George Clifford a lovagi játékokon mutatott ügyességével és vonzó külsejével vált a királynő kegyeltjévé, s Drake-hez hasonlóan ugyancsak tucatnyi kalózvállalkozás vezetőjeként szerzett magának dicsőséget és hírnevet. A királynő kedvence, Sir Walter Raleigh fontos udvari pozíciókat nyert: előbb a testőrgárda parancsnoki rangját, majd a devoni partvédelem tengernagyi tisztségét – de a királynő parancsára a testi épségét veszélyeztető akciókban nem vehetett részt. Udvari szolgálata mellett igazi humanista-reneszánsz férfiként járatos volt a tudományokban, a költészetben, a geográfiában, a navigációban és a hajóépítésben. Maradandó teljesítményt maga is a tengeren túli expedíciók szervezőjeként nyújtott: nevéhez fűződik a kor legnagyobb angol kalózsákmánya, az elefántcsontot, selymet, ékszert és fűszert szállító portugál Madre de Deus kifosztása; illetve az első észak-amerikai angol gyarmat, a „szűz királynőről” elnevezett Virginia megalapítása.

Az angolok sikereinek köszönhetően Spanyolország elvesztette kizárólagos uralmát a Karib-tengeren. Számos angol, francia és holland kalandor érkezett a térségbe, akik Hispaniola nyugati részén szerveztek maguknak közös támaszpontot. Az új jövevények hamar hozzáedződtek a vadon viszonyaihoz; túlélésük érdekében szoros, eltéphetetlen szövetséget kötöttek egymással, s „parti testvéreknek” nevezték magukat. E testvériség egalitárius alapokon nyugodott: mindenki egyenlőnek számított és közösen, demokratikus szavazással döntöttek a közösség ügyeit érintő kérdésekről. Kezdetben vadászatból, bőr- és húsfüstölésből, illetve a holland hajósokkal folytatott kereskedésből igyekeztek megélni; később áttértek egy jövedelmezőbbnek ígérkező foglalkozásra: a spanyol hajók és kikötővárosok kifosztására. Egalitárius elveiket a kalózhajók fedélzetén is érvényesítették: maguk közül választottak kapitányt, a döntéseket közösen hozták, s mindenkire egyformán vonatkoztak a szerződésben rögzített szigorú szabályok.

A Hispaniola észak-nyugati csücske fölött elhelyezkedő Tortuga szigete a Holland Nyugat-indiai Társaság védelmét élvezve, Le Vasseur hugenotta francia nemes vezetésével vált a francia, angol és holland tengeri rablók hírhedt támaszpontjává. A martalócközpont irányítását erősen kézben tartó, szigorú Le Vasseur valóságos „ellenkultúrát” formált a szigeten: bevezette a vallási egyenlőséget katolikusok és protestánsok között, s szabad teret adott a kalózkciók nyereségét lefölöző játékbarlangoknak, kocsmárosoknak és prostituáltaknak. Az 1660-as években a Francia Nyugat-indiai Társaság átvette az irányítást a kalózfészek fölött, a király nevében támogatva a tengeri rablók tevékenységét, de az egalitárius elveken és vallásszabadságon nyugvó helyi szokásjogot nem bolygatta meg.

egyenlőségelvű rend

Az angolok az 1650-es években a jamaikai Port Royalban szerveztek kalóztámaszpontot maguknak, amely függetlenül az anyaország politikai viszonyaitól, a mindenkori kormányzat támogatását élvezte. Az anyaország által pártolt helyi kormányzó vallási ügyek terén Tortuga példáját követte, azaz türelmet tanúsított a katolikusok és a zsidók iránt; a kalózok pedig akcióik megszervezésében a „parti testvérek” szigorúan szabályozott egyenlőségelvű rendjét tartották életben. A kikötőváros a szajhának, uzsorásoknak, szerencsejátékosoknak és kocsmárosoknak köszönhetően a „világ legromlottabb települése” címet nyerte el – némi kétes előnyt szerezve még a francia martalócoknak otthont adó Tortugával szemben is. Port Royal vakmerő kalózai alig néhány év alatt sikerességben ugyancsak felülmúlták francia szövetségeseiket, végleg lerombolva Spanyolország tengeren túli kizárólagos hatalmát. Drake nyomdokaiba lépve előbb Sir Christopher Myngs, majd Sir Henry Morgan részesült abban a kegyben, hogy elnyerje az uralkodótól a lovagi címet, a spanyolok kárára vezetett kalóztámadások elismeréséül – és a civilizációs normákat messze áthágó kegyetlenségei ellenére.

A karibi térségben a 17. század végéig nemigen számított, hogy az európai hadszíntéren hogyan alakultak a frontvonalak, a francia, angol és holland helyi kormányzók és kapitányok együttműködtek a spanyolok elleni harcban. A 18. század első évtizedeiben döntően megváltozott a helyzet. Anglia, illetve Nagy-Britannia egyértelmű tengeri elsőségével a legveszedelmesebb angol és skót kalózok

egyszeriben a kormányzat által hirdetett „szabad tengeri kereskedelem” ellenségeinek minősültek. Az egalitárius elveikhez továbbra is eltökélten ragaszkodó tengeri martalócok a századfordulón előbb Madagaszkáron, majd az 1710-es években a Bahamákhhoz tartozó New Providence szigetén próbáltak létrehozni egyfajta „kalózköztársaságot”.

Noha Anglia 1717-ben a kalózok számára amnesztiát hirdetett, mi sem állt távolabb egy vérbeli tengeri rablótól, mint hogy behódoljon a hatalomnak: a többség minden kockázatot vállalva az *öntörvényűség* ösvényéről a *törvénytelen* veszedelmes útjára lépett. A leghírhedtebb kalózok, így Feketeszakáll, Charles Vane vagy Bartholomew Roberts, nem az angol korona szolgálatában állva, hanem éppen a megerősödő brit birodalom ellenségeként váltak a történelem feledhetetlen szereplőivé. Az angol kormányzattal szembeszegülő tengeri kalandorok közül jó néhányan reálpolitikai alapon gondolkodó szerencsevadászok voltak: a felvidéki skót klánok rokonszenvét élvezték, s egy Stuart-restaurációtól remélték mesterségük

kormányzati támogatását. Kísérletük néhány évig tartó sikeres rablás és könyörtelen pusztítás után kudarcba fulladt. A jelentősebb kalózvezérek csata közben veszítették életüket vagy bitófán végezték.

A brit kormány felülkerekedett mindkét vad riválisán: a felvidéki harcos skót klánokon éppúgy, mint a rettegett kalózvezéreken. A birodalom kiépítésének feladatát a vakmerő kalandoroktól a leleményes kereskedők és pénzemberek vették át. A karib-tengeri kalóztámaszpontok lehanyatlottak, ellenben a pénzvilág központja, a londoni City látványos virágzásnak indult, akárcsak a rendkívüli monopóliumokhoz jutó, saját adminisztrációval, flottával és hadsereggel rendelkező Brit Kelet-indiai Társaság.

asszimiláció

A brit nagyvárosok – London mellett a skót Glasgow, Edinburgh és Aberdeen – egyetemei, irodalmi körei, kávéházai a 18. században a brit felvilágosodás fellegráivá emelkedtek. A városi polgári értelmiség éppúgy beolvadt a brit felső-középosztályba, mint a szigetország kereskedőiből és bankárokból álló gazdasági elitrétege. A vidék ura és a parlamenti politizálás főszereplője továbbra is a földbirtokos dzsentri maradt, sőt, a nemesség asszimilációs ereje a nagyvárosi társasági életben is érvényesült. Ugyanakkor a városi életforma és a brit felvilágosodás polgári szemlélete visszahatott a nemesség értékrendjére.

A brit kapitalizmus 18. századi előretörése összességében a nemesi értékek finomodásával, egyszersmind a polgárság társadalmi-kulturális „nemesedésével” járt együtt. A klasszikus lovagiasság közösségi értékrendjét egyre inkább átírták a társasági élet terepén kikristályosodó közös civilizációs normák: a harcias virtus helyébe a csiszoltság, a műveltség, a jó modor lépett. Ilyen keretek között a kereskedő, a bankár és az egyetemi tanár éppúgy lehetett úr, azaz gentleman, mint a született nemes: ha iskolázottsága, műveltsége, modora és eleganciája a normáknak megfelelt – és egzisztenciája megengedte –, belépést nyert a magasabb rangúak társasági köreibe.

A klasszikus lovagi életforma hanyatlása, a hazafiság tartalmának átalakulása, a „luxus” nyomán fellépő elkényelmesedett életvitel térnyerése és a társadalmi mobilitás nyomása szükségszerűen vont maga után, hogy a brit nemesség a hagyományos férfierényeket az aktív sportolással igyekezzék megőrizni. A feltörekvő polgárság képviselői e téren is követték az elit mintáit. A 18. század végére a kávéházak, klubok, olvasóköri és színházak mellett a lóversenyek, hajtóvadászatok, krikettmérkőzések, atlétikai viadalok, vitorlás regatták és evezős versenyek is az előkelő társasági élet fontos színterévé váltak; akárcsak a korszakban sorra alakuló „amatőr” sportklubok, illetve a középiskolai és egyetemi kollégiumok mellett megszerveződő sportcsapatok.

A rangos brit magániskolák és egyetemek már a 19. század első harmadában megmérkőztek egymással a népszerű labdajátékban, amelyből a század derekán a szabályok letisztázásával a futball és a rugby kiformálódott; valamint krikettben és evezésben is (1818-ban játszották az első Eton–Harrow krikettmérkőzést, egy évre rá az első Eton–Westminster evezősversenyt). Ezek az események nagyban erősítették a

csapatokat alkotó diákok összetartozás-tudatát, de nem voltak mentesek az erőszakoskodásoktól. Igazi csetepaték, olykor valóságos „gerillaháborúk” jártak a sportviadatok nyomában; gyakori volt a kisebbek megalázása; előfordult a fennálló rend elleni lázadás, amelyet az intézmény képviselői erős szigorral és kemény testi fenytéssel sem tudtak letörni.

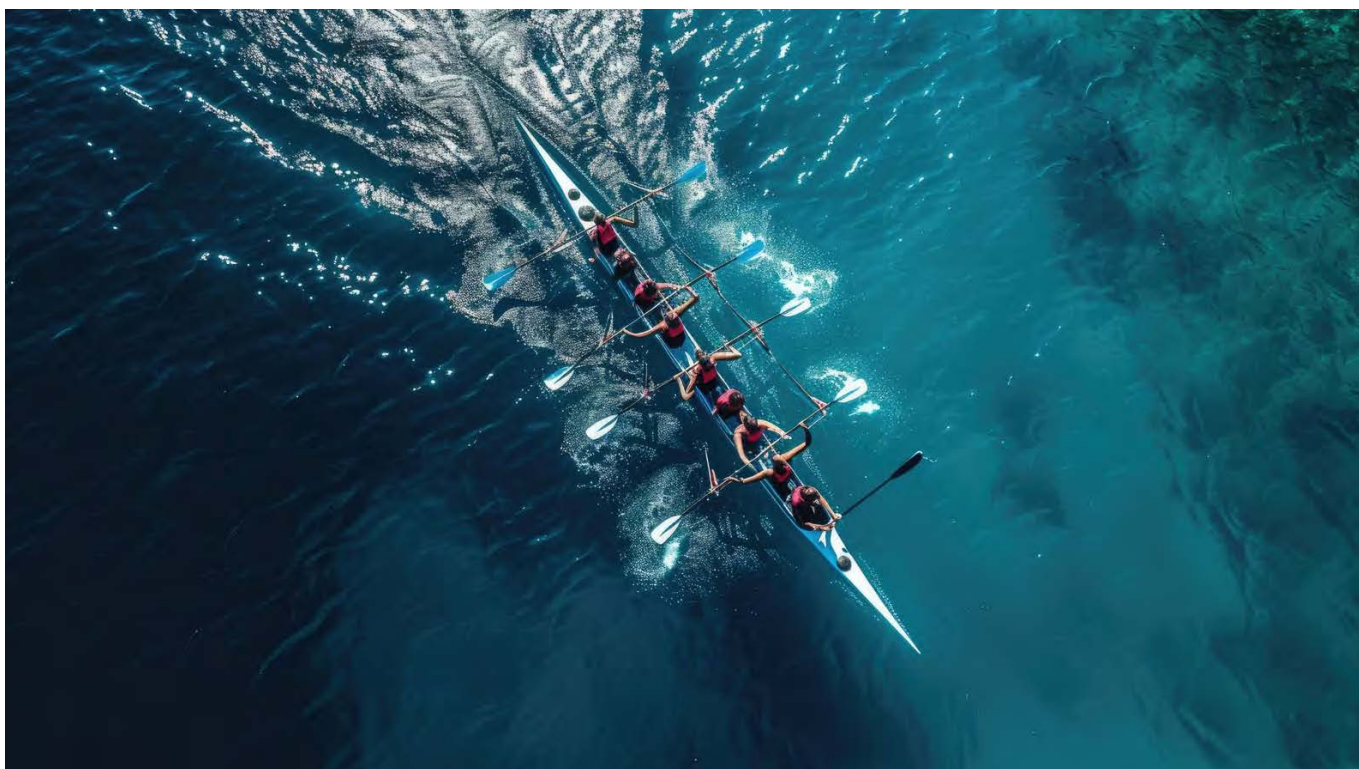
fair play

Thomas Arnold, aki 1827 és 1841 között volt a Rugby College rektora, arra a felismerésre jutott, hogy ha a szabadban űzött csapatsportok erőszakos vadhajtásait lenyesi, illetve a gyöngébb diákokat bántalmazó „falkavezéreket” megzabolázza, a fiatal fiúk egymás közötti vetélkedése kiváló közösség- és jellemformáló tevékenység lehet. Arnold megkövetelte diákjaitól, hogy a fair play szellemében versengjenek egymással és az ellenfél sportolóival; egyértelmű, következetesen számonkérhető szabályokat vezetett be; a spontán sportversenyeket, mérkőzéseket igyekezett rendszerbe szervezni; s az iskolai tanterv részévé avatta a rendszeres, tervszerű felkészülést a megmérettetésre. A hagyományokat nagy becsben tartó, egyszersmind az egyéni és közösségi autonómiát alapvető értéként tételező rektor rendelkezett annyira gyakorlatias pedagógiai érzéssel, hogy az öregdiákokat és a jó fizikumú, tehetséges sportolókat bevonta a kollégiumi önkormányzatok vezetésébe.

A modell igazán hatékonynak bizonyult. Rövid időn belül a többi angol magániskola is másolni kezdte. A brit elitet kinevelő patinás intézmények, mint az Eton College, a Westminster School vagy a St. Paul School az 1840-es évektől a szabályozott versenysportokat szervesen beépítették a kollégiumi életforma hagyományos keretei közé. Ugyanez történt a nagy angol egyetemeken is, Oxfordban és Cambridge-ben. A sport egy-két évtizeden belül Angliában a tanulók életének „alfája és omegája”, a kollégiumi testületi szellem „gócpontja és oltára” volt – írja erről a szigetország oktatási intézményeit tanulmányozó kolozsvári nevelésprofesszor, Felméri Lajos.

Arnold eszményeit kortársai pedagógiai alapvetésként igyekeztek formába önteni. Charles Kingsley a westminsteri apátság anglikán kanonokjaként és az oxfordi egyetem keresztényszocialista professzoraként, Thomas Hughes pedig íróként fogalmazta meg elképzeléseit arról, hogy miként lehet az ifjabból sportos és erkölcsös

férfiakat faragni. A század derekára megszületett „arnoldizmus”, az „izmos, keresztény gentleman” eszménye. A jó kiállítású, művelt, kifinomult viselkedéskultúrájú, stílusos férfi vált példává, aki szelleme és modora pallérozása mellett a testedzésre is nagy gondot fordít; aki nemcsak a társasági életben, az üzleti világban és a politikában mozog otthonosan, hanem a sportpályákon is. A közvélemény szerint, aki valamilyen sportcsapat tagjaként végzi el tanulmányait, az élet bármely területén megállja majd a helyét, s derék fenntartója lesz a brit birodalomnak. „A waterloo-i ütközetet Eton sportpályáin nyertük meg” – hangzott az egykori mondás.

Az angol gentlemant uralkodásra nevelték, s ennek a hivatásának maradéktalanul eleget is tett: felelősségteljesen, jó szervezőkészséggel, művelten, tekintélyt parancsolóan, erélyesen – s ha a birodalom érdeke úgy kívánta, kíméletlenül, pusztítóan, vérrel és vassal. A brit hatalom képviselői ellentmondást nem tűrően számoltak le minden kísérlettel, amely a birodalom érdekét veszélyeztette, Írországból csakúgy, mint Dél-Afrikában, Indiában vagy Kínában. A nem ritkán

brutális megoldásokat a civilizációs felsőbbrendűségi tudat palástolta, hogy a brit nemzet hivatása megőrizni a rendet az „alacsonyabb” kulturális fokon élő népek körében.

Noha a 18–19. századi Nagy-Britanniát a kontinensről nézve sokkal tekintették a fékek és ellensúlyok által biztosított alkotmányos szabadság mintájának, a korabeli brit berendezkedést sok ellentmondás terhelte. Az állam csakugyan karcsú volt – viszont az udvar, az anglikán államegyház és az arisztokrácia tekintélyelvű normái ólomsúlyként neheztedek a társadalomra. A szabad versenyek kapitalizmus virágzott – ám a társadalom végzetesen kettészakadt: a piramis csúcsán a korrupcióra erősen hajló oligarchikus elit állt, miközben a gyáripari munkásság nyomorban élt. A törvény előtti egyenlőség és a magántulajdon szentsége az íratlan alkotmány sarokköve volt, s ezeken a szilárd alapokon a brit nemzetet jogilag egyenlő polgárok alkották – de csak a társadalom csekély része vehetett részt a politikai élet irányításában, a nőknek pedig egészen 1919-ig nem volt szavazati joguk.

szabad verseny

Az angol urakat ősrégi patriarchális viszony fűzte saját környezetükhöz: a földesurak tekintélye a 19. században is megkérdőjelezhetetlen maradt a falu és az egyházközösség irányításában. A felemelkedő városi polgárság igyekezett követni az arisztokrácia vidékies életformáját. A tulajdonosi középosztály felfelé törekedett: gyerekeit úgy iskoláztatta, hogy minél magasabbra jussanak a társadalmi ranglétrán. Osztályhelyzettől függetlenül csaknem mindenki osztozott a gondolatban, hogy a britek „soha nem lehetnek szolgák”, valójában viszont a szabad verseny szociáldarwinista felfogása nyertesekre és vesztesekre osztotta az országot, s az aluliskolázottakra és a leszakadókra kiterjedő szolidaritás nem alakult ki. A hierarchia a gondviselés műve – tartották –, s akár az árvaházból elszármazóknak is esélye van, hogy bejussanak a legelőkelőbb társadalmi körökbe. A korszak hőse az alulról felkapaszkodó self-made man, akinek fő erénye az ambíció, a becsvágy, a törtetés, a vakmerőséggel párosuló vállalkozó szellem. Az érem másik oldalát az irodalom mutatta be: a régi mezőgazdasági központok elnéptelenedését, a

kibontakozó ipari társadalom sivárságát, a szénporos bányákban napi 14–16 órát gürçölő melósok életét, a gyerekmunkát, a nagyvárosi nincsteleneket, csavargókat, bűnözőket és nyomornegyedek dickens-i világát.

Az Egyesült Államok 19. századi felemelkedése ezer szállal kötődik az anyaország angolszász-protestáns kultúrájához. Az első telepeket az anglikán egyház üldözése elől menekülő puritán kisközösségek alapították. Értékrendjük középpontjában a protestáns munkaetika, a keresztény család és a szabad közösségi önszerveződés állt. A keleti partvidék telepesei kitartó munkával úrrá lettek az Újvilág zord körülményein, s a közösségi együttműködés kiemelkedő példáját adva egy évszázad alatt virágzó civilizációt építettek ki az észak-amerikai brit kolóniákban. Az északi államokban az iparos-kerekedő tevékenységet folytató kistulajdonosok, délen a mezőgazdasági termelésből élő farmergazdaságok szaporodtak el. A self-made man amerikai őstípusa a férfi, aki a maga erejéből teremti meg a megélhetése feltételeit és biztonságot nyújt a családjá számára, egyszersmind férfitársaival szorosan együttműködve szembeszegül a sajátjait fenyegető külső veszélyekkel, és erősen kezében tartja közössége életét. Ez a világ éppúgy patriarchális volt, mint a brit: a helyi társadalom élén nagy befolyású polgármesterek, elöljárók, seriffek, lelkészek és presbiterek álltak, s ezen felül minden családapa a saját vállalkozásában és családjában is tekintélyes úr volt. E férfiuralom keretei között bontakozott ki a demokratikus politikai kultúra, amely az egyetemes emberi méltóság normáiból kiindulva megteremtette az állampolgári egyenjogúságot, a törvények alkotmányos uralmát és az általános választójogon alapuló képviselői intézményeket.

Hozzá kell tennünk: az 1776-os Függetlenségi Nyilatkozat és az 1787-es Amerikai Alkotmány szabadságeszménye, akárcsak az íratlan brit alkotmányé, eredendően férfiközpontú. Csak a tulajdonnal rendelkező fehér férfiak számára adja meg maradéktalanul az egyéni és politikai szabadságjogokat. Alkotmány-kiegészítések egész sora és precedens értékű bírósági ítéletek sokasága kellett, amíg a nők és a feketék teljes egyenjogúsága a törvényes rend szerves része lett. A folyamatot lassította a fehér, angolszász-protestáns „tősgyökeres” amerikaiak civilizációs felsőbbrendűségi tudata, a feketéket és az indiánokat barbárnak, a bevándorlókat idegennek tekintő előítéletesség.

szigorú munkaerkölcs

Az Egyesült Államokban részint a fékek és ellensúlyok jól kialakított rendszere, részint a szabad sajtó és a független bíróságok vetettek gátat a hatalom önkényre fajulásának; nem utolsósorban pedig a széles autonómiával rendelkező települési és egyházi önkormányzatok. Az amerikai polgárok „tősgyökeres” demokráciának egészen sokáig azt tartották, hogy helyi ügyekben a közösség autonóm módon igazgatja a maga életét. A 19. századi amerikai társadalom szemében a zsarnokság különösen

gyűlöletes uralmi forma volt; az alkotmány sarokkövét adó egyenrangúság normája pedig olyan érték, amelynek a mindennapi életben is igyekeztek érvényt szerezni. A kortársak az egyéni tehetséget, a szorgalmat, a hivatástudatot és a szigorú munkaerkölcsöt elengedhetetlennek tartották ahhoz, hogy egy férfi érvényesüljön az életben.

Európából nézve a fiatal USA az „ígéret földje” volt. Amíg a „határvidék” meghódítása nem érte el a nyugati partot, a szabad földterületek mindenkinek megélhetést biztosítottak, a kemény munka csakugyan meghozta gyümölcsét; az összetartó ír, olasz és zsidó csoportok pedig a szabad társadalmi önszerveződés keretei között, a maguk vallási-kulturális hagyományait és patriarchális rendjét megőrizve tagozódtak be az amerikai társadalomba.

Az egyenlőségelvű ideákat a valóságban a gazdasági-politikai elit arisztokratizmusa írta felül. Az alapító atyák többsége abból a virginiai közegből érkezett, ahol a telepesek az angol urak előkelő kultúráját igyekeztek követni. Kiterjedt ültetvények, csinos vidéki rezidenciák, kizárólag a fehér, tehetős férfiak előtt nyitva álló előkelő country clubok hirdették a déli gentlemanek gazdagságát, befolyását és kifinomult életstílusát. A 19. század derekán az iparosodással és a városiasodással a gazdasági-politikai vezető szerepét az észak-keleti partvidék nagyvárosai vették át a déli államoktól. Észak győzelmét a polgárháború pecsételte meg. A déli vidéki úri világot a 19. század végére „elfújta a szél”, de a felgyorsuló civilizáció más módon is éreztette hatását. Egyik oldalon a gazdasági fejlődés, a vasút és a technikai találmányok sora, másikon a kisközösségek bomlása, a társadalmi különbségek élesedése, az állami és vállalati bürokrácia megerősödése, a korrupció elharapódzása és az észak-keleti nagyvárosokban felemelkedő új felsőosztály kasztszerű elkülönülése.

A századfordulós amerikai felső tízezer megint csak a brit nemesség életformáját tekintette mintának. A 18. században alapított észak-keleti előkelő klubokba bekerülni nagy rangot és presztízst jelentett, egyszersmind társadalmi tőkét és kulturális alkalmazkodást. Politikai, tőzsdei, irodalmi és művészeti eszmecserék; kifinomult társasági érintkezési szabályok, előkelő stílus, elegancia, jó modor; első osztályú éttermek és bárók; és úri sportok – golf, tenisz, vitorlázás, lovaspóló – jellemezték ezt a világot. Az észak-keleti partvidék gyarmati időkben alapított patinás elitegyetemei a tradicionális angolszász-protestáns rítusok, elvek, normák és módszerek szerint nevelték ki a gazdasági, politikai, szellemi elit fiait. A 19. század közepétől az „ősi nyolcak” (Harvard, Princeton, Yale, Brown, Pennsylvania, Columbia, Cornell, Dartmouth) a brit gentleman nevelés szerves részét alkotó csapatsportokat is átvették, s az egymás közötti versenyek révén egyre szorosabb együttműködést alakítottak ki. E nyolc egyetem sportszövetsége, a Borostyán Liga (Ivy League) a felső osztályt átszövő társadalmi kapcsolatok és az ettől elválaszthatatlan gentleman életstílus szimbólumává vált. A szabályok következetes betartatása, a vélemények ütköztetésének teret adó vitakultúra, a közösségi összetartozást erősítő és a

versenyszellemet éltető csapatsportok, a közös identitást teremtő rítusok, ceremóniák, uniformisok és szimbólumok – mind lényeges kellékei voltak az angolszász-protestáns gyökerű férfinevelésnek és úri szocializációnak.

Amerika élre törésével a Nagy-Britanniát és az Egyesült Államokat összekötő etnikai, nyelvi, vallási és kulturális identitáskapocs a századfordulóra újra felerősödött. Ekkor vált széles körben ismertté és népszerűvé az *angolszász* kifejezés. Rudyard Kipling értelmezése nyomán terjedt el a nézet, hogy az angolszász „faj” egy nagy család, s e sok ezer szállal összekötődő közösség történeti hivatása örködni a világ rendje és törvényessége felett, terjeszteni a civilizációt és a jólétet az egész földgolyóbison. A Pax Britannica helyébe a Pax Anglo-Americana lépett.

A romantikus lovaghős

Nagy-Britannia és az Egyesült Államok 18–19. századi civilizációja sikeresen megszelídítette az ősök vadabb férfiasságát, s megteremtette hozzá az új ideált: a társadalmi piramis csúcsán álló, kifinomult, stílusos gentleman eszményét. Ugyancsak a férfierények finomodását szorgalmazta a brit és az amerikai felső körök életvitelét követő középosztály kiszélesedése: az egzisztenciális biztonság, a kényelmes élet, a tisztességes családapaság és az ösztönös viselkedést megzabolázó protestáns polgári normák (Nagy-Britanniában a viktoriánus erkölcsök, Amerikában a puritán értékrend). Ám a viselkedéskultúra csiszolódásával párhuzamosan mindjárt fel is támadt a romantikus nosztalgia a civilizáció oltárán feláldozott nyersebb férfiasság iránt, ahogy erről a lovagkor és a kalózzvilág 18–19. századi megidézése, illetve a Vadnyugat közel egykorú irodalmi ábrázolása tanúskodik. Skócia és Anglia tollforgató értelmisége és felnövekvő ifjú nemzedéke a hősi múlt felé fordult; az USA történetében pedig a „határvidék” meghódítása formálódott nemzeti mítosszá.

harcias férfivirtus

Amíg az „alföldi” skót nagyvárosok, Glasgow és Edinburgh egyetemei, irodalmi körei, kávéházai a brit civilizáció központjai voltak, a függetlenségükhöz makacsul ragaszkodó skót „felföldi” klánok már az

1707-es skót–angol unió megkötése után élesen szembe fordultak a nagyvárosi elittel.

Az antik klasszikusokon pallérozódó nemesek visszasírták a régi, harcias férfivirtust, és a kereskedő-iparos városi életformában látták a társadalom „elpuhulásának” legfőbb okát. Sokat emlegették a fegyverforgató ősök letűnt lovagvilágát, s a brit establishment ellen lázadó utolsó kalózvezérek tevékenységét is nagy rokonszenvvel figyelték. A felföldi skót lázadó, Rob Roy alakja mellett a kalózok valóságkelemekkel átszőtt legendája is a folklór részévé vált. Charles Johnson politikai töltetű ismeretterjesztő esszéi, Daniel Defoe kalandregényei és az ismeretlen szerzőktől származó, közszájon forgó verses történetek a kalózv világ kettősségét mutatják. Az egyik oldalon a bürokratikus, korrupt hatalommal vakmerőn szembe szegülő, öntörvényű, vad és szabad férfiak vonzó alakját; a másik oldalon a zabolátlan, felelőtlen, szadista, kicsapongó életforma visszataszító képét. Ezek a történetek a tengeri rablók egyenlőségelvű közösségeit a brit imperializmus ellenpontjaként mutatják be; de azt is felfedik, hogy a 18. századi kalózok semmiben sem jobbak vagy rosszabbak, mint a kormányzati támogatásban részesülő 16–17. századi kalandor elődjek: ők is ugyanolyan vakmerő, becsvágyó, eszközeikben nem válogató self-made manek, mint az angol felemelkedés egykori hősei.

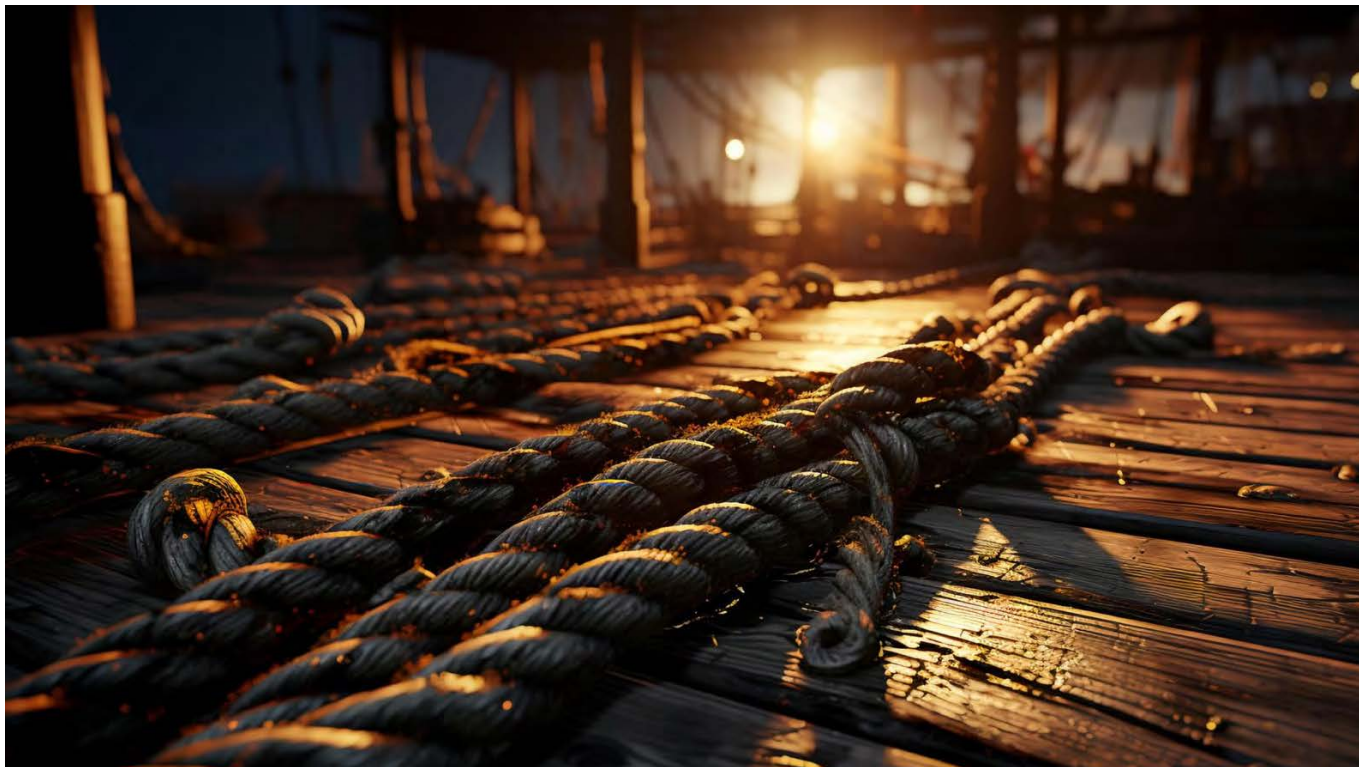

Nagy-Britanniában, s a vele kulturális szimbiózisban fejlődő Franciaországban a 19. századi romantikus irodalom ötvözte a régi vágású kalandorság szellemét a civilizációs elvárásokkal. A korabeli társasági élet ünnepektel figurája, az elegáns és olvasott gentleman nemcsak a korszerű etikai-kulturális normákat testesítette meg, hanem magában hordozta az antik férfieszmény és a lovagi kultúra örökségét is. Részint a közjót szolgáló és a szabadság védelme mellett állhatatosan kiálló hazafi alakját; részint az erkölcsi tartásáról és hősiességéről megismerhető erényes lovag figuráját. Ezek a tulajdonságok idealizálva jelennek meg Sir Walter Scott történelmi regényeiben; s életszerű ellentmondásokkal Lord Byron romantikus lírájában. Scott az angol előkelő urak kifinomult műveltségét és a vad, zabolátlan skót klánok szellemi örökségét igyekszik összebékíteni. Byron maró iróniával ad kritikát a mélységesen megvetett, szolgálékúnak, törleszkedőnek, köpönyegforgatónak és képmutatónak tartott brit politikai-kulturális elittről.

igazi botrányhős

A byroni hős – legyen harcias kalózvezér, utazó világfi vagy szenvedélyes csábító – egy személyben képviseli a civilizált gentleman erényeit és az öntörvényű kalandor tulajdonságait. Egyik oldalról: a jó neveltetést, a műveltséget, a szellemességet, a lovagiasságot, az eleganciát; másiktól: a vadságot, a szertelenséget, a társadalmi korlátokat ledöntő szabadságvágyat és a lázadó hajlamot. Tegyük hozzá: a szerző személyisége is hasonló kettősséget mutat: rangos földbirtokos ősökkel büszkélkedő, iskolázott, választékosan beszélő-öltöző arisztokrata, egyben szenvedélyes, normaszegő, zabolátlan természetű férfi, igazi botrányhős, az éjszakai kicsapongások és a közízlés határait messze áthágó szerelmi kalandok nagy bajnoka. Sántasága ellenére kiválóan úszott, boksolt, evezett, vívott és lovagolt. Élethivatását az irodalom mellett a szabadságért folytatott állhatatos küzdelemben találta meg: a brit parlamentben ékes szónoklatokban védte az angol munkások és az ír nép ügyét, s lelkesen csatlakozott a görög szabadságharchoz. Byron élete és életműve a 19. századi angol irodalomra nagy hatást gyakorolt – egyebek mellett a Brontë nővérekre, akik férfialakjaikban a byroni karaktert formálták tovább.

A byroni hős szellemi rokona a csatorna túloldalán a bohém volt. Mivel az 1830-as párizsi forradalom és a II. világháború közötti korszak függetlenségre törő francia művésze önazonosságát a bürokratikus hatalommal, a korrupt politikai elittel és a konformista polgársággal szembeni fölénytudatból nyerte, szükségszerűen sodródott a középosztályi lét peremére, s találta meg helyét a nagyvárosi underground világában. A vándorcigány motívuma nyomán keletkező *bohém* fogalma eredendően a megélhetési problémákkal küszködő, de kötetlen, laza életvitelű, a burzsoázia konvencióit megszegő ígéretes ifjú művészpálántákra utalt. Az 1830-as, 40-es évek Párizsának fiatal bohém művészei megvetették a fennálló rendet és szokásokat, romantikus nosztalgiával tekintettek a letűnt középkor stilizált világára és a lovagi erényekre – szabadságfelfogásuk ugyanakkor korszerű volt. A bohémek által kedvelt regények és színdarabok főszereplője, az „erényes lovag” egy figurában testesíti meg a zsarnoksággal szembeszegülő szentimentális hőst, a társadalom hierarchikus tagoltságát elutasító öntudatos hazafit és az autonóm művészt.

A 19. század derekától a nincstelen fiatal művészpálya alakja egyre inkább háttérbe szorult a virtuális bohémiában. Helyét a nagyvárosok utcáin kóborló figura, az iparosodás folyamatát és a tömegtársadalom kialakulását kritikusán szemlélő „csatangoló” (a *flaneur*) vette át, aki egy személyben volt szabadszellemű, örökifjú kalandor és befutott, független művész. Nem csupán franciák tartoztak közéjük, hanem a párizsi élet vonzaskörébe kerülő spanyol, holland, olasz, orosz, litván, zsidó, lengyel, magyar, angol, ír és amerikai írók, zeneszerzők, szobrászok, grafikusok és festők is. Például olyan világhírű, öntörvényű zsenik, mint Salvador Dalí, Vincent van Gogh, Pablo Picasso vagy James Joyce. Földrajzi értelemben bohémiának a század derekán a párizsi Latin Negyed adott otthont; az 1880-as évek és az I. világháború közé eső „boldog békeidőkben” (a *Belle Époque* korszakában) pedig a francia főváros egyik falusias külső kerülete, Montmartre – girbegurba utcáival, rusztikus épületeivel, táncos mulatóival, zenés kávéházaival, züllött bordélyaival. Szabados életforma, szenvedélyes éjszakák, vad dorbézolások, botrányos szerelmek, szikrázó eszmecserék, zseniális műalkotások jellemezték ezt a világot.

A polgári lét és az underground révén megújuló társasági élet a férfiszerepek megélése szempontjából is fontos változásokat hozott. Don Juan fiktív 15–17. századi alakja még a régi nemesi világgal forrt össze, csábereje elválaszthatatlan volt társadalmi rangjától, hadviselésben való jártasságától, arisztokratikus gögjétől és hatalmától. A 18. századi hús-vér figura, Casanova már az új idők hírnöke: nincstelen férfiú, aki egyedül megnyerő személyiségével hódítja meg a női szíveket és tör előre a társadalmi ranglétrán. Byron *Don Juan* című műve sokkal inkább emlékeztet Casanova alakjára, mint az eredeti történet nőfalójára. Bár ellenállhatatlan szívtipró, fő motívuma nem a csábítás, hanem a kalandor élet, amely öntörvényűségével, narcizmusával és szertelenségével együtt is egy eszményi célban, a szabadságért vívott hősi harcban nyeri el végső értelmét.

sármos kalandor

Tragikusabb sorsú, de hasonló karakter a modern Francia Köztársaság visszásságait leleplező realista irodalom ellentmondásos hőse. Maupassant *Szépfiú* című műve a sármos kalandor figuráját a fennálló

társadalmi berendezkedés éles kritikájával egybeszöve mutatja be. Az alacsony sorból származó Georges Du Roy a fényűző párizsi társasági élet középpontjába törekszik, rangot, vagyont, hatalmat szeretne a képmutató és korrump világban, amely a középszerű bürokrátáknak kedvez, az igazi nagy egyéniségeket pedig kiveti magából. Az újságírónak álló ifjú titán előnyös külseje és ellenállhatatlan sármja révén jut előre a társadalmi ranglétrán. Útját szenvedélyes éjszakák és összetört női szívek keresztezik, de a szerelmi hódítás messze nem elégíti ki a becsvágyát, ő örök győztes, igazi nagymenő akart lenni.

A sármőr sajátos mediterrán típusát testesíti meg a modern kori „latin macsó”. A *macho* hagyományos spanyol-portugál fogalma a helyi társadalom élén álló patriarchális tekintélyre utalt, összefonódott az ibériai lovag, a *caballero* eszményével, ami a felelősségteljes vezetés, a bátorság, a védelmező szerep és az udvariasság erényeit foglalta magában. A spanyol-portugál világtudomány hanyatlásával és az európai kultúra fejlődésével a macsó elveszítette eredendő társadalmi szerepét, személyes varázsa a politikai-társadalmi közéletből a szórakoztatás és a szenvedélyes szerelem világába szorult vissza.

A modern latin macsó tipikus képviselője a matador. A bikaviadal régi spanyol intézmény, a középkorban a lovagi tornák szerves része volt; például a 11. századi spanyol hős, Cid is kiváló bikaviador hírében állt. Noha a spanyol lovag újkori bikagyőző örökösének hatalma csupán időleges és jórészt szimbolikus, a bikaviadal idejére és terére terjed ki, a matadornak rendelkeznie kell a középkori lovag erényeivel. Bátorság, lelkielő, kiváló fizikum, gyorsaság, leleményesség, kifinomult érzékek, egy erősebb állat legyőzésének virtusa, s mindezek tetejébe a közönséget magával ragadó karizma – ezek a tulajdonságok szükségesek egy bikaviadal sikeres megvívásához. A matador méltó riválisaként jelent meg a modern kultúrában a latin férfitáncos, akinek mozgása csupa dinamika, lendület, energikusság – és a rítus idejére korlátozódó uralom: a páros tánc minden mozdulatában erősen érvényesül a nőt vezető és oltalmazó férfidominancia.

Amíg Európában a byroni hős, a bohém vagy a sármőr alakja, Amerikában a Vadnyugat mítosza avatta a kalandorság és a lovagiasság elegyét a nemzeti identitás részévé. Az új földek elfoglalása, az aranyláz, a marhahajtás, a bölény- és prémvadászat a konformizmus kötöttségei elől menekülő, zabolázhatatlan természetű férfiak számára nyújtotta a szabad élet és az anyagi gyarapodás lehetőségét. Westward, ho! – ismételte az angol tengerészek jelszavát 1850-ben a New York Herald Tribune szerkesztője: „Menj nyugatra, fiatalember, és nőj fel az

országgal együtt!”. A 19. század második felére kikristályosodó amerikai önértelmezés Kelet és Nyugat dinamikus kölcsönhatására épült. Az előbbi a keleti partvidék nagyvárosait, a civilizációt, a műveltséget, a családi értékeket, az intézményes hatalmat, a törvényességet, a kapitalizmust és az ipari társadalmat jelképezi; utóbbi a meghódítandó nyugati vadont, a vadságot, a szabadságot és a gerinces férfiasságot.

morális ellenpont

A valóságban Kelet és Nyugat „határvidéke” érdekellentétektől tagolt, kegyetlen világ volt – történeti valóságselemekkel erősen átszőtt mítosza azonban morális ellenpontot nyújtott az iparosodás

és az urbanizáció negatív hatásaival szemben: a kisközösségek bomlásával, a növekvő társadalmi egyenlőtlenségekkel, a kapitalista monopóliumokkal és a korrupcióval. A határvidék lezárulásával sok tollforgatóban fogalmazódott meg a kérdés: miként őrizhető meg a klasszikus amerikaiság férfias szelleme a gyáripari és irodai „mechanikus” munkakörök elburjánzásának időszakában. Frederick J. Turner történészként, Jack London íróként, Theodore Rooseveltt politikusként kereste erre a választ. Turner fontos nemzetformáló szerepet tulajdonított a kisközösségi demokráciának, a családi értékeknek, a nők tiszteletének, az egyéni felelősségnek, a vállalkozószellemnek és a keményen dolgozó férfi alakjának, miközben a hagyományos amerikai életformát az ipari-városi civilizáció expanziójától féltette. A baloldali eszmékkel rokonszenvező London egyenesen úgy látta, hogy a „vad és ködös nyugat” vereségre ítélte az „elpuhult kelettel” szemben; az ifjúság elé példaként a vadonban és a tengeren szerencsét próbáló kalandorok küzdelmes életét állította. A plebejus nacionalista elveket valló Rooseveltt ugyancsak a keleti part „puhaságát” ostorozta, a kemény sportok jellemformáló hatását hangsúlyozta, a követendő mintát a „civilizált gentleman” és a „barbár kalandor” erényeit egyesítő vadászokban és felfedezőkben látta.

A 20. század első felében kiépülő hollywoodi filmipar az irodalmi alkotásokból átvett „romantikus lovaghős” ellentmondásos karakterét éppúgy fel tudta használni az Amerikai Álom mögött húzódó társadalmi valóság bírálóitára, mint a náci

Németország elleni kultúrharc megvívására. Előbbi esetben a főhősök öntörvényű, lázadó, vad természete domborodott ki, utóbbiban a nyugati civilizáció és az angolszász szabadság védelme.

A gazdasági világválság idején megrendült a nemzeti hitvallás, hogy a kemény munka, a kitartás, a törvénytisztelet és a fair verseny előbb-utóbb társadalmi felemelkedéshez vezet. A korszakban születő gengszterfilmek éles kritikát adtak az amerikai vadkapitalizmus működéséről. Az erőszakot, a szexualitást és az alkoholfogyasztást pőrén ábrázoló alkotások törvénszegő hősei éppen olyanok, mint Defoe 18. századi kalózai: akadályokat nem ismerő, kegyetlen, gátlástalan self-made manek.

A náci Németország fenyegetésére az 1930-as években összefogtak az amerikai elit tagjai, politikusok és értelmiségiek, liberálisok és konzervatívok. Az establishmenthez tartozó nagy befolyású producerek felesküdtek a lovagiasság 19. századi angolszász

értékeinek védelmére. A rendezők és a forgatókönyvírók kezét szigorú szabályok kötötték: a nagy stúdiók a nemzeti hitvallás megerősítését és a náci terjeszkedéssel szembeni szellemi harcot fogalmazták meg követendő irányelvként.

Az 1930-as évek második felének legtöbb alkotásában a romantikus lovaghős erényessége és a farmerdemokrácia értékrendje domborodik ki. A western műfaját tökélyre fejlesztő John Ford rokonszenvesen ábrázolta a civilizáción kívüli figurákat és kritikusan viszonyult a társadalmi konformizmushoz; ugyanakkor jó fényben mutatta be az egalitárius amerikai értékeket: a családot, a törvényességet, a kitartó munkát. Ford filmjeiben a „jó-rossz fiú” az amerikai nemzeti mítosz Kelet–Nyugat kölcsönhatásában őrlődik. Keletről jön a haladás, a civilizáció, a technikai fejlődés, de onnan érkezik a kapzsiság, a bürokrácia és a korrupció is. Nyugat a vadon és a határtalan szabadság otthona. A kettő közötti határvidék az önszerveződő kisközösségek világa. A vadnyugati kalandor annyiban „jófiú”, hogy eltökélten ragaszkodik saját erkölcsi meggyőződéséhez és ezért hajlandó szembeszállni a civilizációt terjesztő mohó nagyvállalkozókkal. „Rosszfiúsága” normaszegő öntörvényűségében áll: a társadalmi renden kívül él, és nem hajlandó alkalmazkodni a civilizációs elvárásokhoz. Az erkölcsi dilemma sablonná váló megoldása: a főhős megmenti a gátlástalan üzletembereknek kiszolgáltatott határvidéki kisközösséget, szerelmét megtalálva családot alapít és betagozódik a polgári társadalomba – mindezzel helyre állítja a civilizáció erkölcsi rendjét.

öntörvényű főhős

Hasonló logikát követnek Kertész Mihály kosztümös kalandfilmjei, amelyek a „gentleman kalóz” figurájának középpontba állításával részint a „rég jó Anglia” történelmét idézik fel, részint a náci

Németországban megtestesülő „zsarnokság” elleni erkölcsi küzdelem példáját mutatják. A *Blood kapitány* a 17. századi karibi világba vetíti vissza az angolszász szabadság mítoszát: az öntörvényű főhős a zsarnoksággá fajuló intézményes rend ellen lázad fel, akárcsak a középkorban a Magna Charta mozgalom lovagjai vagy a brit önkénnyel szembe szegülő amerikai alapító atyák. A *hét tenger ördöge* a 16. századi

angol–spanyol konfliktus analógiájára fúzi föl a brit–amerikai hatalom és a náci diktatúra közötti éles szembenállást: Anglia a szabadságot és civilizációt, Spanyolország a Harmadik Birodalom zsarnokságát testesíti meg.

Kertész korszakalkotó filmje, a *Casablanca* ugyancsak a náci Németországgal szembeni ellenállás jegyében született, jellemrajzai és erkölcsi dilemmái azonban mélyebbek, emberibbek, mint a kosztümös kalandfilmeké. Ebben a történetben szembekerül egymással az amerikai mozis mítosz két fő érzelmi komponense: a szerelem és a hazafiság. A történet főszereplője, a Humphry Bogart által megformált karcos modorú, cinikus figura kiábrándult már a patrióta eszményekből, a saját útját járja és igyekszik kivonni magát minden konfliktusból. A náci hatalom önkényeskedését naponta tapasztalva azonban mégis felébred benne az erkölcsi érzék, s a film híres zárójelenetében a szerelemi beteljesülés helyett az önfeláldozó lovagiasságot választja.

A 30-as, 40-es évek hollywoodi világa nagy sikerű, látványos filmeket gyártott, egyszersemind vonzó sztárokat. A mozivásznon sármosan mosolygó „romantikus lovaghősök” a való életben is férfiikonokká váltak: Errol Flynn, Cary Grant, Clark Gable,

Humphrey Bogart. Utóbbi színész karrierjében fontos mérföldkő volt Kertész hazafias filmje, az általa életre keltett nyers férfikarakter azonban az amerikai valóságot kritikusan megközelítő film noir műfajában teljesedett ki.

A film noir – ahogy neve is tükrözi – sötét tónusú, borús képet festett a hidegháború sújtotta nyugati civilizációról, s benne a mély identitásválságba sodródó Egyesült Államokról. Noha az ország gazdasági fejlődése, anyagi jóléte és hatalma csúcspontját éppen a háború utáni években érte el, az establishment bürokratizmusa, korrupciója, autoriter intézkedései és felsejlő alvilági kapcsolatai megrendítették az intézményes rendbe vetett töretlen bizalmat. A korszakban felcseperedő baby boom nemzedék számára az angolszász elit töretlen tündöklése idegen volt, a mozifilmekben jeleskedő hősök világa távoli, a középosztályi léttel járó konformista szerep unalmas. A szüleik értékvilágával szembeforduló fiatalok új ikonjaikat az elitellenes beat irodalomban és a formabontó rock 'n' roll szubkultúrában találták meg, olyan öntörvényű lázadókat piedesztálra emelve, mint Jack Kerouac, James Dean, Marlon Brando vagy Elvis Presley.

folytatjuk

Az írás 1. része **itt olvasható**.

kép | vecteezy.com

Kicsák Lóránt

HOGY HÚSZ ÉV MÚLVA NE EZ A...

2024-07-23 | ESSZÉ

„Hányan vannak, akik teljesen elmerülnek harcos politizálásban, a szociális forradalom előkészítésében! De ritka az olyan ember, aki mielőtt előkészíti a forradalmat, előbb megpróbál méltóvá válni rá.”
(Georges Friedmann)

Helyzet van

Az uralkodó oligarchikus hatalmi képződmény súlyosan rombolja az egyéni és a társadalmi autonómiát, amikor a társadalompolitikát a hatalmát biztosító választási logika szerint alakítja (nem melleleg csupán választási procedúrává silányítva a

demokráciát), a szocializációs mintákban pedig a heteronómia sémáit erősíti. A hatalmi berendezkedés a pozíciókra leső működtetőitől önfeladást igényel, függőségbe és kiszolgáltatottságba taszítva őket, akik erre már csak a megszokás miatt is örömmel kaphatók. A társadalomnak pedig az engedelmességért cserébe védelmet ígér mindenféle veszéllyel szemben, megtartva a tekintélyre sandító kiskorúság állapotában.

folyamatos kampányhangulat

Az uralmi berendezkedés az egész társadalmat önfenntartásának környezeti erőforrásaként kezeli, és a maga környezetével, a hús-vér emberekkel és a természettel együtt

gátlástalanul kizsigereli. A nyilvánosság leuralásával gátolja megújulási képességei kibontakoztatását. A folyamatos kampányhangulat révén fenntartott megosztottság közepette a társadalmi egység, a nemzeti identitás önmegnyilatkozását a futballszurkolók rigmusaiban és artikulálatlan üvöltésében csodálja, a véleménynyilvánítást, a közös politikai célok megfogalmazását, s általában a közbeszédet a mindig a körülményeket hibáztató és ritkán önkritikus sportújságírás szintjére süllyeszti, napilapokban publikáló elemző-ideológusok keltenek félelmet és szítanak gyűlöletet, fizetett influenszerek jópofáskodva végzik a karaktergyilkosságokat, legkisebb esélyt sem adva a racionális párbeszédnek és ítéletalkotásnak.

Ezzel szemben az ellenállás terméketlen formái alakultak ki, melyek ugyanabban a kontextusban tudtak csak létezni, amelyik életre hívta azokat, és ebben a kontextusban eleve sikertelenségre ítélték: az uralkodó erők választási rendszer által garantált győzelme a szétaprózott erők semmilyen összefogásával nem akadályozható meg, az általuk tematizált közbeszédben a nehezen követhető elméleti érvelések semmilyen hatást nem keltenek, az ellenkezésre épülő kritika, az elvekre és eszmékre támaszkodó intellektuális és morális felsőbbrendűség, és persze a tárgyilagos tényfeltárás nem volt képes sem mozgósítani, sem hatékony társadalmi cselekvést generálni. Röviden: eddig semmilyen fogást nem sikerült találni az uralmi gépezet működésén, minden területen erősödött a depolitizáció, s ezzel együtt nőtt az apátia.

Mintha valami mégis változóban volna. Ellentmondásos, fenntartásokkal szemlélt fellépésével, még komolyabb politikai teljesítmény híján is, Magyar Péter részt nyitott a monolitikus hatalmi struktúrán. S bár a sértődöttségre, a bosszúvágyra, a provokációra épülő beszéd, a kontrollálatlan magamutogatás, a hataloméhség, a pillanatnyi hírnevet azonnal pozíciókra cserélő önfeladás és behódolás láttán helyzetelemzésünk már akkor könnyen zátonyra futhat, amikor épp csak belekezdünk, talán mégsem hiábavaló értő füleknek néhány gondolatot elmondani.

Egyszerre fordulva azokhoz, akik minden reményüket (leginkább azonban dühüket) az új vezérben látják megtestesülni, s azokhoz is, akik szerint a többségi akarat a jelenlegi hatalmi berendezkedés fenntartására szóló felhatalmazás.

Lehetőség

Az újellenzék eddigi legnagyobb sikerét a legutolsó választásokon elért eredménye adja. Szűklátókörű, aki elitcserére irányuló protest-szavazást lát benne. A berendezkedésen nyílt résben egy általános társadalom igény, az *önrendelkezés* visszaszerzésének igénye jutott szóhoz. Megnyílt a lehetősége, hogy a társadalom újjá szervezze önmagát a jelenlegi intézményeinek kérdőre vonásával, és olyan életkereteket jelöljön ki, amelyek nem a pillanatnyi vágyaival vagy szükségleteivel, hanem a legsürgetőbb kihívások iránti hosszú távú felelősségvállalásával vannak összhangban.

A mozgalom aktorait magasba emelő és fenntartó felhajtóerőt az általános elégedetlenség mellett a politikai-hatalmi gépezet fennhatósága alóli felszabadulás vágya adja. Ez annyira magától értetődő választói magatartásban mutatkozott meg, hogy a korábbi próbálkozásoktól eltérően, az újellenzék sikerét alig készítették elő taktikai és technikai lépések (vagy nagyon ügyesen titkolták és gyorsan elvégezték ezeket, amit megint csak a helyzet magától értetődősége tett lehetővé). A választók nem programra szerveződtek (ilyen nem volt), és nem személyeket akartak hatalomba juttatni (a jelöltek valójában ismeretlenek). Ezek (tulajdonképpen a politikai teljesítmény) *hiánya* hozta el a sikert, mert így, ebben a politikailag kitöltetlen, üres térben a választók nem kényszerültek személyek és hatalmi struktúrák bebiztosítása érdekében önfeladásra. Ironikusan azt mondhatnánk, a taoista gesztus meghozta gyümölcsét: ne avatkozz be, mert elrontod. Hiszen egy régtől zajló folyamatra hangolódott rá a mostani akció: az elégedetlen tömeg a maga sokféleségében, a különböző motivációi és ambíciói mellett is egységesen *önállónak* tapasztalhatta magát, és kifejezhette önállóságát.

A megmozdulás vékony jégen táncol, és ha nem sikerül az *apolitikus elégedetlenséget* valódi politikai cselekvéssé, vagyis az önrendelkezés megnyilvánításává alakítani, rövid időn belül kimerül.

Az emberekből már az elemi szintű autonómia-tapasztalat is új politikai attitűdöt váltott ki: kilépést az eddigi, leszabályozott politikai játéktérről és szakítást az ellenállás logikájával. Ez a mozgalom valódi küldetése, amit az egész magyar társadalomnak meg kell értenie és meg kell *becsülnie*. Lehetőségünk nyílt egy új politikai tér kialakítására. A mozgalom felhajtóereje által kiemelkedő vezetők és nagy hatású aktorok erről mondanak le, ha engedik, hogy beszippantssa őket a jelenlegi politikai struktúra (mondván, hogy „mostantól minden hivatalos politikusi feladat”). Ezt akkor kerülhetik el, ha továbbra is a közösségi akarat *esetleges* végrehajtóiként tekintenek magukra (minden személyes karizmájuk ellenére is, amit én felnagyított látványelemnek gondolok). Az esetlegességük ugyanakkor nem válhat a tehetetlenség, a döntésképtelenség vagy a nem-cselekvés alibijévé, épp ellenkezőleg, a sokféle akarat integrálásának képességét, és annak elismerését jelenti, hogy a felhatalmazásuk a mozgalom tagjaitól származik.

most kezdődik a feladat

A szervezeti infrastruktúra nélkül is eddig példátlan (nem csak választási) „összefogás” a spontán szerveződésnek köszönhető. De már

a választáson indulás is a párttá alakulást igényelte, amit mindenki elfogadott, ám csak szükséges formalitásként. Azóta viszont szinte kizárólag ebbe az irányba bontakozik a mozgalom. A szervezeti átalakulás (kiépülés) szükségességét nem tagadva, valójában nem ez a tömegmozgalom létoka és végső célja. Igazán csak most kezdődik az a feladat, aminek elvégzésére a mozgalom hivatott. A dilemma világos: egy amorf szerveződés sok lehetőséget rejt magában, de arculat híján nem képes identifikációt biztosítani a maga és a tagjai számára, a határozott szervezeti formák kiépülése viszont csökkenti a mozgalom hajtóerejét, bürokratikus-adminisztrációs eljárásokkal helyettesítve az elkötelezett cselekvéseket. Márpedig a mostani elégedetlenségre nem szabad olyan szervezetet építeni, amelyik az alulról érkező várakozásokat *ismét felülről* teljesíti. Olyan szervezeti formát kell kitalálni, melyben az emberek változás iránti személyes igénye, a társadalom átalakításának, újjá szerveződésének alakját ölti, értelmet és irányt adva törekvéseiknek. Ez a forma biztosan nem a hagyományosan felfogott és a mostani pártpolitikai rendszerbe betagozódó párt, márpedig a bel- és külpolitikai kényszerek egyre inkább a pártosodás, s ezzel egy pártelit és adminisztratív vezetőség kiépülése felé terelik a mozgalmat, amire a vezetők könnyen kaphatók.

Azzal, hogy a hatalomért folyó küzdelemben beszálltak, egy létező hatalmi erőterbe kerültek, ahol szükségszerű lesz a hatalmi viszonyok újrendezésének kikényszerítése. De a pártpolitikai erőter óhatatlanul az oligarchikus hatalomgyakorlást (a mostani követését) támogatja. Másképpen fogalmazva, a pártpolitikai-képviselési hatalomgyakorlásban kimerülő pseudo-demokratikus üzem a maximalizált választási felhatalmazással és a képviselaten keresztül a hatalom (és egyéb társadalmi erőforrások és javak) kisajátításához vezet. A győztes politikai erő a társadalmi létezés minden területét és szintjét oligarchikus szerkezetben privatizálja. Az államosítás ma valójában a társadalmi javak privatizációja pártoligarchák felügyelete alatt, vagyis az esélyek, a hatalom és az anyagi javak egyéni kisajátítását (vulgo: az egyéni érvényesülést, az önkényt és a lopást) leplezi, az így kialakuló

függőség és elvárt lojalitás rácsozata szilárdítja a hatalmi struktúrát. Az a gondolat és célkitűzés, hogy ugyanezt egy másik elit jobban vagy igazságosabban tudná csinálni, sőt működtetni(!) maga a katasztrófa (ilyen politikai összeomlások temették maguk alá a rendszerváltás utáni időszak reményteli kezdeményezéseit, a legutolsó a mai valóságunk). *Nem szabad ugyanezt csinálni.* Nem a kisajátítók helyébe lépő elitcserére megy ki a játék. A privatizációt támogató szerkezetet kell leépíteni a részvétel, a visszahívás, az ellenőrzés bevezetésével, a decentralizáció fokozásával, a helyi önkormányzatok megerősítésével, az önrendelkező közösségek nemzeti és nemzetközi szintű, közvetlen együttműködésének támogatásával.

Egy autonómia-terv

Most, amikor a szerveződés szintet lép, de nem látszik, mivé alakul (az aktorok egyelőre csak provokatív gesztusokkal igyekeznek fenntartani a lelkesedést, továbbra is az apolitikus elégedetlenséget erősítve, ami egy idő után, az ötlettelenséget és tehetetlenséget látva, csendben elenyészik), azt vázolhatom csak fel, miként teljesíthetné küldetését. Ehhez két alapvető belátásnak kell érvényre jutnia.

Az egyik, hogy a tömegmozgalom a társadalom autonómia-törekvésének megnyilvánulása, célja pedig ugyanez: az egyéni és társadalmi autonómia növelése. Ez vonzza a csatlakozni vágyókat és példát mutat az egész társadalomnak. A mozgalom olyan plasztikus, a változások, a sokféleség és a különbség jelentette kihívásokhoz rugalmasan alkalmazkodó közösség (és ekként tekint az egész társadalomra is), mely nem előzetes kategóriáknak megfelelés szerint, hanem a közösségi ügyekben való tevékeny részvétel alapján integrálja a tagjait, egyáltalán, biztosítja ennek feltételeit és a tisztelet útján elismeri az ilyen törekvések eredményét. Támogatja az emancipációs törekvéseket, amelyek a hatalmi függések hálójából és az intézmények mögé rejtőző tekintélyek alól szeretnék kiszabadítani a társadalmat. Felismeri, hogy a társadalmi elégedetlenséget szülő igazságtalanságok (mindenekelőtt a környezeti erőforrások kisajátítása és pusztítása, a döntően ebből eredő szegénység, esélyegyenlőtlenség, szegregáció, kiszolgáltatottság, az ezzel szembeni tehetetlenség és apátia stb.) a társadalomra rátelepedő intézményi berendezkedésre vezethető vissza. Ezért intézménykritikával és új intézmények teremtésével ösztönzi és támogatja az egyéni és közösségi autonómiát, a szabad életválasztást, a személyes életmegvalósítást és közösségi önrendelkezést, melynek határát a másik ember és más közösségek autonómiája, ugyanilyen szabad törekvései jelölik ki. Minden erejével azon van, hogy felszabadítsa és semmilyen sanda szándékkal ne akadályozza a társadalmi kommunikációt: a hatalom, az anyagi javak, az információk, a gondolatok, a megnyilatkozások és a személyek szabad áramlását. Célja a társadalom dinamizálása egy olyan nyilvánosság megteremtésével, melyben az autonómiatörekvések egymással érintkezésbe lépve, egymás elismerésére, egymás és önmaguk korlátozására kényszerülnek.

új nyilvánosság

A másik, hogy nem csupán a politikai erőviszonyok, hanem a társadalom és a politika, a társadalom és a hatalom viszonyának átrendezésére törekszik, abból kiindulva, hogy hatalom csak a közösségi együttlétben képződik, mégpedig *a társadalomért való (a társadalmat szolgáló) teremtőerőként*, ezért a társadalomban is kell szétoszlania. Az elnyomás és az öncélú rombolás éppúgy ellentétes a hatalom társadalmi lényegével, mint a kisajátítása. Mivel az

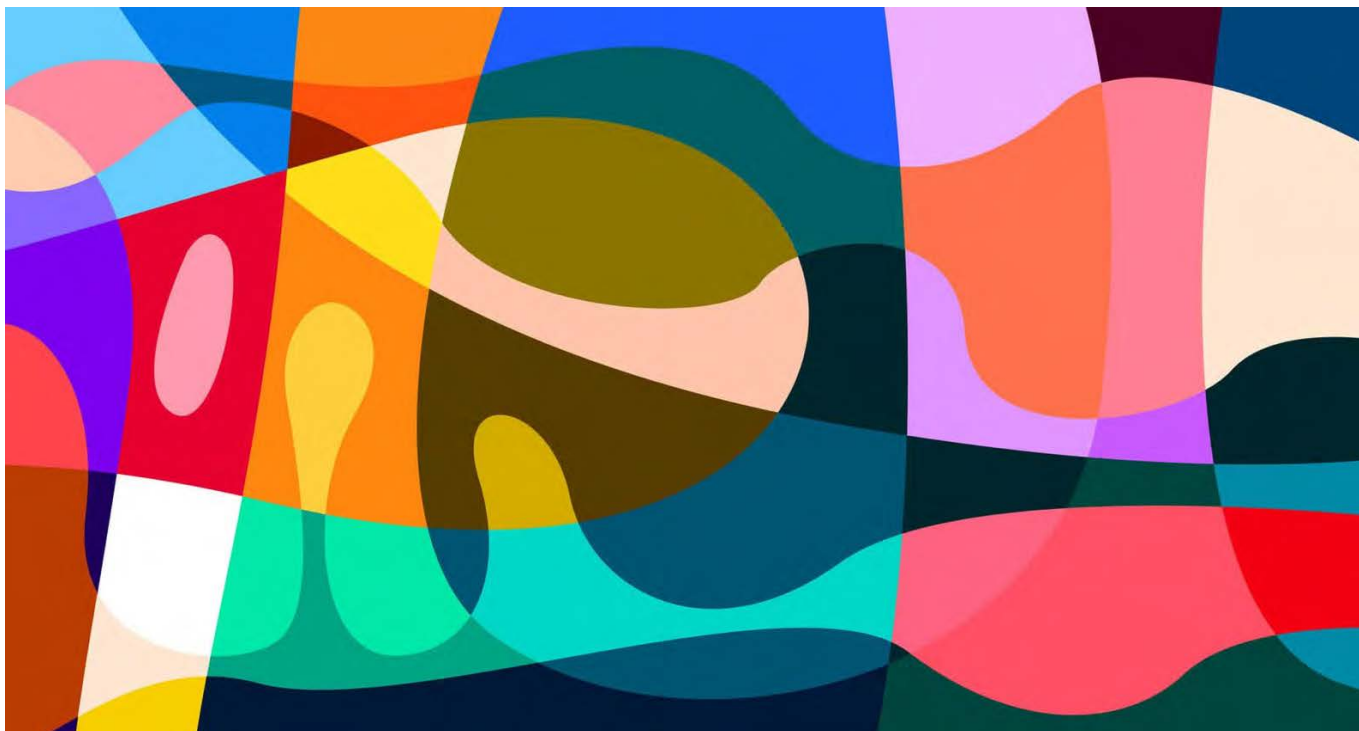
előbbieket feltétele a hatalom elszakítása és szembefordítása a társadalommal, a kisajátítás megakadályozására ki kell jelölni a privatizálhatatlan dolgok körét. A hatalom és a közösségi javak (természeti adottságok, a teremtőerők, a közös termelőmunka eredményei, az egyéni élethez és a közösségi jóléthez és a továbbéléshez szükséges erőforrások stb.) nem privatizálhatók, márpedig a politikai rendszerek a társadalmi hatalmat és a társadalmi javakat egyaránt kisajátítható tulajdonná konvertálják. Az új politikai hatalom biztosítsa, még inkább engedje kibontakozni és intézményesülni azokat a struktúrákat és formákat, amelyekben az *érintettek* képesek önmaguk, a közös erőforrásaik és javaik fölött rendelkezni. Ez szükségképpen új nyilvánosságot, decentralizációt, az önrendelkezést, a lokális döntéshozatali és hatalomgyakorlási formák megerősítését igényli. A részvételen, a nyilvános vitán és kritikai tevékenységen alapuló lokális életszervezés megerősítése a társadalom túlélésének legfontosabb feltétele, és az új önkormányzatok legsürgetőbb feladata. A mozgalom a leghatékonyabban az önkormányzatokban tudja érvényesíteni ezeket a szempontokat, együttműködve a többi helyi politikai erővel és a civil társadalommal, nem a bizottsági és a felügyelőbizottsági posztok megszerzésében, hanem a helyi ügyek közös intézésében keresve a konszenzust, egyszerű szavakkal meghatározva a sokat ismételt szubszidiaritás-elv tartalmát.

Összességében tehát általános célként fogalmazzák meg, hogy az intézményeket a társadalom szolgálatába állítják; az államot adminisztratív, szolgáltató állammá alakítják, a társadalmat pedig az egyének és közösségek autonómiáját elismerő és emancipációját támogató, a hatalom, a javak, a lehetőségek és az esélyek igazságos elosztására törekvő, szolidáris, gondoskodó társadalommá szervezik, s még inkább engedik szerveződni.

Támpillérek

Mivel az elkövetkező évtizedben a jelenlegi hatalmi központ támogatói és az újellenzéki mozgalom fogja alakítani a magyar politikai és társadalmi életet, a mozgalom a hagyományos értékeinket illetően hívja nyilvános vitára, kritikus együttgondolkodásra az egész társadalmat (egyáltalán, vállalja az értékvitákat mint minden társadalmi vita eredőjét és végcélját). Tegye világossá, hogy a megcsontosodott

társadalmi rend felbontása, a hatalmi struktúrák fellazítása nem merül ki a hatalomszerzésben, és nem állítható ennek szolgálatába. Az értékviták az igazság kikényszerítése helyett lehetséges világokat és lehetséges életeteket vázolnak fel. Arra a kérdésre keresik a választ, hogy akarunk-e olyan világban és úgy élni, ahogy eddig tettük, vagy képesek vagyunk elképzelni és létrehozni (tettekben érvényt szerezve gondolatainknak) egy másmilyen világot és életet, melyben a mostani életproblémáink megoldódnak (és majd újak jelentkeznek). A társadalmi lét lényege az értelemadás, amely mindig értékelő mozzanatot is tartalmaz, s végső soron a léttapasztalatokat az értékrögzítésen keresztül fordítja át létlehetőségeket teremtő intézményekbe. Megalkotva azokat a formákat, amelyekben a társadalom tagjai kommunikálnak egymással (pl. a szerelem, a barátság, az együttműködés formáit, a reprodukciós formákat és a közösségi életben való részvétel formáit). A társadalmi elégedetlenség arról árulkodik, hogy az egyéni és közösségi létezésben a társadalom által aktuálisan felkínált formák elégtelenek ahhoz, hogy a vágyottan és reálisan is megélhető és megcselekedhető valósággá váljon új létformákban. Az újraértékelés kritikai tevékenységet igényel, ami kihívást jelent az uralkodó értékekre és intézményekre. Noha minden intézményesítés hatalmi viszonyokat tükröz, és minden kritika egyben a hatalmi viszonyok megkérdőjelezése is, a társadalom átalakítása nem keverendő össze a hatalomszerzéssel, a hatalomért folyó küzdelemmel. Ez utóbbit lehet folytatni akkor is, ha közben érintetlenül maradnak az intézményesült értékelések, és ezek megkérdőjelezése sem biztos, hogy önmagában hatalmi átalakulást eredményez.

A (tehetetlenséget leplező) ellenállás és az (egyéni-egzisztenciális sérelmek fűtötte) bosszúvágy egyaránt rossz döntéseket szülnek. Már csak azért is, mert mindkettő az „ugyanabban” ragad, és nem hordozza az új lehetőségét. Az újhoz fel kell adnunk eddigi meggyőződéseink jelentős részét, melyek fedezéket és védelmet nyújtottak a külső hatások ellen, fontos kitenni magunkat olyan eltagadhatatlanul jelenlévő kihívásoknak, melyek a védelmi rendszereink felfüggesztését okozzák. Nem szabad félni: az ellenállóképességünk nem a bezárkózásban, hanem az egymással, a mással találkozásban erősödik meg. A magyar társadalom ma védtelen a külső kihívásokkal szemben, és minél inkább védeni akarja a politikai hatalom, annál védtelenebbé teszi, mert az önvédelmi képességét nem engedi sem kibontakozni, sem annak hatására erősödni, hogy találkozik az idegennel. Rossz válasz erre a további bezárkózás és az elkerülés; egy váratlan sokk okozta gyors összeomlás elkerülésére hasznos lehet, de hosszú távon védtelenné tesz a változásokkal szemben.

negyven év alatti korosztály

Az autonómia megnyilatkozása megteremti a maga nyelvét. Amikor a politikai, gazdasági és társadalmi jelenségek megragadására szolgáló

hagyományos nyelven fejezi ki magát, azt kockáztatja, hogy ugyanabban a diszkurzív

mezőben tartja meg a lényegi kérdéseket, mint amiben a mai hatalom tematizálja és uralja a közbeszédet. Így nemcsak a propaganda túlereje miatt marad alul, hanem mindenekelőtt azért, mert nem képes felmutatni az újat és a mást. Nem elegendő az ellenállás vagy a provokáció nyelvét beszélni, kevés elhatárolódni vagy a hatalmi játszmában erősebbek tűnni. Az önrendelkezés igényét egy önmagából feltörő és önmagában támaszt találó, akár a maga erőtlenségében és sebezhetőségében is erősnek mutakozó beszéd fejezheti ki. Bízunk a társadalom és az egyén ítélőképességében és képzelőerejében! Fogalmazza meg végre a mozgalom bázisát adó negyven év alatti korosztály az emancipációs törekvéseit és a szolidáris elköteleződéseit! Új gondolatokra van szükségünk egy új nyilvánosságban, legyen az elsődleges társadalmi gyakorlat az egymással folytatott beszélgetés és vita, melyek döntenek az életünket támogató és ellehetetlenítő eszmékről!

A magyar társadalom sorsdöntő pillanatokban gyakran megtorpan. Az elbukott forradalmak nem történelmi átokként vagy sorscsapásként ülnek rajtunk. A szocializációs mintáink tükröződnek bennük. Elég ma megnézni a sportcsapatainkat; évtizedek óta nem értjük (dehogyan nem, csak egyéni és társadalmi szinten messzemenő következményei lennének, ha nyilvánosan kibeszélnénk), miért buknak el kiélezett helyzetekben, melyekre ráadásul jól *felkészítették* őket. Soha nem hiányzik az elszántság, nem lehet eltagadni az elvégzett munkát sem, de a kellő időben bénító erőként jelentkezik az önállótlanúság. Mert mindig van, amire nem lehet felkészíteni. A külsőleg vezérelt, heteronóm egyének önálló döntési helyzetekben elveszítik cselekvőképességüket: az ólmos lábak, az elillanó technikatudás, az erőtlen és görcsös igyekezet, a beletörődés a jelei, hogy a magára maradt egyén külső támasz, utasítás nélkül nem tud cselekedni, nem tud váratlan, előre nem rögzített cselekvési formákat előhívni. A nevelésben és az oktatásban új szocializációs eljárások bevonására van szükség, amelyek növelik a következő generáció autonómiáját, önbizalmát és társadalmi felelősségvállalását.

S végül értsük meg, ahogy bármilyen társadalmi változás, az általános társadalmi autonómiatörekvés is nem csupán összhangban van, vagy esetlegesen támogatja az egyén autonómiatörekvéseit, de épít is rá. Önmagában a politikai változásoktól senki nem válik autonóm emberré, ahogyan a személyes életproblémáink elől sem menekülhetünk a politikába. Egzisztenciális problémáknak nincs vagy nem minden esetben van politikai reprezentációja. És a politikának nemcsak az nem feladata, hogy gyógyírt nyújtson egyéni sérelmekre, de még az sem, hogy az emberek boldogságát gondozza. A szabadság terét kell megteremtenie, ahol az emberek a puszta életük adottságából személyes életet formálnak. Az öngondozás, a saját életünkön és személyiségünkön végzett teremtő munka, a halandósággal szembesülő értelemadás és önrendelkezés, az önmagunk feletti uralomra épülő önkorlátozás kimunkálása nem helyettesíthető politikai programokkal, hanem az egyetlen módja, hogy függetlenné váljunk a külső hatalmaktól, felszabaduljunk a külső tekintélyek alól, kimoszduljunk a mások törvénye szabta életből és autonóm létbe emelkedjünk.

Hogy így lesz-e vagy sem, az – mint mindig, most ismét – csak rajtunk múlik.

kép | vecteezy.com